

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

---

1 (52) 2019
ISSN 2411-8745

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ

ХАБАРШЫСЫ

“ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ” сериясы

Алматы
«Полилингва» баспасы
2019

© “Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті” Акционерлік қоғамының “Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ Хабаршысы-Известия” ғылыми журналының “Филология ғылымдары” сериясы таралымы, Қазақстан Республикасының Инвестициялар мен даму жөніндегі министрліктің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген. Тіркелу куәлігі 10.04.2015 жылғы № 15194-Ж

Бас редактор

Құнанбаева С.С., филология ғылымдарының докторы, профессор,
ҚР ҰҒА-ның академигі, Алматы, Қазақстан

Жауапты редактор

Исмагулова Б.Х., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Редакциялық алқасының мүшелері

Акишина Т., профессор, Оңтүстік Калифорния Университеті,
Лос-Анджелес, АҚШ

Рысалды Қ.Т., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Бердичевский А.Л., педагогика ғылымдарының докторы,
Айзенштадта халықаралық экономикалық қатынастар институты,
Айзенштадт, Австрия

Солдатенкова Т., профессор, Лёвен католикалық университеті,
Лёвен, Бельгия

Ахатова Б.А., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Красных В.В., филология ғылымдарының докторы, профессор,
М.В.Ломоносов атындағы ММУ, Мәскеу, Ресей

Карасик В.И., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Волгоград мемлекеттік техникалық университеті, Ресей

Мизамхан Б., филология ғылымдарының кандидаты, доцент,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

© Научный журнал “Хабаршысы-Известия” КазУМОиМЯ имени Абылай хана серия “Филологические науки” Акционерного общества “Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана” зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 15194-Ж от 10.04.2015 г.

Главный редактор

Кунанбаева С.С., доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, Алматы, Казахстан

Ответственный редактор

Исмагулова Б.Х., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Члены редакционной коллегии

Акишина Т., профессор, Университет Южной Калифорнии, Лос-Анджелес, США

Рысалды К.Т., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Бердичевский А.Л., доктор педаг. наук, Институт международных экономических связей Айзенштадта, Айзенштадт, Австрия

Солдатенкова Т., профессор, Лёвенский католический университет, Лёвен, Бельгия

Ахатова Б.А., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Красных В.В., доктор филологических наук, профессор МГУ им. М.В.Ломоносова, Москва, Россия

Карасик В.И., доктор филологических наук, профессор Волгоградского государственного социально-педагогического университета, Волгоград, Россия

Мизамхан Б., кандидат филологических наук, доцент КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

© Scientific Journal “Bulletin of Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages”. Series “Philological sciences” of JSC “Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages” is registered in Communication, Informatization and Information Committee of the Ministry on Investment and Development, Republic of Kazakhstan. Certificate N 15194 – G, 10.04.2015.

Executive editor

Kunanbayeva S.S., doctor of philological sciences, professor, associate member of National Academy of Sciences of the RK, Almaty, Kazakhstan

Responsible editor

Ismagulova B.H., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Members of editorial board

Akishina T., professor, University of Southern California, Los Angeles, USA

Rysaldy K.T., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Berdichevskiy A.L., doctor of pedagogical sciences, Institute of International Economic Relations of Aizenshtadt, Aizenshtadt, Austria

Soldatenkova T., professor, Leuven Catholic University, Leuven, Belgium

Akhatova B.A., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Krasnykh V.V., doctor of philological sciences, professor, Moscow State University named after M.V. Lomonosov, Moscow, Russia

Karasik V.I., doctor of philological sciences, professor of Volgograd State Technical University, Russia

Mizamxan B., candidate of philological sciences, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

МАЗМУНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1 Бөлім. ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Раздел 1. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Part 1. CURRENT ISSUES OF LINGUISTIC RESEARCHI БӨЛІМ.

Камбарбек А. Особенности языка дипломатических документов в свете перевода	7-13
Kambarbek A. Peculiarities Of Translation Of Diplomatic Documents	7-13
Мухаметкалиев У. Н. Дискурс анализ, контекст и ментальные модели	13-24
Mukhametkaliev U.N. Discourse Analysis, Context And Mental Models	13-24
Нурбекқызы М. Мақал-мәтелдердің семантикалық мәні	25-34
Nurbekkyzy M. The semantic meaning of proverbs and sayings	25-34
Сеилова М.Б. Роль когнитивной метафоры в языке СМИ	35-40
Seilova M.B. The role of cognitive metaphor in the language of mass media	35-40
Serikova A. Frame model of the futurity	40-46
Серикова А.С. Фреймовая модель футуральности	40-46
Shangerey D.K., Zhampeis K.M. Dynamics of english development in its local varieties	46-52
Шангерей Д.К., Жампейіс К.М. Динамика развития английского языка в его региональных вариантах	46-52

2 Бөлім. АУДАРМАНЫҢ ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА АЯСЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

Раздел 2. ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ПЕРЕВОДА

Part 2. RESEARCHES IN THEORY AND PRACTICE OF TRANSLATION

Әділ С. Қазақстанда және ресейде аударма зерттеулері	53-60
Adil S. Comparative Review Of Translation Research In Kazakhstan And Russia.....	53-60
Байдаулетов А.Е. Лексические трансформации при синхронном переводе с китайского на русский	60-66
Baidautov A.E. Lexical Transformation In Synchronous Transfer From Chinese To Russian	60-66
Жансултанова А.Ч. Ағылшын әдебиетіндегі мәдени-әлеуметтік бейнелілік және оны аудару мәселелері	66-72
Zhansultanova A.Ch. Cultural and social imagery in english literature and problems of its translation	66-72
Қалиева М.Р. Ағылшын детективтерін қазақ тіліне аударудың тиімді амал -тәсілдері	73-83
Kaliyeva M.R. Translation Of English Detectives Into Kazakh Language With Aproprate Methods.....	73-83
Кочкарёв И.И., Когнитивные особенности устного последовательного перевода современного политического дискурса	83-90
Kochkarev I.I. Cognitive peculiarities of consecutive interpreting of contemporary political discourse	83-90
Кулкариева А.Н. Культурологические стереотипы как барьеры в межкультурной коммуникации при переводе с английского языка на русский ...	90-106
Kulkariyeva A.N. Cultural stereotypes as barriers in intercultural communication whilst the translation from english language into russian language	90-106

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

Нұрмышева Ш.А., Тұңғатова Ғ.Ж. Дискурстың кинотіліндегі көрінісі мен киноаудармадағы маңызы	106-113
Nurmysheva Sh.A., Tungatova G.J. Discours in a cinemalanguage andhis value is in cinematranslation	106-113
Нұрумов Д.Н. К вопросу о лексической адаптации комиксов при переводе	114-119
Nurumov D.N. To the lexical adaptation issue of comic-books	114-119
Сайранбеков Д. Н.В. Гогольдың «өлі жандар» поэмасының кейіпкерлер тілін қазақ тіліне аудару мәселелері	120-126
Сайранбеков Д. Проблемы перевода речи героев поэмы Н.В. Гоголя «Мертвые души» на казахский язык	120-126
Сейлова М., Баимбетова А.П. Қонвенционалдық метафоралардың аударудың лингвомәдени ерекшеліктері	126-133
Сейлова М., Баимбетова А.П. Лингвокультурологические особенности перевода конвенциональных метафор	126-133
Сұраншы Ж. История переводоведения в казахстане	131-137
Suranshy Zh. History Of Translation Studies In Kazakhstan	131-137

4 Бөлім. ШЕТ ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР

Раздел 4. НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РАЗРАБОТКИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Part 4. SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENS IN FOREIGN LANGUAGE TEACING

Yekibayeva N.A. Problems of lexical interference on teaching english	138-142
Екибаева Н.А. Ағылшын тілін оқытуда лексикалық интерференция мәселелері	138-142
Sagat Zh.K., Yekibayeva N.A. Formative assessment strategies in teaching foreign languages	143-150
Сағат Ж.Қ., Екибаева Н.А. Шетел тілдерін оқытуда қалыптастырушы бағалау стратегиясы	143-150
Sagat Zh.K., Nurzhanova Zh.J. Formative Assessment: The Role Of Oral Corrective Feedback In Second Language Acquisition	150-159
Сағат Ж.Қ., Нуржанова Ж.Ж. Формативное оценивание: роль устной обратной связи при овладении вторым языком	150-159

1 Бөлім. ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
Раздел 1. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
Part 1. CURRENT ISSUES OF LINGUISTIC RESEARCH I БӨЛІМ

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF DIPLOMATIC DOCUMENTS

Kambarbek A.¹,

¹Postgraduate of Translation Studies of
Ablai Khan KazUIRandWL

Almaty, Kazakhstan? e-mail: abay.kambarbek@mail.ru

Abstract: The typology of lexico-stylistic features of the texts of diplomatic communication proposed in this study in terms of translation, it can be used as a basis for research of other types of diplomatic texts not only of oral communication, but also of written sources. A bilingual glossary can also be used by novice translators in preparation for translation.

Keywords: implicit names, regulated speech, impersonality, dialogic, rigor of presentation and semantic clarity.

УДК 378
МРНТИ 16.21.47

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ДОКУМЕНТОВ
В СВЕТЕ ПЕРЕВОДА

Камбарбек А.¹,

¹магистрант II курса, специальности 6М020700 - Переводческое дело
КазУМОиМЯ им. Абылай хана
e-mail: abay.kambarbek@mail.ru

Аннотация: Предложенная в настоящем исследовании типология лексико-стилистических особенностей текстов дипломатической коммуникации в аспекте перевода может быть использована в качестве основы для исследований других типов дипломатических текстов не только устной коммуникации, но и письменных источников.

Ключевые слова: имплицитность наименований, регламентированностью речи, имперсональностью, диалогичностью, строгостью изложения и смысловой ясностью.

На современном этапе мировой глобализации и интеграции активизируются международные связи и отношения и соответственно возрастает потребность в совершенствовании переводов в данной сфере. Эта реальность делает актуальной проблему перевода дипломатических документов, которые входят в официально-деловой функциональный стиль и обладают всеми его признаками. Под функциональным стилем понимается совокупность лексических, грамматических, и

фонетических средств выражения стилевых приемов определенной сферы функционирования языка. Л.К. Граудина определяет официально-деловой стиль так: «официально-деловой стиль – это совокупность языковых средств, функция которых – обслуживание сферы официальных деловых отношений, возникающих между органами государства, организациями и их подразделениями, организациями и частными лицами в процессе их производственной, экономической, хозяйственной, дипломатической и юридической деятельности» [1, 216-218].

К особенностям официально-делового стиля, согласно А.Б. Шевнину, относятся:

1. «Выражаемое официально-деловым стилем содержание, учитывая его огромную важность, должно исключать всякую двусмысленность, всякие разночтения.

2. Официально-деловой стиль характеризуется определенным более или менее ограниченным кругом тем» [2, 13].

Также, по мнению А.Б. Шевнина, стиль характеризуется:

1. «Высокой регламентированностью речи (определенный запас средств выражения и способов их построения);

2. Официальностью (строгость изложения: слова употребляются обычно в своих прямых значениях, образность, как правило, отсутствует, тропы очень редки);

3. Безличностью (официально-деловая речь избегает конкретного и личного)» [2, 14].

Так, для официально-делового стиля характерен обобщенный стиль содержания текста.

Второй составляющей системы функционального стиля, согласно

М.П. Брандес, является подсистема функционального содержания, которую автор определяет как функциональный «тип текста». Типы текстов подразделяются на информационный, аналитический и художественный.

С системой каждого функционального стиля соотносятся определенные речевые жанры и стили речевых жанров, которые становятся элементами функционального стиля как системы. Функциональный стиль как среда функционирования речевых жанров – это очень широкое образование, которое формализует неоднородные и довольно изменчивые условия функционирования [3].

Так, официально-деловой функциональный стиль подразделяется на ряд функциональных подстилей. Критериями для выделения того или иного подстиля являются: способ коммуникации, форма, тип адресата и

прочие маркеры. Л.Г. Фарафонова в работе «Система дипломатического подстиля и ее исследование на уровне текста (на материале современного немецкого языка)», вслед за Э.Г. Ризель, в схеме официально-делового стиля выделяет пять подстилей. Однако А.К. Филиппов разделяет официально-деловой стиль на два подстиля: законодательный и канцелярский. При этом дипломатический подстиль, согласно автору, является вариативным в языковой системе [4, 190].

Для выявления стилистических особенностей дипломатического подстиля, как, впрочем, и любого другого стиля, необходимо рассматривать материал на уровне текста. В рамках изучения лингвистики текста остановимся на концепции «типа текста» (Texttyp, Textsorte, Textklasse, Textgruppe, Textart). Абсолютно точного перевода данного явления в лингвистике не существует. За основу учеными-лингвистами взят рабочий термин «тип текста». Согласно определению В.Е. Чернявской «под типом текста понимается модель, образец, схема построения и восприятия аналогичных текстов (Textbildungsmuster, Textschemata) или «структурный прототип», который является прообразом для построения других текстов в рамках определенной категории, но с другим наполнением и содержанием [5, 57-58]. Каждый тип текста обладает свойственными ему характерными специфическими признаками. Методом объединения текстов в ту или иную текстологическую группу является наличие текстообразующих признаков и их повторение в тексте. Понятие типа текста в работах В.Е. Чернявской рассматривается для обозначения культурно исторически сложившейся продуктивной модели, образца текстового построения, определяющего функциональные и структурные особенности конкретных текстов («экземпляров текста») с различным тематическим содержанием. Так, любой экземпляр текста существует как реализация соответствующего текстотипа. Автор предлагает два пути типологизации «текстовых экземпляров»: «путь сверху-вниз» (от общих параметров к конкретным текстовым реализациям) и «путь снизу вверх» от реально существующих текстов к их объединению». Мы придерживаемся второго способа типологизации видов дипломатических текстов.

Многие ученые полагают, что на основе концепции типа текста можно выделить виды текстов в той или иной коммуникационной сфере.

Однако среди ученых-лингвистов как российских, так и западных нет единства мнения относительно способа классификации видов текстов. Экземпляр текста, то есть конкретное текстовое произведение, согласно

В.Е. Чернявской, существует в лингвистической системе как представитель соответствующего типа текста и должен рассматриваться именно

в таком ключе. Типологизация текстов (критерии для разграничения текстов на конкретные типы) несмотря на ее многогранность, происходит, как утверждает Н.С. Валгина, на основе выделения основных признаков текста: информационных, функциональных, структурно-семиотических и коммуникативных [6, 113].

Наиболее понятная и емкая трактовка термина «тип текста» представлена, на наш взгляд, К.А. Филипповым: в современной лингвистике термин «тип текста» применяется для характеристики устойчивых текстовых форм и конкретной реализации данной формы в речи. «Под типом текста при этом понимается форма текста, в которой реализуется коммуникативное намерение говорящего и которая строится по определенным правилам и нормам», что означает, что каждый текст по своей природе уникален, обладает, наряду со своими морфологическими, стилистическими, синтаксическими и другими особенностями, специфическими чертами (текстовыми признаками), характерными для данного рода коммуникаций. Классификация типологий текстов не является однозначной.

Так, автор перечисляет основные текстовые классификации отечественных и зарубежных лингвистов [4, 191-211]. Типология текстов рассматривается с учетом лингвистических и экстралингвистических факторов.

Типы текстов разными учеными выделяются в зависимости от принадлежности текста к той или иной категории, функциональности текста, а также по другим признакам. Барбара Зандиг разделяет тексты по восемнадцати классам на основе экстралингвистических признаков: письмо, интервью, реклама и т.д. [Gulich, Raible 1970: 196]. Э. Гроссе выделяет восемь классов типов текстов на основе выполняемой текстом функции [Heinemann, Viehweger 1991: 138-139]. В зависимости от той или иной классификации тексты дипломатической сферы можно отнести к разным типам текста.

М.П. Брандес определяет тип текста следующим образом: «В рамках определенного сорта текстов наблюдается дальнейшая дифференциация текстов на основе более конкретной цели высказывания, которая объективируется в речевых жанрах» [3,10]. Э.Г. Ризель под типом текста понимает класс определенных письменных и устных текстов, обладающих одинаковой функциональной и ситуативной спецификой, а если и не одинаковой, то, по крайней мере, сходной языковой спецификой [Ризель 1975: 13]. Вид текста, или его тип, определяется в коммуникативных ситуациях на основе типовых признаков. В сфере дипломатии, как и в иных текстах официально-делового стиля, в

результате коммуникативной деятельности возникают определенные типы дипломатических текстов со своими характерными особенностями и структурой. Дипломатический документ, рассматриваемый как элемент дипломатического дискурса, содержит результаты дипломатической деятельности и текстовые элементы, которые отсылают реципиента к другим текстам дипломатической деятельности.

Типы текстов в дипломатической сфере можно выделить на основе видов деятельности:

1. Тексты документов дипломатической переписки;
2. Тексты в результате переговоров;
3. Тексты для публикаций в СМИ и на официальном сайте МИД;
4. Тексты договоров.

С лингвостилистической точки зрения типологизация текстов представляется интересной в вышеупомянутой работе Л.Г. Фарафоновой. Автор выделяет стили типов текстов в соответствии с иерархией системы официально-делового функционального стиля. Л.Г. Фарафонова намеренно разграничивает такие понятия, как «тип текста», «стиль типа текста» и «стиль подтипа текста». Так, дипломатический подстиль рассматривается как структурный элемент официально-делового стиля, а дипломатические документы, по мнению автора, можно подразделить на группы типов текстов. Следует обратить внимание, что данная классификация относится только к письменной форме дипломатической деятельности (документов):

- Внутриведомственные документы;
- Документы, связанные с назначением и отзывом дипломатических представителей (верительные грамоты, ноты);
- Документы для публикации в прессе или, так называемые, заявления внешнеполитического ведомства (заявления официальных представителей внешнеполитических ведомств, заявления для печати);
- Документы, связанные с ратификацией, присоединением, денонсацией;
- Документы дипломатической переписки;
- Документы, появляющиеся в результате переговоров;

В свою очередь, в дипломатической переписке автор выделяет следующие стили типов текстов: нота, послание, про memorias, заявление. Документы, появляющихся в результате переговоров, договор и коммюнике имеют особые требования к переводу на другой язык и подразумевают особо тщательную профессиональную подготовку.

Если рассматривать типологию текстов в аспекте соотношения текстовых элементов с экстралингвистическими факторами,

то наименования типов текстов могут совпадать с обиходными наименованиями. В том числе, это касается и дипломатической сферы. То есть любой дипломатический документ является представителем определенного типа текста.

Тексты могут быть объединены в группы и подгруппы на основании одинаковой функциональной специфики. Однако такое выделение текстовых единиц, то есть типологизация тестов на основе наличия аналогичных структурных и функциональных признаков, имеет «дотеоретическое происхождение». Исследователи в последние десятилетия стремятся к тому, чтобы свести множество тестов к определенному числу видов на основе общих лингвистических и экстралингвистических признаков, как об этом справедливо пишет отечественный исследователь англо-казахского перевода дипломатических документов Ашинова К. [7].

Иерархия системы дипломатического подстиля имеет пятичленную структуру: официально-деловой стиль, дипломатический подстиль, стиль объединения типов текстов, стиль типа текста, стиль подтипа текста, что оказывается значимым для переводчика.

Языковыми особенностями организации речевых жанров официально-делового стиля с формальной точки зрения является стандартизированность речевых конструкций, клишированность и «предписанность языковых приемов построения речи». Именно эти приемы призваны избавить речевой жанр данного стиля от субъективности, избыточной информации и излишней эмоциональности. Эмоциональная экспрессивность выражается лишь в торжественности определенных текстов.

Т.Г. Винокур утверждает, что «возможен и правомерен взгляд на функциональные стили как на стили языка», поскольку «возникая в речевых контекстах, характерные признаки функциональных разновидностей оформляются затем как определенный набор, определенная совокупность стилистически окрашенных средств, закрепляющихся в системе языка» [Винокур 1968 5]. По мнению А.Н. Приходько, «стиль – это системообразующий фактор дискурса, а дискурс – изотопический континуум, вместилище вербальных средств воплощения социально значимых целей, преломленных в лингвокультурном сознании» [Приходько 2009: 27]. Функциональный стиль обладает определенным набором стилевых черт, присущих определенному дискурсу.

ЛИТЕРАТУРА

1. Граудина, Л.К. Русская риторика / Л.К. Граудина, Г.И. Кочеткова. - М.: Центрполиграф, 2011. - 670 с.
2. Шевнин А.Б. Эрратология. Екатеринбург: Уральский гуманитарный институт, 2003. 216 с
3. Брандес, М.П. Переводческая стилистика / М.П. Брандес. - М.: Высшая школа, 2015. - 127 с.
4. Филиппов В.А. Многочленные СУБД и XML базы данных / - М.: Ленанд, 2008. - 146 с.
5. Чернявская А.Г. Психология и андрогогика лиц пожилого возраста 2-е изд., испр. и доп. Учебное пособие для СПО / Анна Георгиевна Чернявская. - М.: Юрайт, 2016. - 122 с.
6. Валгина, Н. С., Современный русский язык: пунктуация : учебное пособие / Н. С. Валгина. – М. : Высшая школа, 1989. – 176 с.
7. Ашинова К.А. Дипломатия тілінің ерекшеліктері – Известия КазУМОиМЯ им.Абылай хана, - 2018, №3. – с.7 – 15.

ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ҚҰЖАТТАРДЫ АУДАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қамбарбек А.¹

¹ Аударма ісі мамандығының 2 курс магистранттары
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ
e-mail: abay.kambarbek@mail.ru

Андатпа: Осы зерттеуде ұсынылған дипломатиялық коммуникация мәтіндерінің лексика-стилистикалық ерекшеліктерінің типологиясы аударма аспектісінде дипломатиялық мәтіндердің басқа түрлерін ауызша қарым-қатынаста ғана емес, жазбаша дереккөздерді зерттеу үшін негіз ретінде пайдаланылуы мүмкін. Екі тілді глоссарийді аудармаға дайындық барысында бастаушы аудармашылар да пайдалана алады.

Кілт сөздер: жасырын атаулар, реттелетін сөйлеу, диалог, таныстыру қатандығы және семантикалық айқындық.

Статья поступила 26.04.2019 г.

DISCOURSE ANALYSIS, CONTEXT AND MENTAL MODELS

Mukhametkaliev U.N.¹

¹Master's degree student II course, Specialty: 6M020700 Translation Studies,
Ablai Khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: w.merovingien@mail.ru

Annotation: This article is dedicated to the analysis of works of van Dijk, who proposed integrative platform for the discourse investigations. This platform included not only description of different approaches, but also focused on the perspectives of discourse investigations. In the current article you can find the information about the way of implementation of theoretical, integrative investigation of discourse.

Keywords: discourse analysis, context, mental models, cognitive analysis, critical discourse analysis, sociolinguistics, communicative situation, cognitive linguistics.

УДК 81
МРНТИ 16.21.33

ДИСКУРС АНАЛИЗ, КОНТЕКСТ И МЕНТАЛЬНЫЕ МОДЕЛИ

Мухаметкалиев У. Н.¹

¹магистрант II курса, специальность 6М020700 - Переводческое дело,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: w.merovingien@mail.ru

Аннотация: Статья посвящена анализу работ ван Дейка, предложившего первую интегративную картину дискурсивных исследований. Оно включало не только описание разнообразных подходов, но и выдвигало на первый план перспективы дискурсивных исследований. В данной статье показано, как может быть выполнено теоретическое, интегративное изучение дискурса.

Ключевые слова: дискурс анализ, контекст, ментальные модели, когнитивный анализ, критический дискурс анализ, социолингвистика, коммуникативная ситуация, когнитивная лингвистика.

Введение

Тен ван Дейк не нуждается в представлении. Он является одним из самых плодотворных и влиятельных авторов в исследованиях критического дискурса. Он ветеран исследований критического дискурса, пионер и сторонник систематического анализа дискурса. Его имя неразрывно связано с тем, что мы сейчас называем КДА (критический дискурс анализ). Его оригинальная работа по грамматике текста и обработке дискурса, а также более поздняя работа по расизму, власти, идеологии, парламентскому и политическому анализу дискурса рекомендуют его как оригинального, новаторского ученого. Он был одним из первых, кто поощрил и поддержал развитие дискурс-исследований за пределами английского языка и англосаксонской академии. Поощряя вклад испанских, латиноамериканских или восточноевропейских исследователей, он создал космополитическую, широкую основу для интернационализации дискурсивных исследований. Его флагманское основание и редактирование четырех международных журналов и несколько справочников по дискурсивным исследованиям прочно разместили дискурсивные исследования на карте социальных наук.

В предисловии к «Дискурсу и контексту» ван Дейк ссылается на книгу, которую он написал тридцать лет назад «Текст и контекст» [1], поскольку относительно более ранней работы, можно судить об актуальности современных научных начинаний. Важнейшим вопросом, который сопровождал научные труды ван Дейка на протяжении многих лет, был вопрос понимания того, «как дискурс внедряется в общество». Он был первым, кто утверждал, что нельзя надеяться решить эту проблему, если не осознавать, что такие понятия, как «контекст», «знание», «сила» и т.д., нуждаются в дальнейшем теоретическом развитии. Оглядываясь

назад, можно выделить понятие «контекст», которое рассматривается как оперативная категория для понимания отношений между дискурсом и обществом. Чего не хватает, так это тщательного теоретического анализа концепции, разработанной теоретической основы для концепта «контекст». Утверждается, что для понимания «контекста» психологам, социологам, лингвистам и т. д., необходимо учитывать не только свои собственные дисциплины, но и заниматься гносеологическими, теоретическими и эмпирическими вопросами и в других дисциплинах.

Эти две книги объединяют значительную теоретическую работу, сложную смесь тем и вопросов из таких дисциплин, как прагматика, социолингвистика, социальная психология, социология и антропология. Концепции, теоретический вклад и эпистемологические противоречия объединяются друг с другом и используются для создания, как говорит ван Дейк, «теории контекста». Основная идея теории контекста ван Дейка заключается в том, что не сама социальная ситуация влияет на структуры текста и разговора, а скорее определение соответствующих свойств коммуникативной ситуации участниками дискурса.

Понимание и интерпретация отношений, которые устанавливаются между дискурсом, коммуникативной практикой и обществом, влечет за собой не только подробное описание структур дискурса и социального взаимодействия, но также и идею когнитивного интерфейса. Контекст больше не может восприниматься просто с точки зрения независимых социальных переменных - пола, класса, этнической принадлежности, возраста или идентичности, или как социальных условий текста и разговора. Для ван Дейка контексты теоретизируются в терминах специальных ментальных моделей в эпизодической памяти; он называет их «контекстными моделями». Контекстные модели определяются как посредники, отсутствующая связь между дискурсом, коммуникативным действием и обществом. Понятие «контекстных моделей» распространяется на разных уровнях и в разных аспектах отношений между дискурсом, коммуникативными действиями и обществом. Считается, что контекстные модели управляют производством и пониманием дискурса, определяют условия целесообразности дискурса или составляют основу теории изменения дискурса. При анализе дискурса то, что порождает «теория контекста», - это призыв четко указать, что такое контексты и их связь с текстами. Но прежде чем углубляться в проблему анализа контекста и дискурса, позвольте мне кратко изложить две книги.

Обзор литературы связанной с настоящей статьей

Первая книга это *Discourse and Context* представляет социально-когнитивный подход ван Дейка к контексту. Глава 1 «На пути к теории

контекста» содержит обзор понятия контекста в гуманитарных и социальных науках: литература, семиотика и искусство, лингвистика, дискурсивные исследования, анализ критического дискурса, социология, этнография и антропология, психология, информатика. и искусственный интеллект, а также в других дисциплинах: философия, эпистемология, история, коммуникативные исследования. Задача состоит в том, чтобы проанализировать литературу в поисках теоретической концепции «контекста», которая может быть использована в теориях языка, дискурса, познания, взаимодействия, общества, политики и культуры » [1, 18]. Затем читатель вводится в список, который содержит краткое изложение основных принципов «теории контекста» [1, 16–23].

Во-первых, мы знакомимся с «контекстами». Контексты - это субъективные конструкции участников; контексты уникальны и различны для каждого участника; контексты - это ментальные модели и особый тип модели опыта; контекстные модели являются схематичными - схемы общих, основанных на культуре, обычных категорий, которые позволяют быстро интерпретировать текущие коммуникативные события; контекстные модели доступны в культурном отношении и являются личными и социальными. Во-вторых, нам вводят функцию «контекста». Контексты управляют производством и пониманием дискурса; они постоянно обновляются и адаптируются к (субъективной интерпретации) текущих ограничений ситуации; они представляют социальные или коммуникативные ситуации на различных уровнях общности и детализации [1, 19]; они могут представлять как микроуровень, так и общую социальную и историческую ситуацию (макроуровень).

То, что фильтрует этот список функций, - это дань понятию ментальных моделей, которое понимается как «ментальный интерфейс», и считается недостающим компонентом традиционных подходов, учитывающих социальное влияние использования языка и дискурса. Необходима динамическая теория контекста, которая объясняет, «как пользователи языка адаптируют свое дискурсивное взаимодействие к текущей когнитивной и социокультурной «среде»» [1, 18].

Когнитивный интерфейс нуждается в своем собственном контексте, и этот контекст является социальным. Ван Дейк понимает постоянный вопрос о том, как дискурс внедряется в общество посредством тройственного движения. Каждый начинает с внешнего, видимых, публично общих отношений между обществом и дискурсом, затем переходит внутрь, к «ментальным» и «контекстным моделям», а затем снова вовне, чтобы вызвать более широкий контекст языка и языковых сообществ. Конечная цель состоит в том, чтобы объединить «социальные

и когнитивные подходы к тексту и говорить в единой теоретической структуре, без сокращений, без пропусков и ссылок» [1, 23].

Главы 2, 3 и 4 касаются языка, познания и дискурса и их связи с контекстом, соответственно. Глава 2 предлагает критику системной функциональной лингвистики (СФЛ), наиболее выдающегося подхода к контексту в лингвистике. Говорят, что подход СФЛ к контексту предлагает закрытую концептуализацию, основанную на неоднозначном понятии контекста. Основным недостатком СФЛ является то, что он не признает важность «фундаментально истолкованной или интерпретируемой природы контекста ... в терминах элементарных репрезентаций ... знания и других убеждений как соответствующих когнитивных и социальных свойств языковых пользователей» [1, 54]. В главе 3 рассматривается понятие контекстных моделей на фоне современной когнитивной науки. В психологии обработки дискурса отсутствует «систематическая когнитивная теория роли контекста в такой обработке» [1, 57], и ей необходимо больше полагаться на «ментальные модели» для объяснения репрезентации коммуникативных ситуаций.

В главе 4 рассматриваются способы, которыми контекстные модели управляют различными структурами дискурса. Основное внимание уделяется социолингвистическим подходам к языку, дискурсу и контексту, а также понятиям регистра, стиля и жанра. Проблема выхода за пределы социальных переменных, таких как возраст, социальный класс, род занятий и т. д. прямо рассматривается в этой главе, подтверждая важность понимания связи между социальной ситуацией, контекстом и дискурсом с помощью таких понятий, как ментальный интерфейс и ментальные репрезентации.

Также рассматриваются другие способы концептуализации отношения между контекстом и дискурсом. Понятие «индексация» в социолингвистике и этнометодологии считается неполным. Для ван Дейка «индексация» происходит стратегически, с учетом контекста. Проблема понимания отношения между контекстом и дискурсом не ограничивает «изучение контекста теми аспектами социальной ситуации, на которые явно ориентированы участники, и которые процедурно важны для разговора» [1, 131]. Альтернативой является серьезное отношение к понятию «контекстуальный контроль», которое охватывает «сложные социокогнитивные процессы и взаимодействия, связанные с конструированием, использованием и стратегической непрерывной адаптацией контекстных моделей» [1, 133]. Стиль, жанр, регистр также рассматриваются как важнейшие посредники между дискурсом и контекстом.

Второй рассматриваемой в данной статье книгой будет *Society and Discourse*, которая продолжает аргументирование, начатое в *Discourse and Context*. В главе 1 кратко излагаются основные положения дискурса и контекста, а затем делается попытка объединить все соответствующие темы в «контекстный анализ» парламентского перерыва после выступления Блэра в Британской палате общин. Суть анализа состоит в том, чтобы увидеть, что происходит с точки зрения более широкого понятия политической оппозиции. Анализ политической оппозиции принимает форму движения вперед-назад между политическими знаниями аналитика и предполагаемой «контекстной моделью» участника (Блэр). Утверждается, что анализ должен охватывать политическую точку речи, и теория контекста является основой именно для этого. В последующих разделах настоящей статьи будут изложены некоторые трудности, связанные с проведением «контекстного анализа».

В главе 2 критически рассматриваются теории социальной психологии для выявления социально-психологических понятий, которые имеют отношение к «теории контекста»: социальные ситуации, социальные субъекты, социальные убеждения, социальные взаимодействия и социальные группы, язык, дискурс и общение. Глава заканчивается повторением идеи социокогнитивного подхода к контексту и противопоставления антименталистским социальным конструктивистским подходам: как динамические, расположенные конструкции участников, контекстные модели определяются как ментальные модели, репрезентации в эпизодической памяти.

Глава 3 переносит понятие «контекстных моделей» на социологическую территорию. Ван Дейк начинает с предположения, что «именно через контекстные модели социальные субъекты могут связать социальную структуру (например, доминирование, группы, институты и т. д.) на макроуровне понимания и анализа с дискурсивным взаимодействием («агентством») в микроуровень» [1, 87]. Проводятся параллели и обнаруживаются сходства между некоторыми особенностями контекстных моделей и основополагающим вкладом в феноменологическую и интеракционистскую социологию: Шуц, Гоффман, Гарфинкель, или изложение агентством и структурой Гидденса. Обнаружены сходства, но также и различия между подходом ван Дейка и недавним вкладом в дебаты по контексту, дискурсу и обществу, такие как работа Дуранти и Гудвина [2] о контексте как продукте использования языка.

Согласно Ван Дейку, теоретические данные указывают на один и тот же вывод: чтобы понять, как социальная структура (микро или макро) влияет на разговор или текст, нужно опираться на понятие

когнитивного интерфейса. Очевидна поддержка социокогнитивного подхода к контексту, как в классических социологических текстах, так и в интеракционистских подходах к контексту. «Теория контекста» Ван Дейка, по-видимому, не питает недостатков, незавершенности других теорий или подходов, а скорее приобретает свою идентичность и оправдание из-за выявления точек соприкосновения, теоретической «избирательной близости» с другими теориями и подходами.

Глава 4 содержит превосходный обзор межкультурной значимости контекстных категорий и современного состояния лингвистической антропологии. Собственная работа Ван Дейка по расистскому дискурсу и контексту закрывает главу. Глава 5 является аналитической главой: критический дискурс-анализ речи Блэра об Ираке в Палате общин. То, что теоретически и аналитически поставлено на карту, делает явный контекст, то есть объясняет, почему Блэр и другие ораторы говорят то, что говорят. Роль «контекстных моделей» имеет ключевое значение не только в теоретическом, но и в аналитическом плане. Считается, что контекстные модели выполняют двойную функцию: (1) подробно объясняют «основные механизмы разговора как действия и взаимодействия»; и (2) объяснение «как макро (институциональный) связаны с микро дискурсивными взаимодействиями» [2, 245]. Утверждается, что политический смысл речи не для того, чтобы мы видели, не является публичным, видимым, но «должен быть выведен из контекстных моделей участников (и аналитика), а именно как политические последствия» [2, 246]. Механизм логического вывода обеспечивается понятием «контекстные модели».

Глава 6 содержит краткий список проблем, выявленных и обсужденных в двух томах. Смысл этой последней главы заключается в том, что «теория контекста» ван Дейка, кажется, оправдывает свое существование и потенциальную полезность, опираясь на такое понятие, как ментальная модель. Это понятие, которое превосходно вписывается в теоретические дебри, построенные вокруг понятий контекста, знания, дискурса, общества и так далее.

И это тот тип эмпирической программы, из которой должны быть вдохновлены дискурсивные исследования. Нам нужно «больше познавательных исследований структур различных видов знаний и того, как знания используются и обновляются в (определении) коммуникативной ситуации» [2, 254], утверждает ван Дейк. Нейропсихологическое исследование также будет необходимо для использования «формирования, использования и изменения контекстных моделей во время производства и понимания дискурса - включая контекстуально-прагматические расстройства, которые могут

возникнуть в результате травмы головного мозга или психического заболевания» [2, 254].

Хотя исследовательские приоритеты определены, ван Дейк, похоже, не останавливается на деталях исследовательской программы критических дискурсов. Например, пока не ясно, как опора на социокогнитивную теорию контекста может помочь расширить сферу и полезность критического анализа дискурса? Как нам проводить критический дискурс-анализ, в котором всерьез рассматривается контекст как «ментальное представление»? С этими и другими вопросами далее в следующих разделах.

В эволюционных и биологических науках метафора «недостающего звена» создает образ эволюционной истории, которая нуждается в полноте во имя преемственности вида. В социальных науках метафора недостающего звена вызывает в воображении тот же образ разрыва в преемственности и полноте. В гуманитарных и социальных науках «недостающее звено» обычно является объяснительным принципом, а не связывает воедино «последовательность», иногда неоднородных эпистемологических и теоретических представлений. В случае ван Дейка это не принцип изнутри дискурсивных исследований, а принцип извне, который заимствован.

Опираясь на понятие ментальной модели, ван Дейк снова обращается к когнитивной науке. Когнитивная психология и когнитивная наука, по-видимому, являются ответом на дилеммы исследователей дискурса и проблемы интеграции, единства и полноты. Когда ван Дейк начал изучение дискурса три десятилетия назад, он пошел рука об руку с когнитивной наукой. Можно сказать, что выбор такого пути демонстрирует достойную решимость действовать в соответствии с требованиями реалистической структуры, которая подчеркивает необходимость более глубокого поиска и учета реальных социально-дискурсивных процессов и разработки их объяснений.

Как и в когнитивной науке, в дискурсивных исследованиях предполагается, что понятие ментальной модели обладает объединяющими способностями: оно позволяет тщательно отобранным вкладам в «контекст», дискурс и общество (из разных дисциплин в социальных науках) безоговорочно и беспристрастно быть единым целым. В такой структуре единственной функцией таких вкладов является поддержка первоначального предположения о существовании и необходимости когнитивного интерфейса. Идентификация недостающего звена, по словам ван Дейка, означает, что и ваше объяснение явления, и само явление завершены, и они учитываются «без отдыха».

Понятие «ментальная модель» - это концептуальный клей, который удерживает на месте треугольник общество-дискурс-познание. Под эгидой ментальной модели «теория контекста» ван Дейка становится последовательным «объяснительным» устройством, эклектичной смесью теоретических и эмпирических элементов, призванных объяснить природу отношений между обществом и дискурсом. Но, в конце концов, все сводится к известным принципам, применяемым в когнитивной науке. Под шквалом теоретических подробностей и взглядов из разных дисциплин скрывается лежащая в основе онтология и эпистемология когнитивной науки.

Если теории контекста не существует, то необходимо ее придумать. Это лейтмотив ван Дейка. Вопросы «контекста» рассматривались независимо, но все, подразумевают (термин Ван Дейка) понятие ментальной модели. Когда в 1980-х годах Джонсон-Лейрд определил, что ментальные модели играют объединяющую роль в когнитивной науке, он также сказал, что мы можем начать строить теории на основе, предлагаемой этим понятием. Аргумент, выдвинутый в ранее обзоре двух книг, является типичным примером того, как ван Дейк прислушивается к предложению Джонсона-Лейрда.

«Теория контекста» ван Дейка выходит за рамки простого теоретического синтеза, она влияет на то, как мы анализируем дискурс. Ван Дейк очень осторожно подчеркивает, что его теория контекста также является основой и практическим руководством для анализа дискурса. Когда мы рассматриваем независимые подходы к анализу дискурса, относительно легко понять, что означает проведение анализа.

Все дискурс-аналитики, какими бы ни были различия между стилями анализа и эпистемологическими позициями, похоже, разделяют общую озабоченность базовыми требованиями к анализу. В случае ван Дейка основное требование к анализу - начать (и закончить) определение «контекстной модели» говорящего, единственного, кто видел, как управлять производством и пониманием дискурса.

В своей первой редакционной статье «Дискурс и общество» ван Дейк подчеркнул необходимость «явного и систематического анализа», основанного на «серьезных методах и теориях». Ясно, что его «теория контекста» работает над укреплением и поддержкой первоначального предложения.

Нельзя понять сложные явления без понимания их контекста. Утверждается, что критический анализ должен основываться на явной теории контекста. Однако это поднимает ряд вопросов: как это меняет, если вообще меняет, характер критических анализов? Что значит делать то, что ван Дейк называет «контекстным анализом»? Что значит быть

критическим при включении социокогнитивного подхода к «контексту» в нашем анализе? Каковы перспективы контекстного анализа? Далее будут кратко описаны некоторые ответы на эти вопросы.

Суть позиции Ван Дейка заключается в том, что для проведения адекватного и всестороннего анализа дискурса нам необходимо включить когнитивное измерение. Возьмите, например, речь Тони Блэра, защищающую предложение, направленное на законную войну против Ирака в Палате общин [1], которую он использует для обоснования своих теоретических и аналитических положений. Он утверждает, что выступающие (например, Тони Блэр) могут говорить то, что говорят, и говорить так, как они говорят, благодаря посреднической работе контекстных моделей. Нельзя даже начать понимать политический смысл речи, если не сослаться на такие категории, как «идентичность и роль участников, место, время, институт, политические действия и политические знания, среди других компонентов» [1]. Нельзя провести адекватный анализ политического дискурса, если не считать наличие всех вышеупомянутых признаков аналитически значимым с точки зрения когнитивного представления контекста в сознании говорящего.

В том же контексте речи Блэра в палате общин ван Дейк предлагает пример контекстуального анализа парламентского перерыва. Он берет прерывание за отправную точку анализа и пытается понять, что может к нему относиться. Получается список функций и действий: оценки, очевидное согласие, признание, защита, нападение и так далее. Предоставляя просто список дискурсивных действий, ван Дейк, кажется, не хочет явно говорить о том, что считается анализом. Возможно, это стратегический шаг из-за множества направлений, в которых может идти анализ. Конечно, истории, которые мы хотим рассказать, также имеют какое-то отношение к анализу, который мы выбираем, и к тому, как далеко мы хотим идти, опираясь на то, что мы считаем контекстуальными особенностями.

В том, что ван Дейк называет «контекстным анализом», «контекстные модели» учитывают как содержание, так и форму коммуникативных ситуаций. Во всех двух книгах нам напоминают, что «для полного анализа разговоров нам нужны не только эксперты по взаимодействию, но и эксперты по познанию» [1, 102]. Когнитивная наука предложила нам не только словарный запас, используемый для объяснения работы «разума» с точки зрения внутренних когнитивных процессов, но и образ «мыслящего» человека. Какой образ человека вызывает «контекстный анализ»? Помогает ли образ человека, переданный когнитивным подходом, поддерживать критические планы?

Хотя он признает важность идеи о том, что «любая дискуссия о дискурсивно-контекстных отношениях зависит от определения

«дискурса»» [1, 117], он не делает этого в дальнейшем и не рассматривает явно взаимосвязь между определениями дискурса и контекста. Отношения между определениями дискурса и контекста схожи с отношениями между действиями, правилами и контекстом.

Соппротивление формализации, перечислению и регулированию можно рассматривать как попытку работать с «контекстом» как особенностью «фактических практик и действий, возникающих в конкретных местных исторических контекстах и при определенных условиях» [3, 153]. Интегративная «теория контекста» и акцент на «контекстных моделях», в качестве описательных и объяснительных средств, сводит связь между контекстом, дискурсом и социальными структурами к побочному продукту работы внутренних когнитивных процессов.

Тён ван Дейк заслуживает похвалы за его попытку поставить «контекст» под аналитический / теоретический центр внимания, за попытку переосмысления одного из самых неуловимых понятий в социальных науках [4]. Это концептуализация «контекста» на фоне когнитивной науки и словарного запаса когнитивной психологии. Ван Дейк приглашает аналитиков критического дискурса смотреть вперед, а не назад. Он не заинтересован в том, чтобы репетировать или, в этом отношении, возобновлять «старые» дебаты между аналитиками критического дискурса и интеракционистами, или обсуждать более поздние материалы к вопросам контекста в разговоре и взаимодействии. Будущее дискурсивных исследований не в маленьких битвах, которые можно вести здесь и там на страницах академических журналов. Будущее дискурсивных исследований лежит в больших битвах социальной теории, в аналитической силе интегративных теорий, поддерживаемых концептуальными основами когнитивной науки.

Следует надеяться, что всеобъемлющая «теория контекста» может предложить платформу для устранения эпистемологической и парадигматической напряженности между различными подходами к изучению дискурса и общества. Но, возможно, хотелось бы представить себе, что эти противоречия просто исчезнут, если их объединить под рубрикой «контекстных моделей» [5, 827-839]. Утверждается, что социально значимая теория дискурса может стать осмысленной только с созданием «прочного моста между исследованиями социального взаимодействия ... и исследованиями социального познания» [1, 255]. Ван Дейк выражает надежду, что социально-когнитивный мост должен стать платформой для тех, кто пересекает большое эпистемологическое разделение; но на самом деле основополагающее мнение совпадает с мышлением в когнитивной науке и когнитивной психологии, которое

может сузить эпистемологические, теоретические и аналитические возможности. Возможно, существует также риск того, что исследования социального взаимодействия перестанут просто черпать вдохновение из исследований социального познания; это в конечном итоге будет совпадать с этим. Ван Дейк осторожен, чтобы его не слишком быстро отвергали ценность и полезность антикогнитивистского проекта в различных дисциплинах социальных наук. Тем не менее, в рамках ван Дейка когнитивный уровень анализа является обязательным. Насколько плодотворным будет этот подход по сравнению, скажем, с направлениями исследований, предложенными учеными, интересующимися тем, как особенности познания в тексте и разговоре еще предстоит выяснить.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. VanDijk, TeunA.1977.Text and Context: Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse. London: Longman.
2. Duranti, Alessandro and Charles Goodwin. 1992 Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
3. Smith, Dorothy E. 1990 Texts, Facts and Femininity: Exploring the Relations of Ruling. London: Routledge.
4. Van Dijk, Teun A. (ed.). 1997 Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Volume 1: Discourse as Structure and Process. London: Sage.
5. McHoul, Alec, Mark Rapley and Charles Antaki. 2008 You gotta light? On the luxury of context for understanding talk in interaction. Journal of Pragmatics40: 827–839.

ДИСКУРС ТАЛДАУ, КОНТЕКСТ ЖӘНЕ МЕНТАЛЬДІ МОДЕЛЬДЕР

Мухаметкалиев У. Н.¹

¹Аударма ісі мамандығының ІІ курс магистранты
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: w.merovingien@mail.ru

Андатпа. 1997 жылы екі томдық пәнаралық дискурсивті зерттеулерд Sage жарияланған ван Дейк дискурсивті зерттеулердін интегративті көрінісін ұсынды. Бұл ұсыныс әр түрлі тәсілдердің сипаттамасын ғана емес, сонымен қатар дискурсивті зерттеулерді бірінші жоспарға ұсынды. Дискурс пен қоғам арасындағы өзара байланысты сипаттаудан басқа, дискурс зерттеулері де түсіндіретін теорияларды тұжырымдау керек болды ... Бұл мақала дискурсты теориялық, интегративті зерттеу қалай орындалатынын көрсетуге бағытталған.

Кілт сөздер: дискурс талдау, контекст, ментальды модельдер, когнитивті талдау, сыни дискурс талдау, әлеуметтік лингвистика, коммуникативтік жағдай, когнитивті лингвистика.

Статья поступила 26.04.2019 г.

THE SEMANTIC MEANING OF PROVERBS AND SAYINGS

Nurbekkyzy M.¹,

¹Undergraduate of Orientalism of Ablai Khan
KazUIRand WL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: mairosh.aa@mail.ru

Abstract: The article aims to reveal the semantic meaning of proverbs and sayings. Semantic links in proverbs and sayings are reflected in the sequence of dialogue between them. During the study by analyzing the matrix of similarity group the proverbs and sayings according to their purpose of communication during the communication. Logical relationships, interpretations, the use of proverbs and sayings related to the semantic goal of the speaker and listener through the similarities and meanings of significant connections between proverbs and sayings were considered.

Key words: proverbs and sayings, national self-consciousness, national worldview, semantics, semantic connection, semantic field.

УДК 82.84

МРНТИ 16.21.51

МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ СЕМАНТИКАЛЫҚ МӘНІ

Нурбекқызы М.¹,

¹мамандығы «6М021000-Шетел филологиясы» 2-курс магистранты
Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ
Алматы, Қазақстан
e-mail: mairosh.aa@mail.ru

Андатпа. Бұл мақала мақал-мәтелдердің семантикалық мәнін ашуға бағытталды. Мақал-мәтелдердегі семантикалық байланыс қарым-қатынас кезінде олардың арасындағы диалогтік тізбектен көрініс табады. Зерттеу барысында ұқсастық матрицасына талдау жасау арқылы мақал-мәтелдерді мақсатына қолдану мақсатына қарай топтастыру, қолдану барысындағы семантикалық құрылым кеңістігін анықтауға мүмкіндік береді. Мақал-мәтелдердің арасындағы мағыналық байланыстарындағы ұқсастықтары мен оның мағыналық астары арқылы сөйлеуші мен тыңдаушы арасындағы логикалық байланысын, интерпретациясын, ондағы семантикалық мақсатына байланысты мақал-мәтелдердің қолдану өрісі қарастырылды.

Тірек сөздер: мақал-мәтелдер, ұлттық сана, ұлттық дүниетаным, семантика, семантикалық байланыс, семантикалық өріс.

Мақал-мәтелдер әр халықтың, әр ұлттың өзіндік заңдылықтары мен оның өне бойына тамырымен соғып тұрған ұлттық ділін танытушы, сол тілде сөйлеуші этностың сан ғасырлық жүріп өткен тарихымен, күнделікті өмірде қалыптасқан ұлт мәдениетімен, ой танымымен тікелей байланысты асыл тілдік қоры, тіл байлығы, даналық шежіресі, сөз мәйегі. Қысқа да, нұсқа, ойы тиянақты болып келетін даналық пен ұлттық философияның айнасы болған сөздік қордың осы ерекше саласы мақал-мәтелдер – ұлттық сана мен рухани болмысты, ұлттық мінез бен ұлттық психологияны, ұлттың дүниетанымы мен оның өмір

сұру тәжірибесінде жинақтаған тарихи білімі мен даналық фәлсапасын, наным-сенімін, ұлттық салт-дәстүрін көрсететін, даналық сөз мәйегі. Оның басты ерекшелігі өзгертілмей түпнұсқасын сақтауы мен оның жаңадан құрастырылмай, тарихи тәжірибе мен өмір сабақтарынан алынып тіл саптауда тиянақты әрі түйінді болып келуінде.

Алдымен семантика сөзінің мәніне тоқталуды жөн көріп торырмын. Семантика – бұл грек тілінен біздің тілімізге енген сөз, ол «мағына» деп аударылады. Бұл термин, әдетте, сөздің мағынасын зерттейтін тіл білімінің саласына бағыттайды. Сөз, сөз тіркесі, сөлем арқылы беріліп отырған ақпаратты, хабарды, негізгі ойдың мән-мазмұнын зерттейтін тіл білімінің саласы. Семантика сөздің болымыстағы, тілден тыс байланыстарын зерттеп, шындық өмірдегі көріністерін ашып, мәтіндегі нақты сөйлемнің мәнін, мағынасын ашады. Сонымен, мақал-мәтелдердің семантикалық мәні дегеніміз, мақал-мәтелдердің мағыналық мәнін ашу, қолданылу аясындағы мағыналық кеңістігі құрылымын ашу екені анық.

Семантикалық талдаудың маңызыды алғашқы сатысы, мақал-мәтелдердің мағыналық байланыс пен мағыналық ұқсастық матрицасының құрылымы болып табылады. Әр ұлт тіліндегі мақал-мәтелдер ұлттық таным мен тіл байлығына, қолдану аясына, қолану деңгейіне қарай түрленіп, дамып, жетіліп отыратыны мәлім. Сондықтан да мақал-мәтелдердің саны өте көп болғандықтан барлығын талдап шығу көп ізденіс пен уақытты талап етеді. Төменде таным құралы ретінде сөйлеушінің санасындағы ойын тиянақты әрі нақты жеткізудің сара көрінісі болып табылатын қазақ халық ауыз әдебиетіндегі мақал-мәтелдердің ішінен достық тақырыбына қатысты 105 мақал-мәтелдер зерттеуге алынды.

Бұл зерттеудің басты мақсаты: мақал-мәтелдер арасындағы мағыналық байланысындағы ұқсастықтары мен оның мағыналық астары арқылы сөйлеуші мен тыңдаушы арасындағы логикалық байланысын, интерпретациясын, ондағы семантикалық мақсатына байланысты мақал-мәтелдердің қолдануын қарастыру болды.

Зерттеу барысы:

Бұл зерттеуге қарым-қатынас барысында мақал-мәтелдер арқылы сөйлесу керектігі айтылып, әр зерттеуге қазақ тілін жетік білетін екі адамнан таңдалды.

Осы мақсатта күнделікті қарым-қатынаста жиі қолданылып жүрген «достық пен дұшпандық» тақырыптарындағы мақал-мәтелдер алынды. Олар бір тізімде рет-ретімен жазылып, зерттеуге қатысушы адамдарға ұсынылды. Екі адам арасында мақалдық диалог құрастыру үшін олар жарыс ретінде таңдап алынған мақал тақырыбына сай, оларға белгілі жағдаят қсынылып, сол жағдаятқа сай келген мақалды таңдап, екінші қатысушы сол мақалға лайықты жауап болатындай бір немесе, бірнеше

мақалды тауып айтуға тиісті болды.

Зерттеуге алынған жағдаяттар:

1. Екі дос ұзақ уақыттан бастап дос болады. Бірақ араларындағы ақшалай алған қарызды досының қайтара алмауына байланысты достықтарына сызат түседі. Тапсырма: осы жағдайдың себебі мен салдарын және қиындықтан шығу жолдарына байланысты араздасқан екі достың диалогын мақал- мәтелмен құрастыру.

2. Досы қиындыққа ұшырағанда келмей, ат ізін суытқан екі достың өкпе-реніші мен татуластуының диалогын мақал- мәтелмен құрастыру;

3. Досына сырын айтып, сыры ашылып жария болған достардың араларындағы диалогты мақал- мәтелмен құрастыру;

4. Жолдасынан алыста тұратын жақын екі достың араларындағы диалогты мақал- мәтелмен құрастыру;

5. Қиындықта қалған достардың араларындағы диалогты мақал-мәтелмен құрастыру;

Зерттеуге алынған мақал-мәтелдер: дос пен достық туралы қазақтың 105 мақал-мәтелі.

Зерттеу қорытындысы бойынша:

Бірінші жағдаят: Екі дос ұзақ уақыттан бастап дос болады. Бірақ араларындағы ақшалай алған қарызды досының қайтара алмауына байланысты достықтарына сызат түседі. Тапсырма: осы жағдайдың себебі мен салдарын және қиындықтан шығу жолдарына байланысты араздасқан екі достың диалогын мақал- мәтелмен құрастыру.

Құрастырылған диалогтың бір түрі:

- Ассалаумағалейкум досым! Қалың қалай? **Есепті дос айрылмас, есепсіз дос қайырылмас**, – деген ренжімей өткенде берген ақшамды қайтарып берсең деп келдім.

- **Дос досқа жалынса, достың көңілі алынады.** Бермейін деген ойым жоқ. Жағдайым жар бермей, қаражаттан қысылып жүрген жайым бар.

- **Біреу жаныңа жолдас, Біреу малыңа жолдас** демей ме? Бере алмасаң, айтып ескертсең де болар еді. Қарыз алғалы хабарласпай кеттің емес пе?

- **Жолдасың жақсы болса, Жолым ұзын деме. Жолдасың жаман болса, Қолым ұзын деме,** ақшасын қашан сұрар деп, көрінуге бата алмай жүрмін.

- **Ай көрмесең туысың жат, Жыл көрмесең жолдасың жат.** Ат ізін салмай кеткеніңе ренжулімін.

- **Жаман дос – көлеңке: басыңда күн барда қашып құтыла алмайсың, бұлт төнсе, іздеп таба алмайсың.** Қал жағдайымды өзің де сұрап қоймастан, ақшанды сұрап келіпсің ғой.

- **Ерегескен ел болмайды, Есептескен дос болмайды,** деген осы

ақша арамызға сызат салды-ау! Жағдайың келгенде қайтарарсың. Бөтен ойдан аулақ бол. Кел, өкпені ұмытайық!

- **Тістем нанның қадірін тарыққанда білерсің, Анық достың қадірін зарыққанда білерсің.** Анық дос екенсің. Жағдайымды түсінгеніңе көп рахмет!

- **Пайданың зоры – дос үшін шеккен зиян.** Кештім қарызыңды. Жан досымның жолында садаға болсын.

- **Жақсының күнде бір үйі кеңиді. Жаманның күнде бір үйі кемиді,** - деп қарыз арамызды суытып бара жатыр еді.

- **Досыңның атын алма, тайын ал.** Мен де достыққа адал жанмын. **Ер жігіттің мойынында қыл арқан шірімейді** деген. Мен де аман болсам, сенің де бір қиындығыңда **айтулы достың малы бір, кемедегінің жаны бір** деп қасыңан табылармын.

- **Жаман дос – көлеңке: басында күн барда қашып құтыла алмайсың, бұлт төнсе, іздеп таба алмайсың** деген дана қазағым, **бір пайдадан кешкен мың кісімен дос болады, дүниеден достықты артық көрген нағыз дос екенсің!**

- **Қажымалы мың жолдас, жоқпен тең, Жанын қиған бір жолдас, көппен тең** деген, сенің де достығыңды, жақсылығыңды, адалдығыңды көп көрдім. Достығымыз соңғы демімізге дейін жалғассын!

Ерегескен ел болмайды, Есептескен дос болмайды. Осылайша екі достың достығы баянды болып, ұрпақтарына жалғасқан екен.

Зерттеу барысында анықталғанындай, зерттеуге қатысушылар диалог құрастыру барысында бір мақалға жауап ретінде бірнеше мақалдарды бір уақытта ұсына алды. Бұл адамның мақалды қабылдауы мен белгілі жағдаятқа байланысты ортақ мәселені анықтауы және оған қатысты көзқарасы негізінде, сол мәселені шешуге бағытталған мақалдар мен мәтелдер бірге топтастырылды. Бұл барлық мақал – мәтелдерді белгілі бір көтеретін мәселесі мен оған қатысты жеке тұлға интерпретациясының ұқсастығы арқылы топтастыруға болатындығын көрсетті. Зерттеу барысында әр адамның бір оқиғаға байланысты көзқарасы мен мақалды таңдауы әр түрлі болды. Ол әр адамның сол жағдаятқа деген жеке көзқарасы мен оған қайтаратын жауабының өз ішкі түйсігіне, интерпретациясына байланысты болды. Бұл арқылы мақалдардың мағыналық ұқсастығын анықтап, топтастыруға болады. Мысалы:

Көтеретін мәселесі жағынан ұқсайтын мақал-мәтелдер былай топтастырылды:

1. Адал достық үлгісін, сипатын бейнелейтін мақал-мәтелдер:

Дос — ажарың, жолдас — базарың.

Дәмді болса - достық қымбат, Мәнді болса - жастық қымбат.

Дос көтерер көңілді, Мал көтерер өлімді.

Тар жерде табысқан, Кең жерде келіседі.

Елсізде ит те жолдас.

Дос болмас сыртта жүріп мақтамаса, бірін-бірі жамандықтан сақтамаса (Әбубәкір).

Дос құшағы — жаз.

Досы жоқ адам - тұзы жоқ тағам.

Дос таппай көңіл тыным таппас.

Досыңды көрсет, сенің кім екеніңді айтамын.

Заттың жаңасы жақсы, Достың ескісі жақсы.

Аталған топтағы мақал-мәтелдер мағыналық жағынан өте ұқсас, бір-бірінің орнына қолдануға болатын мақалдар, мысалы: «Дос көтерер көңілді, Мал көтерер өлімді» және «Дос — ажарың, жолдас — базарың». Бұл мақалдарда достықтың адам өміріндегі мәні мен достың адам өмірінде алатын орны айтылған. Қуаныш пен қайғыда жаныңнан табылтын, қиналғанда ақылшың мен сүйенішің болатын, көзге көрінбейтін, бірақ адам жаны мен түйсігі арқылы адамзатқа мәлім болған, «достық» атты абстракт ұғымның адам іс-әрекеті арқылы көрініс табатынын мақалдарға сиғызған дана халық. «Дос көтерер көңілді» және «дос – базарың сөздері» (базар сөзі ауыспалы мағынада беріліп отыр. Адам өміріндегі қуаныш, шаттық, той-думан, қуаныш мағынасында) адам көңіл-күйінің қуанышы мен шаттығын бірге бөлісетін, қуаныш пен қайғыда бірге болатын деген мағынада қолданылып отыр.

2. Достар арасындағы реніш себептері мен достан айырылу жайлы мақалдар:

Айрылғысы келген дос аяулыңды сұрайды.

Ауыр сөз айтқан дос емес.

Айрылмастай досыңа қайрылмастай сөз айтпа.

Достарды айырған боқ жейді.

Дос досқа жалынса, достың көңілі алынады.

Жаңа дос келгенде, Ескі достың көзінен жас шығады.

Жолдасты жол айырады.

Дана халық «достық» деген ұлы ұғымды сипаттай келіп, сол ұғымға баға бере келіп, оған кері әсер ететін, оны жоятын себептер мен салдарды да мақалдар мен мәтелдер арқылы көрсете білген. «Ауыр сөз айтқан дос емес» және «Айрылмастай досыңа қайрылмастай сөз айтпа» деген мақалдар түпкі мағыналық жағынан өте ұқсас. Мұнда дос арасына жік салатын, оларды ренжістіретін басты себептердің бірі көңіл ауыртатын «ауыр сөз» екендігі туралы айтылып, достар арасында салқындық туғызатын осындай жәйттерден аулақ болуға кеңес беріліп отыр. Бұл екі мақалды бір-бірінің орнына қойып қолдануға болады. Мағыналық жағынан өте ұқсас болып келеді.

3. Достық қарым-қатынас жайлы ақыл-кеңестер:

Азаматпен дос бол, қадіріңді біледі.

Жақсыменен жолдас бол.

«Дос» деп сынамай сыр айтпа, достың да досы бар.

Бір пайдадан кешкен мың кісімен дос болады.

Өз басыңды дауға берсең де, Жолдасыңды жауға берме.

Дос тұтқанды қадірле.

Жолдасың соқыр болса, Сен де бір көзіңді қысып қой.

Досы көппен сыйлас, Досы азбен сырлас.

Дос болсаң берік бол, досыңа серік бол.

Дос көргеннен түңілме.

Досқа келсең босқа келме.

Күлме досыңа, келер басыңа.

Досыңның досын, досың ет.

Досың ұрса аңқылда.

Досыңның пышағымен мүйіз кес.

Жалпы мақалдар мен мәтелдер адамзат балсының өмірлік тәжірибесінен алынған, өмір сабақтарының қорытындысы бола келіп, басқаларға, ұрпақтарға өнеге, ақыл, кеңес ретінде қалып отырғандықтан, достық қарым-қатынас жайлы ақыл-кеңестер көптеп кездеседі. Олардың ішіндегі мағыналық жағынан өте ұқсастары жайлы айтар болсақ, «Азаматпен дос бол, қадіріңді біледі» және «Жақсыменен жолдас бол» деген мақал мен мәтелдер өзара мағыналық жағынан жақын болып келеді. Екеуінің де түпкі мағынасы, айтпақ болғаны достың қандай болмағы мен сипаты, дос қадірін білетін адам жайлы болып тұр. «Дос тұтқанды қадірле» және «Досы көппен сыйлас, Досы азбен сырлас» мақалдары достық қадірі және дос көрген адамнан жамандық келмейтіні, достың әрқашан жақсылық жаршысы екендігі туралы айтып отыр.

4. Дос пен қастың ара-жігі туралы мақалдар:

Дос басқа қарайды, дұшпан аяққа қарайды.

Досыңмен көп сөйлеспе, Жолыңан қалдырасың.

Дұшпаныңмен көп сөйлеспе, Сырыңды алдырарсың.

Дос егіз, дұшпан сегіз.

Жалған достан жау артық.

Жақсының күнде бір үйі кеңиді. Жаманның күнде бір үйі кемиді.

Доспен дос болғанша шаттан, Дұшпанмен дос болғаннан сақтан.

Досыңа өтірік айтпа, Дұшпаныңа сырыңды айтпа.

Дос досқа зиянкер емес, зиянкер болса дос емес.

Дос емес достың сөзін бөтен десе, Достықтан бір өкпемен кетем десе.

Дос емес досты сырттан жамандаса, Кісі емес бір қатені жаба алмаса.

Дос жылатып айтады, Дұшпан күлдіріп айтады.

Дос көңіліңді суытып айтады, Қасың ойыңды жылытып айтады.
Дос көбейсе дұшпан аяқ астында.
Жаман жолдастан, Жақсы дұшпан артық.
Дос сыртыңнан мақтар, Дұшпан көзіңе мақтар.
Нағыз дос дұшпан болмас.
Достың орны – төр, Дұшпанның орны – көр.
Жаман дос жауыңмен бірге шабады.
Дос болып, қастасқаннан сақта құдай.
Қасқырда жолдасына қас қылмайды.
Жалған жолдас көзіне мақтар, Сырт айналып, сойылын баптар.
Тістем нанның қадірін тарыққанда білерсің, Анық достың қадірін
зарыққанда білерсің.
Тектімен достас, тексіз доспен қоштас.
Жақсымен жүрсең, Жақсы боларсың. Жаманмен жүрсең, Жын ұрып,
бақсы боларсың.
Шошқаға ерген балшыққа аунар.
Жолдасын тастаған жолда қалар.
Ерегескен ел болмайды, Есептескен дос болмайды.
Жаман жолдастан мықты таяқ.
Ауыл итінің достығы Сүйек тастағанша.
Қасың менен досыңды Қас-қабағың танытар.
Екі жақсы қосылса, Өлгенінше дос болады. Екі жаман қосылса,
Өлгенінше қас болады.
Біреу жаныңа жолдас, Біреу малыңа жолдас.
Жолдасың жақсы болса, Жолым ұзын деме. Жолдасың жаман болса,
Қолым ұзын деме.

Бұл топтағы мақалдар мен мәтелдер достық пен қастықтың, достықты қадірлей алатын адам мен қадірлей алмайтын, дүние, атақ – даңқ, сауық-сайран үшін дос болып жүрген адам арасындағы айырмашылықты айта келіп, оған қатысты ескерту, кеңес, ақыл айтады. Мысалы: «Екі жақсы қосылса, Өлгенінше дос болады. Екі жаман қосылса, Өлгенінше қас болады» және «Жақсымен жүрсең, жақсы боларсың. Жаманмен жүрсең жын ұрып, бақсы боларсың», «Жолдасың жақсы болса, Жолым ұзын деме. Жолдасың жаман болса, Қолым ұзын деме» бұл мақалдардың көтерген басты мәселесі жақсы жолдас пен жаман жолдас арасындағы айырмашылықтың ара жігін анық ашып беруі, сипаттауы. Олардың қолданылуы негізінен ақыл-кеңес беру мақсатында қолданылып, тыңдаушыға талдау жасауға, өз досына және өзінің достығына баға беру мақсатында қолданылады.

5. Достықтың артықшылығы жайлы мақалдар:

Денің сау болса, Жарлымын деме. Жолдасың көп болса, Жалғызбын деме.

Досы көпті жау алмайды, Ақылы көпті дау алмайды.

Досы көптің жаны семіреді, Асы көптің тәні семіреді.

Аз қайғыны ас басады, Көп қайғыны дос басады.

Әкесі құрдастың баласы да құрдас.

Дос жылатып айтар, Дұшпан күлдіріп айтар.

Қажымалы мың жолдас, жоқпен тең, Жанын қиған бір жолдас,
көшпен тең.

Жаман туғаның болғанша, Жақсы жолдасың болсын.

Төбелеске бергісіз араша бар, Ағайынға бергісіз жанаса бар.

Жақсы жолдас тапқаның, Мол олжаға батқаның.

Құрдастардың құдайы бір.

Жолдасы көптің – олжасы көп.

Ағаш тамырымен, Адам досымен мықты.

Досыңды мақтағаның - өзіңді жақтағаның.

Татулық табылмас бақыт.

Бұл топтағы мақал-мәтелдерге достықтың қадірі мен қасиеті, адамгершілік тұрғысынан қаралады. «Денің сау болса, Жарлымын деме. Жолдасың көп болса, Жалғызбын деме», «Досы көпті жау алмайды, Ақылы көпті дау алмайды» және «Ағаш тамырымен, Адам досымен мықты». деген мақалдар достың қиын-қыстау кездерде, басыңа күн туған қиын-қыстау кездерде жаныңнан табылатын ең жақын адамдарыңның бірі екені, досың арқа сүйер жан екендігі жайлы айтылып отыр. Яғни басты ортақ мәселелері достар арасындағы бірлік пен жанқияр адалдық, қорғандық.

6. Достар арасындағы дүние, мал жайлы:

Досқа ат берме, ат берсең «жай жүр» деме.

Босқа бергенше досқа бер.

Алыстағы досыңа ат берсең де жарасар — үйіне мініп барсын деп.

Жақындағы досыңа хат берсең де жарасар — ұмытса есіне алсын деп.

Дос бергеннің түсіне қарама.

Досқа ауырлығыңды салма, Достан қарыз алма.

Есепті дос айрылмас, есепсіз дос қайырылмас.

Дос сүйгеннің түсіне қарама.

Жақсы досқа жақсы мал бер.

Досыңның атын алма, тайын ал.

Пайданың зоры – дос үшін шеккен зиян.

Ас бар күнде дос жалықпас.

Дос табылса ас табылмайды, Ас табылса дос табылмайды

Айтулы достың малы бір.

Дос та дос, дұшпан да дос мал барында.

Қимас досың сұраса қимасыңды бересің.

Жартыны жарып жеген – Татулықтың белгісі.

Айтулы достың малы бір, кемедегінің жаны бір.

Айырылар дос ердің алдыңғы қасын сұрайды.

Достар арасындағы мал-мүлік, дүние ортақ мәселе болған бұл топтағы мақалдардың барлығында да мал-дүниеден де жоғары тұратын «дос көңілі» деген ұғымға құрмет пен шынайы, риясыз қарым-қатынас туралы айтылады. Мысалы: поляк зерттеуші, саяхатшысы А.Янушкевич қазақ халқының дархан көңілі мен адамгершілігіне қайран болып: «Егер дүние жүзін қазақ жайласа, жер шарын тегін аралап шығар едім» деген екен. Таныс, туыс, діндес, істес емес, жат адамның өзін дос көріп, асын беріп, аты арыса атын беріп қонақжайлылық көрсетіп, ақы талап етпейтін, қазақ халқының бұл қасиетін әлемді шаралаған поляк саяхатшысы қазақ халқына ғана тән ұлттық сана мен қазақы менталитеті болып табылатын ұлттық қасиетті сипаттап отыр.

Образды мақалдар: «жаман дос» деген концептін алар болсақ, соған қатысты образды сипатын білдіретін мақалдар: «Жалған жолдас көзіне мақтар, Сырт айналып, сойылын баптар», «Ерегескен ел болмайды, Есептескен дос болмайды», «Тістем нанның қадірін тарыққанда білерсің, Анық достың қадірін зарыққанда білерсің», «Жолдасын тастаған жолда қалар»

Ақыл-кеңес беретіндері: «Тектімен достас, тексіз доспен қоштас», «Жақсымен жүрсең, Жақсы боларсың. Жаманмен жүрсең Жын ұрып, бақсы боларсың».

Метафоралық мақал-мәтелдер: ауыспалы мағынада келіп, ортақ бір «жаман дос» мәселесін көтеріп, оған образды сипаттама және баға беріп, кеңесін айтып тұрған бұл әр түрлі мақалдарды түпкі семантикалық мағынасы, интерпретациясы біріктіреді: «Ауыл итінің достығы Сүйек тастағанша», «Шошқаға ерген балшыққа аунар», «Жаман жолдастан мықты таяқ». Сондықтан да мақал-мәтелдерде құрылым жағынан кездесетін жалпыламалық, даралық, сипаттық құрылымы олардың семантикалық өрісіне әсер етпейді. Яғни, «Шошқаға ерген балшыққа аунар» деген мақалдың құрамында дос сөзі мүлдем болмағанымен «ерген» етістігінің мағынасы арқылы «шошқа» жануарының сипатымен жаман дос, жолдасқа қатысты образды бейнелеп, астарлап жеткізіп отыр. Бұл мақал шошқа жануарына қолданылмай, тек жаман жолдас пен досқа ғана қатысты жағдаяттарда ғана қолданылады. «Балшық» сөзі де метафоралық мәнге ие болып, бәле-жала, жамандық мағынасын беріп тұр. Мақалдарды қоғамдық құбылыс көрінісі ретінде қарар болсақ, ол сол қоғамды қандай образбен сипаттаса, сол образды сол көріністің бағасы ретінде қабылдаймыз. Сондықтан да мақал-мәтелдердің мағынасы нақты шындық пен тәжірибе арқылы қабылданып, белгіленеді.

Зерттеу барысында анықталғандай бір мәселеге бағытталған мақал-мәтелдер түпкі мағыналық жағынан ұқсас болып келеді және олар образды сипаттау, ақыл-кеңес беру, бұйыру түрінде айтылады. Сонымен мақал-мәтелдер әр жағдаятқа, әр оқиғаға өз пікірі мен ақыл-кеңесін, сол оқиғаға байланысты образды бейнесін анық келтіреді. Мақал-мәтелдер жеке адамның ұлттық дүниетанымынан, басынан өткеретін іс-әрекеттер мен оқиғалардың, адамдардың, қоршаған орта, қоғамды сипаттайтын, нормалар мен құндылыққа баға беретін, образдар арқылы суреттелетін адамзат ақыл-ойының ерекше көрінісі, менталды сипаты екенін көрдік. Ол адамзаттың тұлғалық қалыптасуы мен дамуына, қоғамдық санасының жетілуіне зор әсер ететін тәрбие құралы, шешендік сөз өнерінің, тіл байлығы мен сөздік қорының, ұлттық болмысының, менталдылығының тілдік таңбасы болуымен ерекшеленеді.

ӘДЕБИЕТ

1. Қазақ халқының мақалдары мен мәтелдері.–М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты. – Алматы, 2001.
2. Крикманн А.А. Некоторые аспекты семантической неопределенности пословиц. – В кн.: Паремнологический сборник. Пословица, загадка (структура, смысл, текст). –М.:Наука.–1978.
3. НурдаулетоваБ. И. Когнитивтік лингвистика. – Алматы, 2011. – 312 б.
4. ҚайдарӘ. Қазақ этнолингвистикасы // Қазақ тілінің өзекті мәселелері. –Алматы, 1998. –304 б.
5. Ә.Қайдар. Халық даналығы. — Алматы, 2004. –565 б.

СЕМАНТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК

Нурбекқызы М.¹,

¹Магистрант 2 курса специальности «6М021000-Иностранная филология»

КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Алматы, Казахстан

e-mail: mairosh.aa@mail.ru

Аннотация:Статья направлена на раскрытие семантических значений пословиц и поговорок. Семантические связи в пословицах и поговорках отражаются в последовательности диалога между ними. В ходе исследования, анализируя матрицусходство, сгруппировать пословицы и поговорки в соответствии с их целью общения во время коммуникации.Были рассмотрены логические отношения, интерпретации, использование пословиц и поговорок, связанных с смысловой целью говорящего и слушателя через сходства и значения значимых связей между пословицами и поговорками.

Ключевые слова: пословицы и поговорки, национальное самосознание, национальное мировоззрение, семантика, семантическая связь, семантическое поле

Статья поступила 14.03.2019

THE ROLE OF COGNITIVE METAPHOR IN THE LANGUAGE OF MASS MEDIA

Seilova M.B.¹

¹2nd year MA student, Translation Studies;
Ablay khan KazUIR&WL, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: s.madina-95@mail.ru

Abstract. The article is devoted to the concept of "cognitive metaphor" and its role in the language of the newspaper. The features typical for cognitive metaphors used in Newspapers of Russia, the USA and the Middle East are revealed. Examples of the use of cognitive metaphors in Newspapers devoted to political topics are given. The author focuses on the study of linguistic and cultural features of cognitive metaphors used in the media.

Key words: metaphor, cognitive metaphor, mass media, lingua-cultural aspect of metaphor.

УДК 574
МРНТИ 16.21.55

РОЛЬ КОГНИТИВНОЙ МЕТАФОРЫ В ЯЗЫКЕ СМИ

Сеилова М.Б.¹

¹Магистрант 2-го курса, специальность переводчик – референт; КазУМОиМЯ им.
Абылай хана, Алматы, Казахстан,
e-mail: s.madina-95@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению понятия «когнитивная метафора» и ее роли в языке газеты. Раскрыты особенности, характерные для когнитивных метафор, используемых в газетах России, США, стран Ближнего Востока. Приведены примеры употребления когнитивных метафор в газетах, посвященных политической тематике. Автор акцентирует внимание на изучении лингвокультурологических особенностей используемых в СМИ когнитивных метафор.

Ключевые слова: метафора, когнитивная метафора, СМИ, средства массовой информации, лингвокультурологические особенности метафор.

Изучение метафоры является одним из самых перспективных направлений в современной лингвистике. Если раньше метафора являлась неотъемлемой частью поэзии и литературоведения, следовательно, в научном плане вызывала интерес в основном филологов, то в течение нескольких десятилетий среди исследователей метафоры можно заметить лингвистов, психологов, журналистов. Широкое распространение практики использования метафор в СМИ свидетельствует о том, что газеты являются одним из источников появления метафорических моделей. Рассмотрение метафор, используемых в языке СМИ достаточно перспективно, так как позволяет наглядно продемонстрировать значимые концепты для той или иной культуры, что в свою очередь способствует более глубокому пониманию определенной культуры и особенностей восприятия картины мира. Вместе с тем с помощью метафор авторы воздействуют на читателей.

Термин «метафора» принадлежит еще Аристотелю и связан с его пониманием искусства как подражания жизни. В современном

языкознании прослеживается тенденция особого интереса к изучению метафоры в рамках когнитивной лингвистики. Пристальное внимание к метафоре в современной лингвистике предопределило активное метафорическое приспособление старых слов к воплощению новых функций, т.е. неоспоримой убежденности, что метафора по своей внутренней природе может быть не только языковой, но и иметь когнитивное содержание.

Основу когнитивной теории метафоры заложили работы ученых Джорджа Лакоффа и Марка Джонсона. Авторы утверждают, что язык – не единственная сфера, где была бы интересна метафора, сами процессы мышления человека в определенной степени метафоричны. Согласно когнитивную теорию Лакоффа и Джонсона, основой процесса метафоризации является взаимодействие двух понятийных сфер – источника и мишени. В результате метафорической проекции элементы сферы-источника формируют менее понятную сферу-мишень, что представляет собой когнитивный потенциал метафоры. Благодаря этому свойству становятся возможными следствия, которые метафора не выражает, но выводятся на основе фоновых знаний [1, 2]. Когнитивные метафоры являются неотъемлемой составляющей культуры носителей языка, множество из них укоренены в сознании людей до такой степени, что нередко не осознаются как метафоры. Таким метафорам дано специальное название – конвенциональные метафоры. Они высокочастотны и являются каркасом метафоричной модели. На современном этапе в языке средств массовой информации активно используется когнитивная метафора. Цель данной статьи – определить роль метафор используемых в языке СМИ. В связи с этим, важно изучение метафор, используемых в СМИ, в лингвокультурологическом аспекте. Это открывает возможность определить роль, используемых авторами газетных статей метафор. В лингвокультурологическом аспекте метафора имеет два измерения: семантическое и прагматическое. В первом случае метафора выступает в качестве «зеркала» политической культуры, во втором – как «инструмент» конструирования культурной идентичности.

Семантика

В языке СМИ семантический аспект помогает выявлять закономерности моделирования картины мира с помощью когнитивных метафор.

Рассмотрим лингвокультурологическую специфику метафор, используемых в СМИ на основании выводов Б.Льюиса в монографии «Язык ислама». Если в европейском языке газеты авторы называют глав государств «*капитаном корабля*», то метафора лидерства в мусульманской газете будет связана с искусством верховой езды. Лидер

исламского государства никогда не стоял за штурвалом в открытом море, а сидел в седле во главе войска. Также можно заметить, что в европейских газетах метафора монарха в образе солнца довольно традиционна. К примеру, французский *Король Солнце* (Людовик XIV) или древнерусский князь *Владимир Красное Солнышко*. Мусульманский лидер наоборот закрывает подданных тенью, спасающей от палящего солнца. В той же монографии Льюиса можно найти информацию о том, что в газетах стран Ближнего Востока властные отношения чаще представляются в горизонтальных понятиях, а не иерархической схемой. В исламском обществе у того больше власти и выше статус, кто ближе к правителю [3].

По мнению Э.В.Будаева, в метафорах, используемых в СМИ стран Ближнего Востока, проявляются гендерные стереотипы. Сравнительно-сопоставительный анализ моделей метафор в газетах стран Европы и Ближнего Востока позволяет сделать вывод, что ситуация политической действительности представляется в виде метафорической маскулинизации или феминизации «чужого» в политике. Разница состоит в оценочной культурной характеристике: в европейских странах доминирует тактика маскулинизации «чужого», а на Востоке превалирует тактика феминизации [4].

Не менее наглядны используемые метафоры, лежащие в основе представления должности президента в газетах России и США. Из обзора современных периодических изданий А.П.Чудинова, авторы американских газетных статей президента России сравнивают монархом, царем, императором. Российский президент в СМИ Америки не выбранный народом руководитель, а сама власть. Поддержка политических оппонентов настоящего президента сравнивается с грехом, а инаугурация – с миропомазанием. Одним из показательных примеров является метафора *ARussiancoronation*, используемая Элеонорой Клифт в одной из своих статей (E. Clift / Newsweek, 25.03.00) – *Русская коронация* (Выборы президента в России). При сравнении этих данных с метафорами языка американских СМИ, проанализированных А.А. Касловой, обнаруживается, что монархия совершенно нехарактерна для осмысления должности президента США. Преобладающая в американском сознании метафорическая модель «Президент – это менеджер», нанятый для управления страной как компанией. Так, например, в газете Newsweek журналистами Говардом Файнманом и Мартой Брант использовалась фраза *Infiscalpolicy, he's (Bush) nowadeficitspender, advocateofbiggergovernment, amicromanagerofamacroeconomy* (H.Fineman, M.Brant / Newsweek, 29.11.01). Данный пример переводится как «*В вопросах финансовой политики он (Буш) сейчас действует с целью увеличения дефицита,*

выступает за увеличение численности правящей элиты, т.е. является микроуправляющим макроэкономикой»[5, 6].

Интересны исследования в отличиях метафорических моделей в межкультурной перспективе. Понимание о скрытых составляющих сознания можно получить на примере рассмотрения отдельных когнитивных метафор. Примером способно служить исследование метафоры «*сердце Европы*» А. Мусолффа. Профессор провел анализ основу метафор британской и немецкой прессы за 1989-2001 гг. Обнаружилось, что немецкие журналисты используют метафору «*сердце Европы*» как ориентационную, что очевидно, если учесть, что географически Германия находится в центре Европы, как и сердце – существенно для человеческого организма. Англичане же используя ту же самую метафору «*сердце Европы*», делают акцент на функциональном значении сердца для человека, Таким образом, анатомия как имплицитная форма осмысления мира проявляется в культурной специфике осмысления общественно-политических реалий [7].

По данным исследователя Дж. Вэя, в современных тайваньских газетах в последнее время часто используется метафора шляпы как символа власти. Лингвокультурологическая особенность данной метафоры основывается на традиционной китайской цветовой символике. Красный цвет сопряжен с везением, желтый – с прелюбодеянием, черный – с nepoтизмом. Таким образом, если автор статьи пишет о политике, который «*носит красную шляпу*», то у него есть информация о коррупции, совершенной этим политиком, а если, по мнению автора политик «*носит черную шляпу*», значит, он был замечен в служебном покровительстве своих родственников.

В семантическом аспекте система метафорических моделей в языке СМИ служит показателем состояния общественного сознания, в ней отражается картина мира.

Прагматика

Несмотря на то, что в языке СМИ метафора часто используется как способ конструирования культурной идентичности, с точки зрения прагматики метафору рассматривают нечасто. В качестве примера может служить исследование метафор межгосударственных связей в России и Англии, актуализируемых для осмысления России и бывших советских прибалтийских республик. Согласно Э.В.Будаеву, население России, сторонники одного политического курса, страны бывшего Советского Союза постоянно представляются в российских газетных статьях как члены семьи. Для российских СМИ свойственно представлять отношения власти и общества в понятиях предвзятых отношений, бракосочетания, супружеской жизни, расторжения брака и т.д. Наиболее частые «*братья*» для Российской

Федерации– народ Украины, Белоруссии, Сербии и Болгарии. При этом российская метафора родства нехарактерна для описания отношений россиян с латышами, литовцами и эстонцами. Другая метафорическая картина представлена в британских СМИ. В сознании британцев доминирует концептуальная метафора «*Европейский Союз – это семья*». В языке британских СМИ Латвия, Литва и Эстония представляются «*братьями*», «*сестрами*», «*дочерьми*». Преодолев трудности «*советской оккупации*», Балтийские страны возвращаются в европейскую метафорическую семью. Россия же в состав европейской семьи не входит. Более того, Россия представляется не семьей народов, а их «*тюрьмой*», от власти которой некоторые народы уже освободились, а некоторые до сих пор находятся в ее составе в качестве «*пленников*» (например, чеченский народ). Это обстоятельство нередко находит отражение в регулярном непонимании между британцами и россиянами [9].

Прагматический аспект высвечивает проблему имплицитного воздействия метафорических моделей на осмысление действительности в национальном сознании с помощью СМИ.

Итак, когнитивные метафоры встречаются в повседневной жизни чаще, чем может показаться на первый взгляд. Некоторые метафоры укоренились в человеческом мышлении и языке так сильно, что даже не воспринимаются как метафоры. Современные представления о когнитивной метафоре не только открывают новые грани в, казалось бы, уже достаточно изученном феномене, но и предоставляют широкие возможности для применения методологий когнитивного научного направления. Согласно когнитивной теории, метафора является своеобразным проводником между человеческим разумом и культурой и языком. Таким образом, когнитивная метафора в языке СМИ, будучи элементом, способным создавать вокруг себя контекст, играет значительную роль. При изучении лингвокультурологических особенностей, общий вид метафор представляется в двух измерениях: семантическом и прагматическом. В семантическом аспекте метафоры отражают национальное сознание, следовательно, анализ метафор – это семантический анализ концептосферы определенных страны, народа, этноса. Вместе с тем, прагматический потенциал метафор сознательно используется в СМИ с целью влияния на сознание адресата и преобразования его политической картины мира. Однако разделить семантический и прагматический аспекты можно только в теории, на самом деле семантическое отражение определенной картины мира с помощью метафоры и прагматический аспект конструирования метафорической модели для достижения определенных целей взаимосвязаны.

ЛИТЕРАТУРА

1. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live by*. – Chicago, 1980
2. Lakoff G. *The Contemporary Theory of Metaphor // Metaphor and Thought / ed. A. Ortony*. – Cambridge, 1993
3. Lewis V. *The Political Language of Islam*. – Chicago, 1988
4. Будаев Э.В. Гендерная специфика политической метафоры // Вопросы когнитивной лингвистики. – Тамбов, 2006. – № 1. – С. 88–92.
5. Чудинов А.П. *Метафорическая мозаика современной политической коммуникации*. – Екатеринбург, 2003
6. Каслова А. А. *Метафорическое моделирование президентских выборов в России и США (2000 г.): Дис. ... канд. филол. наук*. – Екатеринбург, 2003
7. Musolf A. *Metaphor and conceptual evolution // metaphorik.de*. – 2004. – № 7. – P. 55-75
8. Wei J. M. *Virtual Missiles: Allusions and Metaphors Used in Taiwanese Political Discourse*. – Lanham, 2001. – P. 75-77
9. Будаев Э.В. Россия, Грузия и страны Балтии в зеркале российских и британских метафор родства // Известия УрГПУ. Лингвистика. – 2006. – Вып. 18. – С. 34-57

БАҚ ТІЛІНДЕГІ КОГНИТИВТІ МЕТАФОРАНЫҢ РӨЛІ

Сеилова М.Б.¹

¹Аударма ісі мамандығының 2 курс магистранты;
Абылай хан атындағы ҚазХК және ӘТУ, Алматы, Қазақстан,
e-mail: s.madina-95@mail.ru

Андатпа. Мақала “когнитивті метафора” түсінігі мен оның газеттіліндегі рөлін қарастыруға арналған. Ресей, АҚШ, Таяу Шығыс елдерінде қолданылатын когнитивті метафора сипаттамасы мен ерекшеліктері ашылған. Саяси тақырыптарға арналған газеттердегі когнитивті метафораның қолданылуына мысалдар келтірілген. Автор БАҚта қолданылатын когнитивті метафоралардың лингвокультурологиялық ерекшеліктерін зерттеуге баса назар аударады.

Тірек сөздер: метафора, когнитивті метафора, БАҚ, бұқаралық ақпарат құралдары, метафораның лингвомәдени ерекшеліктері.

Статья поступила 28.02.2019

UDC 81
JRSTI 16.01.11

FRAME MODEL OF THE FUTURALITY

Serikova A.¹,

¹Postgraduate of Foreign Philology of Ablai Khan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan,
e-mail: akniet.serikova@bk.ru

Abstract. The article provides a cognitive basis for in language and consciousness and thinking. An analysis of the mechanism of the collection, use and model of understanding of the natural language mechanism was analyzed. In this context, consciousness is defined in consciousness as one of the components of the conceptual sequence, and the structural elements of the conceptual system.

Keywords: cognition, frame, dynamic frame, language mechanism, linguistic image of the universe.

In modern linguistics in the center of the communicative act is the text, which is closely studied by linguists. The text is considered as a phenomenon directly related to cognitive phenomena. The bases of individual expressions are special frames created as a result of the development of the people during the period of development and mastering of their conceptual system. Modern linguistics shows an increased interest in the content side of the language. For many years, researchers have paid attention to an integrated approach to the analysis of the main categories, such as temporality, modality, aspectuality, etc. The text is a high-level structure in which knowledge of the world is recorded, transmitted and understood. The task of any text is to influence the reader, which is possible only if the author of the text chose language means adequate to his/her plan, and the reader understood the text according to the author's plan. A new knowledge, reflected in the text, should evoke in the mind of the perceiver a definite answer in the form of a previously encountered and familiar frame.

A frame is a cognitive map of a word, which can be considered as a reflection of the most common contexts of a word; it is possible as a statement of all the directions in which the semantics of the word are transformed; can be as a recommendation for a more complete lexicographic representation of knowledge. As a result of a study of the cognitive level of representation of futural semantics, there are identified a set of frames of futural situations that represent a dynamic model of a stereotypical situation of activity in the outside world, aimed at expressing judgment regarding the prospective development of events and the participation of a certain circle of people. It can be identified six frames that form the cognitive area of the future: desire; consent; assessment of the likelihood of action; forcedness to commit an action by the subject; pattern of action /occurrence of a situation; neutral prospectivity, devoid of modal evaluation

F1 desire: Any day you like to come and dine with me I'll give you as good a bottle of wine as you'll get in London [1].

F2 agreement: Yes, I will do something for the kid [2].

F3 estimate of the degree of probability of the action: I hope he will say no [2].

F4 forced to commit an action by the subject: We'll give you three months and if at the end of that time you cannot read and write I'm afraid you'll have to go [2].

F5 regularity of the action // a situation arises: But he was nervous. He went straight home [2].

F6 neutral prospectivity, devoid of modal: Darling. Please, explain. Darling, darling [3].

Each of the frames reveals some facet of the concept underlying it, and their comparison gives an idea of the set of real situations of speech

interaction, built around the general idea of expressing the future, as well as their parameters. It should also be noted that the number of frames allocated is not finite, which is due to the versatility of the category of the future and, as a consequence, the difficulty of identifying all its aspects and mechanisms of their representation in text. Most of these frames are modally colored, since they appear as a result of the expression of the attitude of the subject of knowledge to the upcoming situation and not just a simple statement of it. Consider the following example:

Elizabeth: ... I want you to let me divorce you.

Arnold: Me? ... I'm going to sacrifice my career for a whim of yours?

Elizabeth: How will it do that?

Arnold: My seat's wobbly enough as it is. Do you think I'd be able to hold it if I were in a divorce case? Even if it was a put-up job, as the most divorces are nowadays, it would damn me [2].

In this passage, the discursive implementation of the frame "X wants so that (not) comes Z" (where X is the addressee of the statement, Z is the intended action or change of state that X expects from Y) comes to the fore the passive nature of the speaker's wishes regarding further developments, which is due to the fact that in real conditions of verbal interaction he is unable to influence the development of the situation.

A frame script is a typical structure for an action, concept, or event, including the characteristic elements of that action, concept, or event. For example, the frame script for an event consisting in the celebration of Christmas includes the following elements that can be interpreted as frame nodes filled with absence tasks:

Attributes: Christmas tree, Christmas decorations, candles;

Clothing: Sunday, the best;

The frame model of knowledge representation based on M. Minsky's frame theory represents the psychological (cognitive) model of human memory. It is based on the position about the perception of reality through the comparison of frames in memory, each of which is associated with a specific conceptual memory object, and information obtained from the world of reality. Frames are a "cognitive structure in the phenomenological field of a person, which is based on probabilistic knowledge of typical situations and related to these knowledge expectations about the properties and relationships of real and hypothetical objects"

Framing theory and the concept of framing bias suggests that how something is presented (the "frame") influences the choices people make. This idea is important because it is contrary to the central concept of rational choice theory. According to this theory, people always strive to make the most rational choices possible. Thus, rational choosers should always make the same decision when given the same data. Tversky and

Kahneman (1981), however, conducted an experiment with undergraduate students that suggested something else. In the experiment, they gave different students the same decision. For some, however, the decision was phrased in positive terms as a choice between a sure gain and an uncertain gamble. The majority chose the sure gain option, a tendency called "risk aversion." For others, the same choices were phrased in negative terms as a choice between a sure-loss option and the risky gamble. Here the majority chose the risky gamble, a tendency called risk seeking. Thus the way a decision was presented or "framed" affected the choice people made. Frame analysis is neither a full-fledged theoretical paradigm, nor a coherent methodological approach. Rather, frame analyses are a number of related, even though sometimes partially incompatible methods for the analysis of discourses. In the structure of frame components, it is possible to distinguish between background (permanent) and variable components. Background components are futural orientation from the perspective of the speaker. The variable components include the modal component of the model, which represents the attitude of the speaker to the events described and forms the communicative focus of the statement. It is also very significant that when they are implemented in concrete speech acts, certain components of the frames are "activated" and come to the fore. At the same time, various elements of the social and pragmatic environment of the speech act are subject to "profiling". At the same time, we believe that frames of futural situations localized at the cognitive level of the human conceptual system correlate with the unit of an even more abstract level - cognitive models (CM) of futural situations, correlating with it as an option and invariant. In our view, a cognitive model is a maximally generalized and abstracted construct that implements a single global concept, which is revealed in the semantic structure of individual frames. Futurity is a functional-semantic category, correlated, on the one hand, with the conceptual category of futurum, and on the other, with a set of futural semantic functions. We were faced with the task of determining the structure of frames of futural situations. Based on the peculiarities of the representation of stereotypical situations of activity in the conceptual system of a person and taking into account the specificity of the conceptualization of the future, we found it possible to identify five main components of the cognitive model implemented by a set of frames of futural situations:

- 1) CM-Topic (corresponds to the content of the cognitive model);
- 2) Illocutive goal of the author of the statement (realized by five possible variations);
- 3) The existential, social and pragmatic context of the speech act;
- 4) Conditions for successful implementation of the illocutionary goal of a statement;
- 5) Perlocutionary effect achieved as a result of speech interaction (both explicit, consisting in the causation of action on the part of the listener, and implicit, which results in the causation of knowledge).

Framing refers, as I understand it, to “frame semantics”, which is a theory stating that it is impossible to truly understand the meaning of a word if you don’t understand the underlying concept. Let’s use the word *predator* as an example. You can’t really understand the word *predator* if you don’t understand the idea of a food hierarchy, which includes concepts of not only a predator, but prey, hunting, eating, and the relationships between these elements. The word *predator* is a combination of all of those concepts. An alien coming from a planet where every living creature survives off of solar energy wouldn’t be able to grasp the meaning of *predator* as “a creature that hunts other creatures in order to eat them”, because they don’t have any understanding of what “eating” is, or “hunting”.

The human brain is designed in such a way that it automatically completes those objects that are represented only partially in the frame or are outlined in dotted lines. Due to the fact that this is done on the basis of our previous cultural experience, the information introduced is not always reliable, and is often subject to the influence of subjective perceptions, as a result of which the whole in the minds of different cultural and linguistic personalities may differ. Frame semantics is a theory of linguistic meaning developed by Charles J. Fillmore that extends his earlier case grammar. It relates linguistic semantics to encyclopedic knowledge. The basic idea is that one cannot understand the meaning of a single word without access to all the essential knowledge that relates to that word. For example, one would not be able to understand the word “sell” without knowing anything about the situation of commercial transfer, which also involves, among other things, a seller, a buyer, goods, money, the relation between the money and the goods, the relations between the seller and the goods and the money, the relation between the buyer and the goods and the money and so on.

Thus, a word activates, or evokes, a frame of semantic knowledge relating to the specific concept to which it refers (or highlights, in frame semantic terminology).

The theory applies the notion of a semantic frame also used in artificial intelligence, which is a collection of facts that specify “characteristic features, attributes, and functions of a denotatum, and its characteristic interactions with things necessarily or typically associated with it.” A semantic frame can also be defined as a coherent structure of related concepts that are related such that without knowledge of all of them, one does not have complete knowledge of any one; they are in that sense types of gestalt. Frames are based on recurring experiences. So the commercial transaction frame is based on recurring experiences of commercial transactions. Words not only highlight individual concepts, but also specify a certain perspective from which the frame is viewed. For example “sell” views the situation from the perspective of the seller and “buy” from the perspective of the buyer. This, according to

Fillmore, explains the observed asymmetries in many lexical relations.

While originally only being applied to lexemes, frame semantics has now been expanded to grammatical constructions and other larger and more complex linguistic units and has more or less been integrated into construction grammar as the main semantic principle. Semantic frames are also becoming used in information modeling, for example in Gellish, especially in the form of 'definition models' and 'knowledge models'. We tend to believe that the "activated" components of frames are the most significant aspects of real situations of human activity in the world, which are based on the concept of the future. Consequently, a comparison of the "active" zones of frames of futural situations gives an idea of the communicative nature of the future, that is, of its aspects that manifest themselves in specific situations of communication. Thus, futurity is a functional-semantic category, which is a combination of multi-level means of expression, interconnected by a semantic commonality of future. In the functional approach, the category of futurity is analyzed as a multi-level unity, including means of expression related to the morphological, syntactic, lexical, and lexical-grammatical levels. The cores of the means of expression of this category are the verb forms

A frame in social theory consists of a schema of interpretation, that is a collection of stereotypes, that individuals rely on to understand and respond to events. To clarify: When one seeks to explain an event, the understanding often depends on the frame referred to. If a friend rapidly closes and opens an eye, we will respond very differently depending on whether we attribute this to a purely "physical" frame (he blinked) or to a social frame (he winked). Though the former might result from a speck of dust (resulting in an involuntary and not particularly meaningful reaction), the latter would imply a voluntary and meaningful action (to convey humor to an accomplice, for example). Observers will read events seen as purely physical or within a frame of "nature" differently than those seen as occurring with social frames. But we do not look at an event and then "apply" a frame to it. Rather, individuals constantly project into the world around them the interpretive frames that allow them to make sense of it; we only shift frames (or realize that we have habitually applied a frame) when incongruity calls for a frame-shift. In other words, we only become aware of the frames that we always already use when something forces us to replace one frame with another. So, in way of doing interpreting, that is about process we framing the message from the source language then interpret it to equivalent codes in target language. The analysis carried out suggests that frame structures implement not only the function of conceptualization and representations of the surrounding world, but also perform a programming function in relation to the choice of certain language strategies of the individual in various contexts of speech interaction in society, including in situations built around the idea of transmitting the future.

REFERENCES

- 1 Galsworthy, J. The Forsyte Saga [Text] / J. Galsworthy // - Moscow, 1974.
- 2 Maugham, W.S. Selected Plays [Text] / W.S. Maugham // - London, 1996.
- 3 Gardam, J. Groundlings [Text] / J. Gardam // Contemporary British stories. Perspective publications Ltd. 1994.

ФУТУРАЛДЫЛЫҚТЫҢ ФРЕЙМДІК МОДЕЛІ

Серикова А.С.¹

¹Шетел филологиясы мамандығының 2оқу ж.магистранты,
Абылай хан атындағы ҚазХК және ӘТУ,
Алматы, Қазақстан, e-mail: akniet.serikova@bk.ru

Андатпа. Мақалада тіл мен сана, тіл мен ойлаудың когнитивтік негізі қарастырылған. Табиғи тіл механизмін түсіндіру үшін білім жинау, қолдану және оны түсіну моделін құру тұрғысына талдау жасалды. Осының негізінде санада концепт түзеуші оқиға бірліктерінің бірінен кейін бірін жүйелі тәртіпке сай өткізілуі, концептілік жүйенің құрылымдық элементтері қарастырылады.

Тірек сөздер: когниция, фрейм, динамикалық фрейм, футуралдылық, футуралды жағдаят, когнитивті үлгі, тіл механизмі.

ФРЕЙМОВАЯ МОДЕЛЬ ФУТУРАЛЬНОСТИ

Серикова А.С.¹

¹Магистрант 2г.обучения, специальности «Иностранная филология»
КазУМОиМЯ им.Абылай хана,
Алматы, Казахстан, e-mail: akniet.serikova@bk.ru

Аннотация. В статье ставится задача определить фреймовую модель футуральности и футуральных ситуаций. Также представлен анализ когнитивной основы языка, сознания и мышления. Рассмотрены механизм сбора, использования и модели понимания механизма естественного языка. В этом контексте сознание определяется в сознании как один из компонентов концептуальной последовательности и структурных элементов концептуальной системы.

Ключевые слова: когниция, фрейм, динамичный фрейм, футуральность, футуральные ситуации, когнитивная модель, механизм языка

Статья поступила 28.02.2019

УДК 81
JRSTI 16.21.63

DYNAMICS OF ENGLISH DEVELOPMENT IN ITS LOCAL VARIETIES

Shangerey D.K.¹, Zhampeiis K.M.²

¹PhD student of University of Alcalá (Spain), Department of Modern languages:
Investigation in linguistics, literature, culture, translation,

²Candidate of philological science, associate professor,
Head of Chair of speech practice of the foreign languages
Ablai Khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan,

¹e-mail: dinarashangerey@mail.ru, ²e-mail: aru_diya@mail.ru

Abstract. The article discusses the legitimacy of non-native English varieties, highlights major deviations from the British and American standards, and raises the issue of some developmental trend coincidences in various sociolinguistic conditions, which testifies to

diversification and a certain convergence of the English language development.

Keywords: regional dialects, African-American English dialect, Standard American English, perception, cultural deprivation

Most of the regional dialects of the United States are not influenced by stereotypes. Some regional dialects, such as New York, where sound **r** is used rarely, are victims of humor, and those who speak the same dialect can make fun of the "stretching" (diphthong vowel) of southerners or the "guttural sound" (excessive nasality) of the Texans, although not all speakers of southern dialects stretch these sounds, and not all Texans speak using guttural sounds [1].

There is, however, a social dialect of North American English, which has become an object of prejudice to it. A large population of Afro-Americans speak this African-American English dialect. The distinctive features of this English dialect are preserved for social, educational, and economic reasons. The historical discrimination against African Americans created social boundaries that allowed this dialect to develop successfully. Especially in recent years, many African Americans have adopted their dialect as means of positively identifying a group. African American English is usually used in everyday and informal situations and is much more common among working class people. African-Americans from the middle or upper class with a higher level of education now more often use Standard American English. Examples are the speeches of US President Barack Obama and his wife Michelle Obama.

From the very beginning of the civil rights movement in the 1960s, African American English was at the center of national attention. Some critics compare its use with lower intelligence and cultural deprivation, explaining this erroneous perception by the fact that African-American English is "incomplete, illogical and incomplete" language [2]. Such epithets cannot be applied to any language, and they are also unscientific regarding African-American English, as Russian, Chinese or standard American English. The myth of cultural deprivation is as false as the idea that some dialects or languages may be worse than others. A person may be "deprived" of one cultural background, but have another, more rich one [3].

Some people, white and African-American, think that they can identify human races only in speech, believing that different races speak differently. This belief is clearly false. An African-American child, who grew up in the UK, will speak a British dialect. A white child, who grew up in an environment where African-American English is spoken, will naturally speak it. Children learn to speak the language they hear around them.

African American English is considered here more widely than other American dialects, because it is an informative illustration of the morphological and syntactic patterns of the dialect of the main language and

systematic differences from the so-called standard dialects of this language. A huge amount of research shows that between African-American English and standard American English there are the same linguistic differences as among many of the main dialects of the world.

Since African-American English is not a coherent dialect, but rather a collection of closely related dialects, not everything that is discussed in this section applies to all speakers of African-American English.

Like several dialects of British English and American English, some African-American English speakers have a rule of omitting the sound / r /, except in front of vowels. The pairs of words such as как *guard* (страж) и *god* (бог), *nor* (нет) и *gnaw* (грызть), *sore* (болезнь) и *saw* (видели), *poor* (бедные) и *Poe* (По), *fort* (форт) и *fought* (сражались), *court* (суд) и *caught* (пойманные) can be spoken equally by Afro-American English speakers because of this phonological rule. Also in this language there is a rule of omission of sound, creating the same pronunciation of pairs of words, such as *toll* (дань) *toe* (палец), *all* (все), *awe* (благоговение), *help* (помощь) и *hep* (осведомленный).

The rule of omission of consonants simplifies clusters of consonants, especially at the end of words, and in the case when one of the two consonants is alveolar (/ t /, / d /, / s /, или / z /).

The use of this rule can reduce the past morpheme, therefore *meant* (означало) и *mend* (исправляло) are pronounced like *men* (человек), a *past* (прошлое) и *passed* (*pass* + *ed*) (прошло) can be pronounced like *pass* (проход). When speakers of a given dialect tell “*I pass the test yesterday*”, they do not demonstrate ignorance of the past and the present tense, they pronounce the word used in the past tense according to this rule. The omission rule is optional; it is not always used, but as studies have shown, it can occur in cases where sounds [t] or [d], at the end of the word, are not morphemes in past tense. For example, in nouns such as *paste* [pest], unlike verbs such as *chased* [fɛst], where the sound [t] at the end is not always omitted in the past tense. The same thing happens with the sounds of [s] and [z], for the most part they don't get down by African American English speakers in words like *seat* /sit + s/ (места), where /s/ indicates the plural, and in words such as *Keats* /kit /, this sound is in most cases omitted and during pronunciation only [kit] is read.

There are also syntactic differences between dialects. They were often used to illustrate the illogicality of the above-mentioned language, yet these differences indicate that this language is as syntactically complex and logical as standard American English [4].

Constructs with using multiple negatives are found in most cases in African American English. The sentence “He don't know nothing” is found

in many languages of the world, including French, Italian, and English from the time of the English poet Chaucer [5].

In most cases, if a verb can be shortened in standard American English, it is omitted in African American English; in cases where the verb cannot be abbreviated in standard American, it cannot be omitted in African American English, as shown in the following sentences:

Standard American English	African American	Русский язык
He is nice/He's nice	He nice	Он милый
They are mine/They're mine	They mine	Они мои
She is going to do it/She's gonna do it	She gonna do it	Она собирается это сделать
He is/he's as nice as he says he is	He as nice as he say he is	Он также хорош, как они говорит об этом
How beautiful you are	How beautiful you are	Как ты прекрасна

These examples show that the rules of syntactic abbreviation are found in both dialects, although there are slight differences between them.

In African American language, this distinction is considered from the point of view of syntax; the unchangeable form of the verb «*be*» is used in cases where the speakers imply everyday activities. When we add to verbs that denote action, such as «*walk*», the present tense endings *-s*, they begin to denote actions that occur regularly rather than at the moment: sentence «*Susan walks to school*» (Сьюзан ходит в школу пешком) means daily action, and the sentence «*Susan is walking to school*» (Сьюзан сейчас идет в школу пешком) describes the action that is currently happening. If the expression «*Susan is walking to school*» is used to express the current situation (*Susan is walking to school*), then this is grammatically incorrect.

On the other hand, the verb of the state of love (*John loves Mary*) indicates the current situation or regular action, and the use of this verb in the long form «*John is loving Mary*» contradicts the grammatical rules.

The main group of American English dialects is used by native Spanish speakers or their descendants. For more than a century, a large number of immigrants from the Spanish-speaking countries of South and Central America, Mexico and the Caribbean islands enrich the United States with their language and culture [6]. Among these groups are native Spanish speakers who know or learn English as a second language. There are also those born in a Spanish-speaking family for whom English is their first language. Some of these people speak only it, while others also speak Spanish.

It would be wrong to speak of a homogeneous Latin American dialect. In addition to the differences between speaking one and two languages, the dialects spoken by Puerto Ricans, Cubans, Guatemalans and Salvadoran immigrants or their children are somewhat different from each other. Also, these dialects are different from the dialects spoken by many Mexican Americans in the southwest and in California. This dialect is called Chicano English / ChE. Although such English is not homogeneous, we can still recognize it as a separate dialect of American English with systematic differences from other dialects of English [7].

The Chicano English is learned as the main language, it is the native language of millions of Americans. This is not English with a Spanish accent, but, like African American English, is a dialect that differs from standard American English. Many differences depend on the social context of the speaker [8]. (This statement also applies to African-American English and most minority dialects). The linguistic differences of this kind, which vary depending on the social status of the speaker, are called sociolinguistic features. For example, the use of non-standard forms, such as double denial, is often associated with ethnicity, which is part of the social context. Many Chicano English and African-American English speakers are bi-dialectal; they can use either Chicano English or African American English, or standard American English.

The phonological differences between Chicano and Standard American English show the influence of Spanish on Chicano English. For example, English has eleven vowel phonemes (without diphthongs): / i, ɪ, e, ε, æ, u, ʊ, o, ɔ, a, ʌ /, while in Spanish there are only five: / i, e, u, o, a /. Chicano English speakers whose native language is Spanish can replace the system of vowels of the Spanish language with the system of vowels of the English language. In this case, several homonyms have different pronunciation in standard American English. Suchwise, ship (судно) и sheep (овцы) are pronounced like sheep; rid (освободить) is pronounced as read (читать), etc. The Chicano English speakers, despite the fact that their native language is English and they know the American English vowel system well, prefer to speak Chicano English dialect.

The other differences are related to consonants. The affricate / tʃ / and fricative / ʃ / are swapped, so shook (тряска) is pronounced as if the word began with «ch», and check (проверить), as if the word began with «sh». In addition, some consonants, for example, / z / are pronounced as [s] in the words: easy [isi] and guys [gais]. Another difference is the replacement of / t / with / θ / and / d / with / ð /, therefore «thin» (тонкий) is pronounced as «tin» (олово), teen (подросток) and they (они) can be pronounced as «day».

In Chicano English, while writing several consonants at the end of a word, the final consonant is omitted. «War» and «ward» are pronounced «war»; «star» and «start» as «star». This rule is also found in past tense endings (“poked” is pronounced as “poke”) and in third person singular endings («Helovesh» is pronounced as “heloveher”). The abbreviation of the alveolar cluster at the end of a word (for example, the pronunciation of the word “fast”, as if it was written as “fass”), has spread widely among all dialects of English, including standard American English. Although this process previously applied only to the Chicano English and African American English dialects, today it does not actually belong to a specific dialect.

REFERENCES

- 1 Журавлёва М.Н. Территориальные диалекты Англии. - «Иностранные языки в школе», -2007, №2. - 10 с.
- 2 Пархоменко О.А. Фонетические особенности ирландского регионального диалекта английского языка.- Тамбов: Грамота, 2017. -№ 11(77): в 3-х ч. Ч. 2. ISSN 1997-2911. -132-134с.
- 3 An Introduction to Language 10e Victoria Fromkin, Robert Rodman, Nina Hyams. -Wadsworth, Cengage Learning, 2014.
- Barlow N. When it comes to regional accents – women find Mancunian most attractive. -2014. URL: <http://aboutmanchester.co.uk/places/when-it-comes-to-regional-accents-women-find-mancunian-most-attractive/>
- 4 Beal J. Language and Region. -London: Routledge, 2006. - 117 p.
- 5 Trudgill P. Sociolinguistics: an Introduction to Language and Society. - Penguin UK, 2000. -240 p.
- 6 Ellis A. J. On early English pronunciation. - London, 1889. - 821 p.
- Lewis Carroll. Alice’s Adventures under Ground- (Отсканированная версия) (англ.). - Hoboes.com (1864).

ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ЕГО РЕГИОНАЛЬНЫХ ВАРИАНТАХ

Шангерей Д. К.¹, Жампейіс К.М.²

¹PhD студент Университета Алкала (Испания), кафедра современных языков: исследования в области лингвистики, литературы, культуры, перевода

²К.ф.н., доцент, заведующая кафедрой практики речи иностранных языков

КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

e-mail: dinarashangerey@mail.ru

e-mail: aru_diya@mail.ru

Аннотация. В статье рассматривается легитимность статуса региональных вариантов английского языка пользователей, для которых он не является родным; отмечены основные отступления от британского и американского стандартов и поставлен вопрос о совпадениях некоторых тенденций развития языка в разных социолингвистических условиях, что свидетельствует не только о диверсификации, но и определенной конвергенции языкового развития.

Ключевые слова: региональные диалекты, афроамериканский английский диалект, стандартный американский английский, восприятие, культурная депривация

АҒЫЛШЫН ТІЛІ АЙМАҚТЫҚ НҰСҚАЛАРЫНЫҢ ДАМУ ДИНАМИКАСЫ

Шангерей Д. К.¹, Жампейіс Қ.М.²

¹Алькала университетінің докторанты (Испания), Заманауи тілдер кафедрасы: тілтану, әдебиет, мәдениет, аударма саласындағы зерттеулер

²филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем Тілдері Университеті,
Алматы қ., Қазақстан,
e-mail: dinarashangerey@mail.ru, e-mail: aru_diya@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада ағылшын тілі туған емес аймақтық мәртебедегі нұсқаларының заңдылығы талқыланады; британдық және американдық стандарттардан негізгі ауытқулар байқалды және әртүрлі әлеуметтік-лингвистикалық жағдайларда тілдің дамуындағы белгілі бір үрдістердің сәйкестігі туралы мәселе көтеріледі, бұл әртараптандыру ғана емес, сондай-ақ тілдерді дамытудың нақты конвергенциясын да білдіреді.

Тірек сөздер: аймақтық диалектілер, афроамерикалық ағылшын диалектісі, американдық стандартты американдықтар, қабылдау, мәдени депривация

Статья поступила 28.02.2019

2 Бөлім. АУДАРМАНЫҢ ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА АЯСЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕР
Раздел 2. ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ПЕРЕВОДА
Part 2. RESEARCHES IN THEORY AND PRACTICE OF TRANSLATION

A RARELY USED STRATEGY IN THE TRANSLATION

Adil S.¹,

¹Postgraduate of Translation Studies of
Ablai Khan KazUIRandWL

Almaty, Kazakhstan, e-mail: carly_konfetka@mail.ru

Abstract: Translation is a means of communication between people who speak different languages. The article discusses the understanding of the communicative intentions of translation, the use of decompression methods and access to adequate and accurate translation. The translation should indicate the exact content of the original and the same effect on the recipient. The author concluded that translation strategies should be used correctly to ensure adequate translation. It also discusses what a decompression strategy is, which is not often used in translation, with examples of applications. At the end of the article, the author concluded that a decompression strategy should be used.

Keywords: "Compensation", "Stalling strategy", "specification", "adequate translation", "translator intention".

РЕДКО ИСПОЛЬЗУЕМАЯ СТРАТЕГИЯ В ПЕРЕВОДЕ

Әділ С.¹,

¹Специальность: Переводческое дело
магистранты 2 курса

КазУМОиМЯ им. Абылай хана
e-mail: carly_konfetka@mail.ru

Аннотация: Перевод является средством общения между людьми, которые говорят на разных языках. В статье рассматривается понимание коммуникативных намерений перевода, использование методов декомпрессии и доступ к адекватному и точному переводу. В переводе следует указать точное содержание оригинала и тот же эффект на получателя. Автор пришел к выводу, что стратегии перевода должны использоваться правильно для обеспечения адекватного перевода. В нем также рассматривается, что такое стратегия декомпрессии, которая не часто используется в переводе, с примерами областей применения. В конце статьи автор пришел к выводу, что следует использовать стратегию декомпрессии.

Ключевые слова: «компенсация», «стратегия Столлинга», «конкретизация», «адекватный перевод», «интенция переводчика».

Аударма – тілдік және мәдениетаралық қарым-қатынас құралы. Әр халықтың әдеп пен әдебиеті, тілдің зерттелуіне маңызды жақтарының дамуына жол ашқан аударма қызметінің көпғасырлық тарихы бар. Аудармашының жұмысы өте жауапты және оңай емес іс болып табылады. Балама аударманың дамуына сөзбе-сөз және еркін аудармалар

әкелді. Ол дегеніміз – аударма әдебиетте мазмұн мен форма бірлігінің сақталуы. Екіншіден, аудармашының түпнұсқаға деген адалдығы. Аудармашы түпнұсқаны терең түсініп, жетік меңгергенде ғана балама аударма дүниеге келеді. Яғни, «аудармашы екі тілді жетік білумен қатар, әрі жазушы, әрі ғалым болуға тиіс». Балама аудармада мәдениеті, салт-дәстүрі, діні мен көзқарасы мүлдем өзге халықтың әдебиетіндегі ұлттық-мәдени ортасының айырмашылығын, ерекшеліктерін көрсету – көркем аударманың басты мәселелерінің бірі болып табылады.[1] Біз білетініміздей, түпнұсқаның толық аудармасына қол жеткізу өте қиын. Сондықтан, аудармашы бір мағынаны жеткізу үшін белгілі бір мазмұнның элементтерін қиюына тура келеді. Мәтіннің мағынасын өзгертіп алмау үшін, аудармашының көп ойлануы және нақты шешім қабылдауы қажет. Ілеспе аударма – халықаралық конференцияда аудиториядан оқшаулаған кабинада отырып, сөз сөйленетін тілде бір рет қана айтылатын ауызша хабарламаны сөз сөйлеушімен бір мезгілде екінші тілге аударуды жүзеге асыратын ауызша аударманың түрі. Ілеспе аударма пайда болғанға дейін халықаралық қатынастардағы тіл аралық коммуникация ізбе-із аударма арқылы жүзеге асырылды. Ілеспе аударманың өзіндік стратегиялары бар. Уақытқа, статикалық факторларға қарай ықтималдық болжам стратегиясы, Столлинг стратегиясы, таңбалық аударма стратегиясы, компрессия және декомпрессия стратегиялары бар [2].

Аударма барысында көлемнің ұлғаюы айдан анық құбылыс. Декомпрессия тәсілі жайлы Ахманову О.С., Бархударова Л.С., Брандес О.П., Латышева Л.К., Львовскую З.Д., Рецкера Я.И., Федорова А.В және де басқа ғалымдар зерттеген. Декомпрессия ұғымы лингвистикада тілдік бірліктердің ұлғаюының нәтижесінде пайда болды. Көркем мәтін – мәтін теориясы, мәтін лингвистикасы, герменевтика, поэтика мен стилистика тұрғысынан зерттеуді қажет ететін күрделі де көп қырлы түзіліс. Тілдік материал ретінде көркем мәтін ұлттық менталитетке сәйкес келетін, сондықтан да ұлттық әлем бейнесіне сәйкестендіріле алатын, тілдік таңбалар мен мәтіндік құрылымдарда көрініс тапқан ұлттық құндылықтар жүйесін құрайды. Көркем мәтін белгілі бір мазмұнды жеткізу үшін тілдік құралдарды мақсатты түрде іріктеу мен айрықша ұйымдастырудың нәтижесі болып табылады. Көркем мәтінді интерпретациялау оны түсіну мен түсіндіруге апаратын үдеріс ретінде мәтіннің мазмұнын ашуды көздейді. Соңғы жылдары көркем мәтінді аудару мен интерпретациялау мәселесі түрлі аспектіде аударматану ғылымының басты назарында тұр. Осы мәселеге арналған еңбектер саны да күн сайын артуда. Бүгінгі таңда ғалымдар әрбір қос тіл мен әрбір мәтін түрі үшін аудармашылық нормаларды анықтауда. Соңғы уақытқа

дейін аударматануда тілдің басымдығын білдіретін лингвистикалық теория жетекші рөл атқарып келеді. Осы ретте аудармашы түпнұсқа тілін аударма тілде толық көлемде, барынша дәл жеткізуді басты міндеті санайды. Аудармада түпнұсқаның мазмұны толықтай сақталуы тиіс деген тұжырымға келе отырып, аударманың кейбір анықтамалары эквиваленттілікті парапарлыққа ауыстырады..

Декомпрессия тәсілінің негізгі мақсаты ақпараттың түпнұсқасын жеткізу және аударлып жатқан мәтіннің эквивалентін табу. Ілеспе аудармашыны егер де баяндаушының ақпараты жайлы хабарсыз болса, біз декомпрессия стратегиясының бір түрі – компенсацияны байқаймыз. Біздің түсінігіміз бойынша компенсация тек декомпрессия стратегиясының құраушы бөлігі болып табылады. Алайда, аудармашы мәтіннің концептісін, жоспарын білмеген жағдайда болжау стратегияларын қолданады. Ол тіл бірліктерінің жоғалуына алып келеді, ілеспе аудармашылар осы тұрғыда есесін қайыруы қажет. Осыдан кейін ғана ілеспе аудармашы көлемін ұлғайтып, яғни декомпрессия тәсілін қолданады. [3]Профессор Т.О. Есембеков «Мәтінді аудару және интерпретация» курсы туралы» атты мақаласында түпнұсқаны интерпретациялаудың мәні мен маңызынақатысты былай деп тұжырымдаған: «Аударматануда түпнұсқаны интерпретациялау туралы пікірлер бір ізге түспеген. Аударылатын мәтінді тәржімалауға дайындық көп сөз болғанымен, ол мәтінді қабылдау, түсіну, талдауға ғана негізделген, ал оны бағалау мен теңестіру (идентификация) сияқты әрекеттер сөз бола бермейді. Осы кезеңде қоғамдық, әлеуметтік, тарихи, адами факторлар мен ақпараттарды жинау, жүйелеу, талдау, қорыту сияқты аудармашы үшін өте бағалы әрекеттер жүзеге асырылуы тиіс. Түпнұсқада оқырманы мен аударманың оқырманының арасындағы білім мен біліктілік айырмашылығы өз алдына, олардың қабылдау жүйесінің ерекшеліктері де бар ғой. Түпнұсқаға интерпретация жасау барысында бұларды ескеру міндетті болғаны жөн». Декомпрессия тәсілі кезінде түпнұсқа мәтінмен салыстырғанда аударма көлемі арта түседі. Декомпрессия стратегиясының негізгі тетігі немесе механизмі ол – аялық білім. Декомпрессия стратегиясының негізгі себептері тіл талғамы және аудиторияның құзареттілігі болып табылады. Мәдени феномендер, аударуға келмейтін сөздер мен фразалар, аббревиатуралардың аудармасы және аударма тілінде баламаны таба алмауы секілді жағдайларда сипаттау әдісі қолданылады. Негізгі декомпрессия тәсілін жасау жолдары лексикалық қосу, конкретизация, генерализация, компенсация, сипаттау түсіндірме әдісі. Мысалы, «In the past week, some 13 Palestinians have reportedly been arrested at the

Haram Al-Sharif/Temple Mount Compound, including one Palestinian on 22 October for allegedly throwing stones at Jewish visitors».Қазақ тіліне аударғанда «Өткен аптада, ресми ақпарат бойынша, 22 қазан күні иудей тауап етушілеріне тас лақтырған деген айыппен ұсталған бір Палестина азаматын қоса алғанда, 13 Палестин азаматы Харам Аль Шариф/Әл Ақса мешіті кешенінде тұтқынға алынған».[4] “Еврей келушілері” деп тікелей аударатын болсақ ол біріншіден ерсіз естіледі және аударманың адекватты мәнін жояды. Аудару барысында, аялық білімді талап етеді. Келесі мысал, лексикалық қосу арқылы ілеспе аудармада декомпрессия стратегиясын қолдану. Мысалы, «In early July 2012, Iranian media reported that the Revolutionary Guard had test-fired several ballistic missiles, including the Shahab – 3. The missiles up to 800 miles during the tests, capable of hitting U.S. naval forces in the region and Israel».Қазақ тіліне аударғанда «2012 жылдың шілдесінің басында Иранның БАҚ өкілдері Ислам Революциясы Сақшылар Корпусының бірнеше баллистикалық зымырандарды сынақтан өткізгендіктерін мәлімдеген, оның ішінде Шахаб-3 те бар. Мәліметтер бойынша, зымыран сынақ барысында, шамамен, 1200 км-ден астам қашықтықты ұшып өткен. Бұл АҚШ-ның аумақтағы әскери теңіз күштері мен Израильге соққы жасауға қабілетті көрсеткіш.» [5] Берілген мысалда көріп отырғанымыздай, “mass media” – media (lexical addition),”Army of the Guardians of the Islamic Revolution or Islamic Revolutionary Guard Corps – Revolutionary Guard (lexical addition)”, «travel» - саяхат жасау, елкезу, жүру, көлікпен жүру, көлік қозғалысы (concretization). Декомпрессия тәсілі аббревиатураларды аударуда қолданылады. Мысалы, «The E3+ 3Governments have met with Iran at the political and expert levels on four occasions since April. Discussions have been lengthy, tough and intensive, but conducted in an open and businesslike manner. The E3+3 have represented a credible package to Iran, focusing, as a first phase, on the international community’s key concerns regarding the 20 per cent enrichment and the activities at the Fordow site. “EU three and USA, Russia and China – Еуроүштікпен АҚШ, Ресей және Қытай” - «The E3+ 3Governments». БҰҰ, ШЫҰ, ЕО, СІМ, ІІМ секілді аббревиатураларды біз жазба кезінде қолдансақ та, ауызша айтқан да аударма кезінде қолдана алмаймыз. Осындай аббревиатураларды аударуда декомпрессия стратегиясына жатады. Ілеспе аудару кезінде декомпрессия стратегиясын жиі қолданамыз. Мысалы, «Contrary to Russian claims, the recent demonstrations in eastern cities are not organic» сөйлемін аударғанда «Жақында ғана Украинаның шығысында болған ереуілдер шын мәніндегі халықтың ерік білдіруі емес». Аударма теориясы мен тәжірибесі балама аударманы қолдап қуаттағанымен, «аударма

емес» – еркін аударманың пайда болуы мәселесін күн тәртібінен шығарған емес. Аударма тәжірибесі дәлелдегендей, бірыңғай шектеулі аударманың болуы мүмкін емес. Осыған орай, аударманың шығармашылық сипатын еске алсақ, әрбір шығармашының да даралық ерекшелігін ұмытпау қажет. Айтылғандарға өз заңдылықтары бар тіл жүйесінің әркелкілігін қоссақ, аударма түпнұсқаға сәйкес болып шықпайды.

Қазіргі қоғамдық ойдың басымдық алып отырған ұғымы — мәдениет. Мәдениет антропологтары мен әлеуметтанушылар жалпы алғанда, адам мәдениетті қоғамның мүшесі ретінде бойына сіңіреді (иеленеді) және оны ең бастысы тілдік символизм арқылы жеткізеді деген пікірде қосылып отыр. Сонымен қатар мәдениеттің анықтамасына, оның аясы мен атқарар қызметіне байланысты өткір айтыс тартыстар да бар. Философиялық көзқарастан алғанда, мәдениет туралы қазіргі анықтамалардың мейлінше есте қалар ерекшелігі, олардың алдын ала не реалистік, не идеалистік әдістеменен топшылататынында болып отыр. [6].

Мәдени феномендерді аударуда декомпрессия тәсілі кеңінен қолданылады. Әр ұлттың өзіне сай ата дәстүрі, әдет-ғұрыпы және ырымдары бар. Ол ұлттың жан дүниесін көрсетіп тұрады. Қазақ халқының да өзіне сай ерекшеліктерінің бейнесі секілді салт-дәстүрі бар. Олардың мән-мағынасы, берер тәрбиесі мол. Қазіргі таңда осы дәстүрдің бірін білсек, бірін білмейміз.

Бесбармак - "five fingers" traditional meal.

Наурыз – Kazakhs always refer to Nauryz as "Ulistynulykuni" which means "the great day of the nation".

Ақтабан Шұбырынды, Алқакөл Сұлама – People still remember an incident which demonstrates Tolebi's foresight. During the difficult period in in Kazakh history called "AktabanShubyryndy" ("The years of the Great Disaster"), which became the result of Dzhunghar's invasion.

Келесі декомпрессия стратегиясының қолданылуы аудиторияның құзыреттілігіне байланысты. Аудиторияда егер қаржы бөлімінің қызметкерлері болса, экономикалық терминдерді түсіндіру яғни декомпрессия тәсілін қажет етпейді. Ал егерде қарапайым, хабары жоқ аудитория болса, біз сөзді орысша немесе ағылшынша транслитпен айтып немесе жазып, түсіндірмесін беруіміз қажет. Төмендегі мысалдар, тереңірек түсіндіруге мүмкіндік береді.

Бипатридтер (Dual Nationality) – ағылшын тіліндегі түсініктемесі "is possibility to hold citizenship of two or more countries if the law of those countries allow".

Декомпрессия стратегияларын қолдана білу арқылы, сөйлемдердің қаншалықты дұрыс аударылғанын байқап көрейік. Мысалы, «Before

1930, there was considerable support for the application of the principle of dominant nationality in arbitration proceedings involving dual nationals.» . Ал енді қазақ тіліне аударғанда «1930 жылға дейін басым азаматтығы қағидатын қолдану бипатриттерге қатысты арбитраждық іс бойынша айтарлықтай қолдау көрсетті.» . Берілген мысалдан байқасаңыздар бипатидтер сөзі қазақ және ағылшын тілінде мағыналары бойынша аударылған.

Veto – ағылшын тіліндегі түсініктемесі “latin for “forbid” is the power to unilaterally stop an official action, especially the enactment of legislation”. Мысалы, «Legislation is subject to approval by the Governor, whose veto can be overridden by two thirds of the Legislature.» , ал қазақ тілінде «Губернатордың мақұлдауына байланысты заңнама қабылданды, оның шектеуі Заң шығарушы органда дауыстардың үштен екі бөлігімен жойылуы мүмкін.»

Soft Power (Hard Power) – ағылшын тіліндегі түсініктемесі “the ability of a country to persuade others to do what it wants without force or coercion”. Мысалы, «The capacity of US leaders to maintain alliances and create networks will be an important dimension of America’s hard and soft power.» . Сөйлемді аударатын болсақ, «Американдық көшбасшылардың одақтастығы мен желілерді құруға қабілеттілігі Америкадағы ауыр және жұмсақ күштің маңызды қыры болады.».

Nominal gdp – ағылшын тіліндегі түсініктемесі “is gross domestic product (GDP) evaluated at current market prices, GDP being the monetary value of all finished goods and services produced within a country’s borders in a specific time period”. Мысалы, «Even an economy with an overall budget deficit will have a declining government GDP ratio if the growth rate of its nominal GDP exceeds that of its debt.» , қазақ тілінде «Тіпті жалпы бюджет тапшылығы бар экономиканың номиналды ЖІӨ-нің өсу қарқыны борыштың өсу қарқынынан асып кетсе, мемлекеттік борыш пен ЖІӨ арасындағы қатынастың төмендеуі байқалады.» . Берілген аударманы іске асыру үшін аялық білімді жүйелі түрде қолдана білу қажет.

Real gross domestic product – ағылшын тіліндегі түсініктемесі “is an inflation adjusted measure that reflects the value of all goods and services produced by an economy in a given year, expressed in base prices, and is often referred to as “constant price”. Мысалы, «Real gross domestic product had reached an average of 4.7 per cent, leading to a positive per capita income, and the level of inflation had fallen to a single digit in 2006.» , ал аудармасы «Жалпы ішкі өнім орташа жылдық 4,7 пайыздық деңгейге жетті, бұл жан басына шаққандағы оң табысқа әкелді, ал инфляция 2006 жылы бір санды құрады.».

Аударма стратегиясының осындай тұжырымдамасы ұзақ уақыттан бері жалпы аударма практикасында бекітілген. Ол нақты мәтінмен жұмыс істеу барысында аудармашы іс-әрекетінің мәні мен тәртібі. Ең алдымен, аударма стратегиясы мен аударма әрекеттері сияқты тұжырымдамалардың нақты шекараларын анықтау қажет. Аударма іс-әрекеті аударма жасауға мүмкіндік беретін белгілі бір іс-әрекеттер кешенін білдіреді, ал аударма стратегиясы белгілі бір мәтінді немесе топтарға біріктірілген мәтіндерді аудармашы арқылы саналы түрде таңдайтын әрекеттердің белгілі бір дәйектілігін білдіреді. Аударма стратегиясы саналы түрде эксперименттік түрде дамыған. Аудармашының әрекеттеріне арналған алгоритмдер деп айтса да болады. Стратегияның осы орайда аударылған мәтін болып табылатын өнім құруға бағытталған және аудармашының кәсіби этикасын ескеру қажет. Аударма стратегияларының ішінде әсіресе, ауызша аудармада декомпрессия стратегиясын өолдана білу керек. Қазіргі таңда декомпрессия тәсілін біз күнделікті аудармада қолданамыз. Ол стратегия өте қажетті деп есептейміз.

ӘДЕБИЕТ

1 Сәмитұлы Ж. Аударма теориясы және практикасы: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2005. – 272 бет.

2 Илюхин В.М., “Стратегии в синхронном переводе (на материале англо-русской и русско-английской комбинаций перевода)”.- М., 2001 ж.

3 Зимовец Н.В., Кобзарева Л.А. Декомпрессия текста при переводе с русского языка на английский (на материале перевода романа Б. Пастернака «Доктор Живаго») // *Фундаментальные исследования*. – 2013. – № 11-8. – С. 1728-1731.

4 Кунанбаева С.С. Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности. Учебное пособие/ С.С. Кунанбаева.: Алматы, 2017 – 264 с.

5 Нұрмұратов С.Е. Қазақ Хандығының 550 жылдығына арналған ресми сайт, “Тәуелсіздік жағдайындағы философиялық зерттеулердің ерекшеліктері”. - 2013.

6 Алпысбаев Қ.Қ. Көркем мәтінді талдау әдістері: Оқу құралы / ҚазҰУ– Алматы: Қазақ университеті. – 2004. – 149 б.

АУДАРМАДА СИРЕК ҚОЛДАНЫЛАТЫН СТРАТЕГИЯ

Әділ С.¹

¹Аударма ісі мамандығының 2 курс магистранттары
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ
e-mail: carly_konfetka@mail.ru

Аннотация: Аударма – түрлі тілдерде сөйлейтін адамдардың арасындағы қатынас мүмкіндігін қамтамасыз ету құралы. Мақалада декомпрессия тәсілін қолдану арқылы аударманың коммуникативтік интенциясын түсіну, адекватты, нақты аудармаға қол жеткізу мәселелері қаралады. Аударма түпнұсқаның мазмұнын толық жеткізіп, қабылдаушыға дәл сондай әсер ету керек. Автор адекватты, нақты аудармаға қол жеткізу үшін аударма стратегияларын дұрыс қолдана білу керек деген ойға келді. Оның ішінде жүйелі түрде аударманың жиі қолданыла бермейтін декомпрессия стратегиясы

не екенін, қолдану аясын мысалдар келтіріп зерттейді. Мақаланың соңында автор декомпрессия стратегиясын қолдану қажет деген шешімге келді. Қандай да жағдай болмасын оның аудармада қажеттілігін түсінді.

Кілт сөздер: «компенсация», «Столлинг стратегиясы», «конкретизация», «адекватты аударма», «аудармашы интенциясы».

Статья поступила 26.04.2019 г.

LEXICAL TRANSFORMATION IN SYNCHRONOUS TRANSFER FROM CHINESE TO RUSSIAN

Baidauletov A.E.¹

¹Postgraduate of Translation Studies of
Ablai Khan KazUIRandWL

Almaty, Kazakhstan, e-mail:a.baidauletov@mail.ru

Abstract: This article is devoted to the issue of lexical problems when translating from Russian into Chinese, the problem of this work is relevant because Chinese is one of the most common in the world. Its carriers number over a billion. It is not surprising that the Chinese translation is in great demand. The history of the language is extremely rich. It is worth noting that the translation from Russian into Chinese characters is incredibly complex. In addition, in European countries, most translators specialize in English, French, German, Italian, other Romance and Slavic languages. That is why the chosen research topic is quite relevant now.

Key words: Lexical problems, transformation with simultaneous translation, Putonghua dialect, the basis of Chinese.

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ПРИ СИНХРОННОМ ПЕРЕВОДЕ С КИТАЙСКОГО НА РУССКИЙ

Байдаулетов А.Е.¹

¹ магистрант 2 г.о курса, специальность 6М020700- Переводческое дело (синхронист), Казахский университет Международных отношений и Мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail:a.baidauletov@mail.ru

Аннотация: Данная статья посвящена вопросу лексических проблем при переводе с русского языка на китайский, проблема настоящей работы актуальна потому, что китайский язык является одним из самых распространенных во всем мире. Его носителей насчитывается более миллиарда. Неудивительно, что китайский перевод пользуется громадным спросом. История языка чрезвычайно богата. Здесь стоит отметить, что с русского на китайские иероглифы перевод неимоверно сложен. К тому же в европейских странах большая часть переводчиков специализируется на английском, французском, немецком, итальянском, других романских и славянских языках. Именно поэтому выбранная тема исследования является достаточно актуальной в настоящее время.

Ключевые слова: Лексические проблемы, трансформация при синхронном переводе, диалект путунхуа, основа китайского языка.

Китайский язык - один из древнейших языков. Памятники письменности на этом языке представляют собой мировую культурную ценность. Нельзя недооценивать сегодняшнее значение этого языка в мире - это язык страны, претендующей на звание сверхдержавы, стремительно развивающейся экономики и культуры, растущих связей во всем мире. Из миллиарда жителей Китая на китайском языке говорят более 90%. Кроме того, он распространен также в Индонезии, Камбодже, Вьетнаме, Таиланде, Сингапуре и других странах.

Китайский язык есть понятие, обобщающее несколько языков: разговорный язык по линии социальной подразделяется на так называемый "мандаринский" язык (гуаньхуа). Он является обязательным "государственным" языком. И на "простонародные", местные языки (сухуа, тухуа).

Китайский язык - один из шести официальных и рабочих языков ООН.

Китайский язык является важнейшим представителем сино-тибетской (китайско-тибетской) языковой семьи. На китайском говорят, по меньшей мере, 90% более чем миллиардного населения Китая. Он распространен также в Индонезии, Камбодже, Лаосе, Вьетнаме, Мьянме, Малайзии, Таиланде, Сингапуре и других странах. По оценке 1989 года, число говорящих на китайском языке за пределами «большого» Китая, включающего Тайвань, Макао (Аомынь) и Гонконг (ныне Сянган в составе КНР), составляло примерно 50 млн. Китайской письменностью веками пользовались в таких соседних с Китаем странах, как Япония и Корея, языки которых не родственны китайскому. Для китайского, как и для большинства других сино-тибетских языков, характерно наличие смыслоразличительных тонов, моносиллабизм почти всех простых слов и - в большей степени, чем для других языков этой семьи, - почти полное отсутствие словоизменительных аффиксов.

Китайский язык - ярко выраженный тониковый, то есть тониковые синтаксические построения являются более естественными в речи. Если в китайском языке подобные структуры поверхностны, то в других языках они «спрятаны» на глубине и при «выходе на поверхность» должны быть перестроены в подлежащие. Поверхностный синтаксис китайской речи во многом иллюстрирует или позволяет моделировать психолингвистические процессы и психолингвистические структуры.

Китайский язык делится на девять больших диалектных групп. Каждая из диалектных групп, в свою очередь, делится на многочисленные наречия и местные говоры. Различия между диалектами столь велики, что зачастую общение между носителями диалектов невозможно. Особенно сильно отличаются друг от друга северные и южные диалекты.

Диалекты шести из этих групп распространены в прибрежных и центральных районах:

1. диалекты у - в районе городов Шанхай и Нинбо;
2. северноминьские диалекты - в районе города Фучжоу;
3. южноминьские диалекты - в районе городов Сямынь (Амой), Шаньютоу (Сватоу) и на Тайване;
4. диалекты хакка - в районе города Мэйсянь, на северо-востоке провинции Гуандун и на юге провинции Цзяньси;
5. кантонский - в центральной и восточной части провинции Гуандун, в том числе в городе Гуанчжоу (Кантон);
6. диалекты сян - в провинции Хунань.

Эти шесть групп диалектов распространены примерно на четверти территории Китая, на них говорит треть китайскоязычного населения страны. Друг от друга, а также от северных диалектов, на которых говорят на остальной территории страны, эти группы отличаются примерно в такой же степени, в какой нидерландский язык отличается от английского или итальянский от французского.

Кроме того, существуют три подгруппы северных диалектов (в западной традиции называемых мандаринскими): северная, включающая диалект Пекина, а также южная и центральная, на которых говорят, в частности, в городах Нанкин и Чунцин. Эти подгруппы различаются примерно так же, как английский язык Новой Англии в США и Австралии, и поэтому они зачастую взаимопонимаемы. Общепринятый нормативный китайский, или общенациональный язык путунхуа, основан на диалекте Пекина (иначе Бейцзина, как по настоянию китайцев стало воспроизводиться на Западе название столицы Китая).

Средством общения носителей разных диалектов служит литературный китайский язык «путунхуа» (букв. «всеобщий язык»), он сформировался на основе группы северных и северо-восточных диалектов «гуаньхуа» (букв. «чиновничий язык»). Китайских чиновников в западноевропейской историографической традиции называли «мандаринами», поэтому «чиновничий язык» и его основной представитель, пекинский диалект, на Западе иногда называют «мандаринским» (Mandarin Chinese). На путунхуа ведется теле- и радиовещание, преподавание в школах и вузах, именно его учат иностранцы.

Путунхуа имеет довольно простую фонетическую систему. За немногими исключениями, каждая минимальная значащая единица в китайском языке равна слогу, состоящему из инициали (начальнослогового согласного), финали (остальная часть слога за вычетом инициали) и тона. Любой из гласных *i*, и может выступать также

в качестве неслогового гласного, или медиали - элемента, занимающего позицию между инициальной и слогаобразующим гласным; *i* и *u* (или *o*) возможны также в самом конце слога после слогаобразующего гласного. Таким образом, существуют дифтонги типа *ia*, *uo*, *ai*, *ei* и трифтонги типа *uai* и *iao*.

Единственные существующие конечнослоговые согласные - это *-n* и *-ng*, а также в сравнительно немногих словах *-r* и *-m* (наличие таких слов в большинстве словарей не отражено, но они встречается в речи в случае выпадения гласных при беглом произношении). В китайском языке не может быть слов, фонетический облик которых был бы подобен русским «плеск», «скос» или «свищ».

Различных слогов-слов в китайском языке более 500. Благодаря различной интонации, число это доходит до 1000, но и совершенно один и тот же звук имеет часто до 40 разных значений.

Китайская письменность использует иероглифы - знаки, каждый из которых обозначает отдельный слог или понятие. Общее количество иероглифов превышает 80 тысяч, но большую часть из них можно встретить лишь в памятниках литературы или словарях. Элементарная грамотность начинается с владения 1500 знаками, для чтения газет достаточно 3000 знаков, а наиболее полный словарь иероглифов содержит 87019 знаков. Иероглифы существуют в упрощённом варианте (КНР) и в традиционном варианте (Тайвань, Гонконг, Сингапур и Макао).

Китайская письменность рассматривает каждый иероглиф в отдельности, поскольку он может быть как отдельным слогом, так и морфемой.

Принято считать, что письмена в китайском языке состоят из 50 000 иероглифов, частью прямо рисующих предмет (древнейшие), частью фонетических, слагающихся из двух знаков: одного для произношения и другого для определения объема понятия - ключа.

Китайские иероглифы делятся на два вида. Первый вид - это упрощенный, второй - традиционный. Упрощенные иероглифы используются в письменности Китая. Традиционное написание иероглифов практикуется в Гонконге и Тайване. Китайский язык традиционно имел свою технологию написания. Иероглифы пишутся сверху вниз, при этом столбцы идут справа налево. В настоящее время китайская письменность осуществляется горизонтально - слева направо.

Сколько различий насчитывается в разговорном китайском языке, столько же различий можно найти и в письменном китайском. В настоящее время выделяют два вида китайских иероглифов - традиционные и упрощенные.

Раскол языка был вызван введением правительством в 1949 году упрощенного китайского и его популяризацией в материковом Китае. Причиной этому являлась необходимость повышения уровня грамотности населения. Материковый Китай начал использовать новый вариант иероглифов, в то время как китайское население за пределами материкового Китая (в Тайване, Гонконге и Макао) продолжало использовать традиционную письменность.

Главное различие между ними заключается в том, что в основу традиционного китайского положены древние иероглифы с более сложным написанием. Современные же упрощенные иероглифы намного проще.

Однако китайцы Тайваня, Гонконга, Аомыня, Сингапура нововведение не приняли. И вот теперь приходится изучать две иероглифические системы. Примут ли Гонконг и Тайвань упрощенную письменность - большой вопрос. Пожалуй, скорее возможен вариант возвращения КНР к традиционной системе письма.

Отличительная особенность китайского языка - его лаконичность, китайцы экономно расходуют грамматические средства. Язык использует минимум слогов и слов в предложении, согласование отсутствует, особое значение имеют служебные слова, порядок слов. Существует целая система модальных частиц. Без знания этих частиц понять точный смысл предложения бывает невозможно. Интересно, что все морфемы в китайском языке представляют собой только целые слоги. В лексическом багаже больше всего двухсложных и односложных слов, есть и многосложные. Язык богат по звучанию и по-своему красив.

Внимания заслуживает вопрос об этике перевода. Отдельных юридических норм по синхронному переводу нет – большинство вопросов качества, упущенной выгоды (отмена или срыв мероприятия по вине какой-либо из сторон), неразглашения и т.п. решаются в рамках общего законодательства и договоров.

Есть Международная ассоциация переводчиков конференций (АПС), которая разрабатывает общие стандарты и рекомендации, в том числе и этические. Их можно брать за основу для создания на европейские рынки и более актуальны для регулирования отношений переводчика, работающего на организации. Переводчик-синхронист с китайского языка должен обладать не малой смекалкой, догадливостью, памятью и прекрасно разбираться в теме переговоров, ведь по отношению к русской фразе китайская перевернута, и перевод китайской фразы начинается с ее конца. Получается, что в этом случае необходимо угадать, о чем же скажет сейчас китаец. Специфика китайских лингвистических и культурологических особенностей требует того,

чтобы переводчик обладал не только прекрасным знанием китайского языка, но и глубокими познаниями в области истории и современной жизни страны. В процессе перевода постоянно приходится прибегать к грамматическим и лексическим трансформациям. Грамматические трансформации обусловлены различием в структурах двух языков - языка оригинала и языка перевода. В их лексических системах тоже наблюдаются несовпадения. Сложной задачей для переводчика является передача стилистических приемов, основанных на игре слов, если в соответствующих словах обоих языков выделены различные признаки. Контекстуальное значение слова всегда очень эффектно как семантически, так и стилистически, благодаря своей неожиданности. Оно часто используется в стилистических целях и поэтому переводчик сталкивается с двойной задачей: он должен избегать нивелировки и в то же время не нарушить норм языка перевода.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексеев В.М. Труды по китайской литературе. В двух книгах. - М.: Московская литература, 2002. - 574 с.
2. Алещанова И.В., Бурдоленко Л.М. Рейтинговая система контроля как способ оптимизации процесса обучения // Прогрессивные технологии в обучении и производстве: Материалы Всероссийской конференции. - Камышин, 2002. – с.56
3. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частичной теории перевода). - М.: Международные отношения, 1999. - 240 с.
4. Борисова Л.И. Лексические трудности перевода. - М.: ВЦП, 2000.- 350 с.
5. Вейзе А.А., Коньшева А.В. Практическое пособие по обучению реферативному переводу. - Минск, МГЛУ, 1997. – с.88
6. Влахов С.С., Флорин С.В. Непереводимое в переводе. - М.: Р.Валент, 1998. - 360 с.
7. Голденков М. Осторожно - HotDog! - М.: ЧеРо, 2001. - 272 с.
8. Демина Н.А., Чжунканци. Учебник китайского языка. Страноведение Китая. -М.: Восточная литература РАН, 1998. - 351 с.
9. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода. - М.: Международные отношения, 2000. - 176 с.
10. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. - М.: Международные отношения, 1999. - 215 с.

ҚЫТАЙДАН ОРЫС ТІЛІНЕ СИНХРОНДЫ АУДАРУМЕН ЛЕКСИКАЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР (ҚХР ПРЕМЬЕР-МИНИСТРІНІҢ ЛИ КЭЦЯННЫҢ БҰҰ БАС АССАМБЛЕЯСЫНДА СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ НЕГІЗІНДЕ)

Байдаулетов А.Е.¹

¹2 курс магистранты, мамандығы 6M020700- Аударма ісі

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдер университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail:a.baidauletov@mail.ru

Андатпа: Бұл мақала орыс тілінен қытай тіліне аударғанда лексикалық мәселелерге арналған, осы жұмысқа қатысты мәселе өзекті болып табылады, себебі қытай тілі - әлемдегі ең кең тарағандардың бірі. Оның тасымалдаушылары миллиардтан асады.

Қытай аудармасы үлкен сұранысқа ие болғаны таңқаларлық емес. Тілдің тарихы өте бай. Айта кету керек, орыс тілінен қытай тіліне аудару өте күрделі. Сонымен қатар, Еуропа елдерінде көптеген аудармашылар ағылшын, француз, неміс, итальян, басқа роман және славян тілдерінде маманданған. Сондықтан таңдалған зерттеу тақырыбы қазір өте өзекті.

Тірек сөздер: лексикалық мәселелер, синхронды аударумен айналдыру, Путонхуа диалектісі, қытай негізі.

Статья поступила 26.04.2019 г

CULTURAL AND SOCIAL IMAGERY IN ENGLISH LITERATURE AND PROBLEMS OF ITS TRANSLATION

Zhansultanova A.Ch.¹

¹Master`s Degree student, 6M020700 – Translation Studies,
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: aina_zhansultanova@mail.ru

Abstract. The article considers the notions of “imagery” and “image”, which are regarded as the basic constituents of a literary work content, and, therefore, play a crucial role in achieving the main purpose of a literary text, i.e., to have an impact upon the reader`s feelings and emotions. It also gives explanation to the term literary image from the perspectives of two different approaches. The reason why the author chooses to describe the above notion in such a particular way is to provide the readers with the objective information which gives an opportunity to compare and analyze various interpretation of the phenomenon under investigation.

Key words: imagery, image, literary image, cultural and social imagery, culture, society, social environment, translation, literary translation, translation difficulties.

ӘӨЖ 81.253

ҒТАМТ 16.31.41

АҒЫЛШЫН ӘДЕБИЕТІНДЕГІ МӘДЕНИ-ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙНЕЛІЛІК ЖӘНЕ ОНЫ АУДАРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жансултанова А.Ч.¹

¹«6M020700 – Аударма ісі»мамандығы бойынша 2-оқу жылы магистранті,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ,
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: aina_zhansultanova@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада көркем әдебиет шығармалары мазмұнының негізгі элементтерінің бірі болып саналатын бейнелілік және бейне ұғымдары түсіндірілген. Бұл ұғымдар көркем әдебиет мәтінінің негізгі элементтері болып табылатындықтан, автор мақсатына қол жеткізуде маңызды рөл атқаратыны сөзсіз, яғни олар оқырман сезімдері мен эмоцияларына әсер етуге көмектеседі. Сонымен қатар, мақалада көркем бейне терминін анықтауға ғылымда қалыптасқан екі негізгі көзқарас қарастырылған. Өз зерттеуінде автор осындай әр алуан ақпаратты пайдалану себебі оқырмандарға зерттеліп отырған түсінік бойынша салыстыру мен талдау жасауға мүмкіндік беру болып табылады.

Тірек сөздер: бейнелілік, бейне, көркемдік бейне, мәдени-әлеуметтік бейнелілік, мәдениет, қоғам, әлеуметтік орта, аударма, көркем аударма, аудармадағы қиындықтар.

Тілдік стильдердің әрқайсысын оған тән ерекше белгілерімен сипаттауға болады. Ғылыми стиль ойдың күрделі құрылым арқылы баяндалуымен, анықтамаларға, сипаттамаларға, формулаларға негізделуімен және сөздердің тура мағынасында қолдануымен, сондай-ақ терминдерді кеңінен пайдаланумен ерекшеленсе, ресми іс-қағаздар стиліне ресмилік, ақпараттылық, дәлдік, нақтылық тән. Ал әдеби шығармалар жазуда қолданылатын көркем әдебиет стилін автор құрастыратын бейнелер арқылы, яғни мәтін мзмұнындағы бейнелілік көмегімен сипаттауға болады. Басқа сөзбен айтқанда, көркем әдебиет – бұл сөз арқылы пайда болған суреттер. Ондай суреттер эмоционалды, бейнелі, экспрессивті тілдік құралдар негізінде пайда болады. Өйткені көркем шығармаларды жазудағы мақсат, яғни оқырманға эмоционалды-эстетикалық тұрғыдан әсер қалдыру, міне осындай құралдар арқасында жүзеге асады. Демек, әдеби шығармалардың негізін ондағы бейнелер құрады десе де болады. Сондықтан, бейне және бейнелілік ұғымдарына тоқталайық.

Бейнелілік және бейне жалпы өнер тілінің және соның ішінде көркем әдебиет тілінің негізгі ұғымдары. Қазіргі уақытта бейне және бейнелілік ұғымдарын толықтай сипаттайтын анықтама жоқ десек қателеспеспіз. Аталған ұғымдар көпмағына болып келеді. Қайтсе де, жалпы алғанда бейнелілік ұғымын белгілі бір объектілерді, тұлғаларды, іс-әрекеттерді, сезімдер мен эмоцияларды, адамның ішкі жан күйін, ойларын, уайым-қайғысын суреттеу мақсатында тілдік құралдарды пайдалану деп түсінеміз. Тіл білімінде бейнелілік деп «көркем бейнелерді құруға бағытталған көркем әдебиеттің негізгі ерекшелігі», немесе тар мағынасында «сөздерді ауыспалы мағынада қолданумен байланысты көркем сөздің стильдік ерекшелігі» ретінде қарастырылады [1, 60]. Бұл дегеніміз, көркемдік форманың негізгі бірлігі көркем бейнесі болып табылады. Бейне – бұл, ең алдымен, өнер саласына ғана тән шынайы болмысты ұғынып, оны түрлендіру әдісін сипаттайтын эстетикалық категория. Көркем әдебиеттегі бейнелілік сөз арқылы жүзеге асуымен сипатталады. Сөздің көмегімен адамның кез келген дерлік ойын суреттеуге болады. Сөздер заттар мен құбылыстардың тұтастығынақыл-ой арқылы түсіну әдебиет жолдарында жүзеге асады. Сөз ол атайтын заттың тек шартты белгісі ретінде көрініс табады. Сөздер арқылы құралған суреттер абстрактілі сипатқа ие болып келеді. Олар арқылы автор оқырманның елестету қабілетіне жүгінеді. Демек, көркем әдебиетке суреттеу тән, дегенмен олар дерексіз, абстрактілі түрде беріледі. Абстрактілі бола тұра, сөз арқылы пайда болған көркемдік

бейнелер ойдан шығарылған шынайы болмысты бейнелейді және сол арқылы оқырманның көру қабілетіне жүгінеді [2, 96].

Бейне – бұл сөз арқылы белгіленген және тұспалданған заттық және мағыналық қатардың қиылысуы. Бейне ішінде бір зат екінші заттың көмегімен көрініс табады, демек заттар өзара ауысып отырады. Оған қоса, заттың бейнеленуі адамның оның қабылдауын жеңілдеткенмен, кейде оны күрделетуі де мүмкін. Яғни, бейтаныс затты көпшілікке мәлім затпен таныстыру немесе керісінше. Бейнені құрудағы мақсат – затты түрлендіру, оны басқа бір затқа айналдыру: күрделі затты қарапайым затқа, қарапайымдыны күрделіге ауыстыру. Қайткенмен де, екі тарап арасында мүмкіндігінше жоғары мағыналық жүктеме туғызу, тұрмыс-тіршіліктің қарама-қайшы тұстарының өзара сіңісуін айқындау міндетті болып саналады.

Бейне ұғымының сипатын анықтауға бірқатар зерттеушілер басқа да көзқарастарды негізге алған. Мәселен, И.Ф. Волков бейне ұғымын келесідей түсіндіреді: «Көркемдік бейне – көркем шығарма мазмұнын, яғни шынайы болмыстың көркемөнер арқылы меңгерілген табиғатын бейнелейтін нақтылы-сезімдік құралдар жүйесі» [3,75]. М.Б. Храпченко анықтамасына сәйкес, «көркемдік бейне дегеніміз – адам тұлғасының рухани дүниесін, жалпы мағыналық өмірлік ерекшеліктердің шығармашылық синтезі, оның әлемдегі мәнді, мағыналы заттар турасындағы елестері, сұлулықтың мінсіз идеалының бейнелену формасы. Бейне құрылымында айналадағы дүние жөніндегі түсінік, шығармашылық объектісі турасындағы эмоционалды көзқарас, ішкі көркемдік жалпылау ұстанымы, оның әлеуетті әсер ету күшіжинақы түрде орын алған»[4, 74]. Л.И. Тимофеев бейне және бейнелілік терминдерін жоғарыда келтірілген тәсілдеме негізінде анықтайды. Зерттеушінің ойынша «бейне – бұл ойдан шығарылған және эстетикалық мағынасы бар адам өмірі жайындағы нақты және сонымен бірге жалпыланған бейнесі»[5, 448]. Ғалым реалийлерді бейнелер арқылы суреттеудің негізгі ерекшеліктеріне көңіл аударған. Бір жағынан құбылыстарға тән ерекшеліктерді қалыптастыратын жалпыға мәлім тұжырыдама ұсынылған болса, екінші жағынан, құбылыстар нақты түрде сипатталған, яғни олардың бізге тәжірибемізден таныс ерекше белгілері сақталған.

Көркем бейне ерекшеліктерін зерттеуде екі түрлі тәсілдеме қалыптасқанын атап өткен жөн. Ғалымдардың бір тобы әдебиетте көрініс табатын көркемдік бейнені сөйлеу құбылысы, яғни көркем әдебиет шығармаларының ерекшелігі ретінде қарастырса, тағы бір топ көркемдік бейнені едәуір күрделі құбылыс деп санайды. Олардың пайымдауынша, көркемдік бейне – бұл көркем әдебиет туындысының мазмұнын құрайтын нақтылы-сезімдік құрамдарының жүйесі. Бұндай құрамдарға тек сыртқы сөйлеу формасы емес, сондай-ақ ішкі, заттық-

бейнелі және ритмикалық тұрғыдан мәнерлі формасы да жатады. Осыған сәйкес, А. И. Ефимов «Образная речь художественного произведения» («Көркем туындыдағы бейнелілік тілі») атты мақаласында бейнелердің екі түрі жайында жазады. Бірінші түрін әдеби образдар деп атаған. Оларға әдеби туындылардағы кейіпкерлер бейнелерін жатқызады. Мәселен, Татьяна, Онегин бейнелері. Ал екінші түрге, зерттеушінің ойынша, сөйлеу образдары жатады. Бұларға тілдің бейнелі және мәнерлі құралдары – бейнелі, әсерлі тілдік бірліктер, салыстырулар, троптар және т.б. Бұл ретте А. И. Ефимов былай деп пайымдайды: әдеби шығарманың көркемдік мағынасы ең алдымен сөйлеу бейнесі арқасында құрылады [6, 93].

Қандай да бір тілде сөйлеушілердің санасында белгілі бір бейнені туғызу кезінде адамдардың ойларында пайда болатын ассоциациялар өзгешеленуі мүмкін. Бір бейне бірнеше предикативтік ерекшеліктермен сипатталуы мүмкін. Ал олардың адам санасында пайда болуы контекстуалды, жеке тұлғалық және әлеуметтік белгілері бар тілдік құралдарды пайдалануға және автордың оларды пайдаланудағы мақсатына байланысты болады. Немесе керісінше – бейненің бір белгісіне әр алуан субъектілер сәйкес қойылуы мүмкін. Бір белгіні білдіруге қатысты белгілі бір тілде сөйлеушілер санасында бірқатар коннотативтік бейнелер болған жағдайда, тілдік құралдарды таңдау кезінде көптеген факторлар есепке алынады. Оларға мыналар кіреді: белгінің контекстуалды-семантикалық мағынасы, бейненің жағымды не жағымсыз сипаты, пайдалану жиілігі, ондағы стилистикалық белгілердің болуы, адресатқа оның қалдыратын мүмкін әсері.

Бейне құрылымына көптеген факторлар әсер етуіне байланысты, бейнеліліктің бірнеше түрі пайда болған. Олардың арасында, жеке тұлғалық бейнелілік, мәдени бейнелілік, әлеуметтік бейнелілік және мәдени-әлеуметтік бейнелілік сияқты түрлері бар. Соңғы түріне толығырақ тоқталып өтейік.

Мәдени-әлеуметтік бейнелілікке тұлғаның белгілі бір мәдени және әлеуметтік орта мүшесі болуы салдарынан қалыптасқан ерекше белгілер, сол белгілердің көрініс табуы тән. Бұнда тұлғаның мәдениетін жан-жақты түсініп ұғынуы байқалады, ал бейнеліліктің әлеуметтік құрамы қоғам мүшелері арасында бекітілген, клишеленген сөз тіркестері арқылы орын алады. Басқа сөзбен айтқанда, мәдени-әлеуметтік бейнелілік – бұл әлеуметтік мәдениеттің тұлға санасында суреттелуі. Бейнеліліктің бұндай түрінің негізінде қоғамдық тәжірибе жатыр. Әдетте, осындай бейнелілікті құруда қолданылатын бейнелілік құралдар лингвистикалық сөздіктерге енгізіледі. Оларға тұрақты тіркестер, фразеологизмдер, идиомалар, клишелер, мәтел-мақалдар жатады. Мәдени-әлеуметтік бейнеліліктің негізі ретінде жеке тұлғаның әлеуметтік тәжірибені білу

деңгейін атаса болады. Бейнеліліктің бұл түрінің аясында пайда болатын бейнелерді адам мәдени білімінің немесе интеллектуалды деңгейіне сәйкес қабылдайды және түсінеді. Тілдік бейнелілікті жеке тұлғалық және әлеуметтік мәдениет белгісі ретінде қарастыруға болатынын барынша негізделген тұрғыдан дәлелдейді. Сонымен қатар, мәдени-әлеуметтік бейнелілік айтылым авторының қарастырылып отырған мәселе турасындағы білімін барынша танытады.

Бейнеліліктің басқа да түрлері сияқты, мәдени-әлеуметтік бейнелілік, жоғарыда аталған тілдік құралдардан басқа, стильдік бояулар арқылы да пайда болады. Оларға метафора, метонимия, синекдоха, гипербола және т.б. жатқызуға болады [7].

Жоғарыда айтылып кеткендей, бейнелілікті құруда автор қолданатын тілдік құралдар белгілі бір тілде сөйлеушілер санасында өмірлік тәжірибеге, мәдениетке және т.б. факторларға байланысты туындайтын ассоциативтік ерекшеліктерге немесе ауыспалы мағынаға ие болуы мүмкін. Ондай ассоциациялар тек сол қоғам мүшелері үшін таныс болғандықтан, бейнелерді басқа тілге аудару, яғни басқа мәдени орта және қоғам мүшелеріне таныстыру кезінде бірқатар қиындықтар туындайды. Осындай қиындықтардан сәтті өту жолдары көркем әдебиет шығармаларын аудару мәселелері аясында қарастырылған.

Қандай да бір сөздер арқылы әр түрлі мәдениет өкілдерінің санасында пайда болатын бейнелер әрқашан бірдей бола бермейді. Бұл халықтың өмірлік тәжірибесіне, мәдени-тарихи ерекшеліктеріне, ұлт өкілдеріне ортақ болып табылатын түсініктерге және т.б. байланысты орын алатын құбылыс. Бейненің белгілі бір сөзді пайдалану кезінде құру тілдің қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстарға атаулар қою ережелеріне негізделеді. Ал бейненің пайда болуы және оның сипаты сөздің ішкі формасымен және сол сөз тудыратын ассоциациялармен сипатталады.

Кез келген аударманың мақсаты түпнұсқаға мүмкіндігінше жақын болу, онда айтылған ақпаратты толықтай, тепе-тең және айтылу әдісін сақтай отырып жеткізу болып табылады. Яғни, түпнұсқа мен аударма мәтіндері арасында мағыналық эквиваленттілікке қол жеткізу талап етіледі. Көркем туындыларды аудару кезінде де осы шарттарды орындаған қажет.

Көркем аударма нақты әрі дәл, шынайы болуы тиіс. Басқа сөзбен айтқанда, түпнұсқаға тең болуы керек. Бұл, әрине, күмән тудырмайтын шарт. Дегенмен, бұнымен қатар, маңыздылығы бойынша кем көрінбейтін тағы бір шарт бар. Көркем шығарма аудармасы шынайы болумен қатар, бейнелі болуы тиіс. Себебі, аударма қаншалықты түпнұсқаға сәйкес болғанмен де, оқырман тарапынан түсінбеушілік тудырса, ондай аударманы сәтті деп атау екіталай.

Жалпы, көркем әдебиеттің басты қызметі – эстетикалық функция екендігі жоғарыда аталып кеткен болатын. Бұл – оның арнаулы ақпараттық әдебиеттен басты айырмашылығы. Көркем әдебиеттің белгісі – сондай-ақ оның бейнелілігі, жалпыхалықтық тілдік қордағы элементтерді пайдалану мүмкіндігінің болуы. Сондықтан көркем әдебиет стилінің әдебиеттік, тілдік ерекшеліктері аударма әдебиетке де тән. Белгілі бір халықтың тілінде жазылған әңгіме, повесть, роман – сол халықтың ұлттық көркемөнері. Туындының эстетикалық функциясы, прагматикалық сипаты – баршасы тілді иеленуші халықтың рухани-мәдени ұлттық танымының мүддесінен шығуды көздейді. Көркем аударманың тілі де сол мақсатқа бағындырылады.

Көркем аударманы орындауға қажетті аудармашының қасиеттері жайында Добролюбов былай деген: «классикалық туындыны басқа тілге жеткізетін аудармашы *өзі ақын болуы тиіс*. Ол ерекше ақынға ғана тән *сезімге* ие болуы шарт. Ондай сезімнің көмегі кезінде Жуковскийге аударма жасауда тиген болса, кез келген басқа да аудармашыға танымал туындының бар кереметін ұғынып, сезіп және оны басқа тілге жеткізуге, адам санасында ақын бейнелейтін тамаша суреттерді қайта тудыруға, айтылмай қалған құпия ойды анықтауға, автор сезімдерін, жан дүниесін, кешкен және өз шығармаларында асқан шеберлікпен суреттеген өмірін түсінуге көмектесетіні сөзсіз... Одан басқа, классикалық туындыны аударушы маман *ғалымболуы тиіс*» [8].

Бұндай көзқарасты З. Тұрарбеков да қолдайды: «Аударма – инемен құдық қазғандай ерінбей, жалықпай еңбектенуді талап ететін өнер. Аудармашы да өнерпаз, ғалым, суреткер, зерттеуші секілді өз өнеріне, өмір құбылысына диалектикалық тұрғыдан қарауы керек. ...аударма шын мағынасындағы ғылыми жұмыс. Ол шығармашылық ізденудің, әдеби шеберліктің нәтижесінде туады, сондықтан өнер болып саналады» [9, 42].

Көркем әдебиет туындысы халықтық формада пайда болады. Әдебиет халық тілінің көмегіне өмірде орын алатын құбылыстарды бейнелейді. Тілдік заңдар мен ережелер сөйлеу бейнесін (идиомалар, троптар, мәтел-мақалдар) құруда маңызды рөл атқарады. Бұл дегеніміз, бейнелілік сипатқа ие тіл арқылы автор сөйлеу стильдерін бір-бірімен араластырады, сол арқылы автордың жеке стилін және шығарма кейіпкерлерінің ерекшеліктерін анықтауға болады.

Осындай құралдардың жиынтығы әдеби шығарманың халықтық формасын құрайды. Ал көркем әдебиет туындыларын аударушы маманның алдында шығаманың осындай бөліктерден тұратын мазмұнын басқа тілдік құралдар арқылы толықтай және тең дәрежеде жеткізу міндеті тұр. Аударма мәтнінде түпнұсқаның әрбір көркемдік ерекшелігі көрініс табуы қажет. Көркемдік форманы аудару бойынша аудармашының негізгі міндеті осы болып табылады.

Демек, аударма жасалып отырған тілде сөйлетін халық өмірінің қыр-сырын білу – көркем шығарманы аудару кезінде түпнұсқа мәтінін,

соның ішінде сол халыққа тән өмірді бейнелеу формасын толықтай жеткізу бұлжытпай орындалатын шарт [8].

Қорыта келе, әдеби шығармаларда көрініс табатын бейнелер тілдік ерекшеліктерімен қатар, экстралингвистикалық белгілерімен де сипатталады. Яғни, оларды түсіну үшін тілдік мағынаны ғана емес, сол тілдік құралдармен байланысты жеке тұлғалық, мәдени, әлеуметтік білімнің болуын да талап етеді. Бейнеліліктің осы сияқты факторларға негізделу салдарынан мәдени-әлеуметтік деген атпен белгілі түрі пайда болды. Құрылымында бірқатар элементтерді біріктіретін бейнені бір тілден екінші тілге аудару үшін шығарма авторы оқырман санасында тудырғысы келген ойларды, сезімдерді, суреттерді аударма мәтінінде де сапал әрі толық нұсқасында бейнелеген жөн. Бұл – көркем аударма маманының басты міндеті болып саналады.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Тимофеев Л.И. Основы теории литературы. –М., 1976. –С. 60
- 2 Хализев В. Е. Теория литературы. –М., 2007.– С. 96
- 3 Волков И.Ф. Теория литературы.– М., 1995. –С. 75
- 4 Храпченко, М.Б. Горизонты художественного образа. – М., 1982. – С. 74
- 5 Тимофеев Л.И. Основы теории литературы. – М.: Просвещение, 1976. – С. 448
- 6 Ефимов А. И. Стилистика художественной речи.– М., 1959.–С. 93.
- 7 Макрова М. Языковая образность как признак социальной культуры индивида. (2018). –<http://www.dissercat.com/content/yazykovaya-obraznost-kak-priznak-sotsialnoi-kultury-individa>
- 8 Вопросы художественного перевода // Сб. статей. –М.: Советский писатель, 1995.
- 9 Тұрарбеков З. Әдебиеттер достығының дәнекері: Қазақ аударма өнері жайлы ойлар. – А.: Қазақстан, 1997. – 147 б.

КУЛЬТУРНО-СОЦИАЛЬНАЯ ОБРАЗНОСТЬ В АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ И ПРОБЛЕМЫ ЕЕ ПЕРЕВОДА

Жансултанова А.Ч.¹

¹Магистрант 2-года обучения по специальности
«6М020700 – Переводческое дело»,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: aina_zhansultanova@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются понятия «образность» и «образ», являющиеся основными составляющими содержания художественного произведения, и потому им отведена главная роль в достижении цели литературного текста, а именно оказание воздействия на чувства и эмоции читателя. Также в работе представлены два подхода к определению термина «художественный образ», существующие на сегодняшний день. Целью автора при выборе такого метода представления информации является предоставление читателю возможности сравнить и проанализировать различные объяснения в отношении исследуемого понятия.

Ключевые слова: образность, образ, художественный образ, культурно-социальная образность, культура, социум, социальная среда, перевод, художественный перевод, сложности перевода.

Статья поступила 14.01.2019

TRANSLATION OF ENGLISH DETECTIVES INTO KAZAKH LANGUAGE
WITH APROPRIATE METHODS

Kaliyeva M.R.¹

¹undergraduate, dept. of postgraduate education
Abylai Khan KazUIR&WL, Almaty, Kazakhstan
E-mail:mikakali1994@gmail.com

Keywords: Englishdetective translation, phraseological units, metaphors, translation.

Abstract. In the article defined translation of Englishdetectives into Kazakh with appropriate methods. Also clearly scientific researches about methods of English detective translation into Kazakh language with description of literature and their metaphors.

ӘӨЖ 81.253
ҒТАМТ 16.31.41

АҒЫЛШЫН ДЕТЕКТИВТЕРІН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУДЫҢ
ТИІМДІ АМАЛ -ТӘСІЛДЕРІ

Қалиева М.Р.¹

¹магистрант, аудармашы-референт
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан
E-mail:mikakali1994@gmail.com

Аңдатпа. Мақалада ағылшын тілді детективті прозаны қазақ тіліне аудару амал тәсілдері анықталды. Сонымен қатар ағылшын тілді детективті қазақ тіліне аудару амал-тәсілдері туралы нақты ғылыми зерттеулер мен әдеби сипаттама метафорасы қарастырылды.

Тірек сөздер: ағылшын тілді детективтік проза аудармалары, тұрақты тіркестер, метафора, аударма.

Көркем аударма өнері өз алдына жеке сала ретінде теория мен тәжірибеге ие, бұл саланың проблемаларын ауқымды түрде зерттеу күрделі мәселе. Көркем аударманың негізгі функцияларының бірі – халықтар арасындағы мәдениет, әдебиет жағынан бір-біріне әсері екені белгілі. Әрбір халық және бүкіл адамзат асыл мұратының ең бастысы – ел мен елдің, ұлт пен ұлттың достығы. Осы достықтың дәнекері, әрі халықтар арасын жалғастыратын берік көпірлердің бірі – көркем әдебиет екендігі белгілі жайт. Ал әдебиеттің өзара байланысы, бір-біріне әсер етіп, дамуы қай заманда да көркем аудармасыз жүзеге асқан емес. Адамзат дамуының әрқилы кезеңінде, әлемнің әр түпкірінде өмір сүрген сөз өнері зергерлерінің ақыл-ойынан туып, әртүрлі тілде жарық көрсе де бүгінгі таңда дүниежүзінің күллі халқы сусындар рухани бастауға айналған көркем туындыларды ана тілімізде оқуымыз көркем аударма құдіреті екені ақиқат. Ұлттық мәдениеттің, тілдердің бірін-бірі байытуында, рухани қазыналардың барлық халыққа да ортақ байлыққа айналуына аударма өнерінің үлесі мол.

Көркем аударма теориясы мен практикасына байланысты қазақ ғылымында сын мақалалар мен монографиялар, зерттеу еңбектер жарық көрген. Алайда бұл елімізде көркем аудармаға байланысты мәселелер

толық зерттеліп, болды деген сөз емес. Халықтар арасындағы рухани байланысы бар жерде көркем аударма өнер болса, ол өнер жыл санап дами түссе, онда оны зерттеу мәселесі де замана көшіне ілесі береді.

Аударма тарихы талай ғасырды қамтығаны мен оны ғылыми нысанаға айналдыру ХХ ғасырдың еншісінде тигені белгілі. Тәржіманың қалыптасу, даму барысын сапалық тұрғыдан бағамдау, оның негізгі методикалық қағидаларын саралау қолға алына бастағалы одан да аз уақыт өтті. Соңғы жарты ғасырда аударма теориясына қатысты біршама жаңа қағидалар пайда болды. Аударматанудың өз алдына арнайы ғылыми сала болып орнығуы да осы кезеңге сәйкес, тәржіма ісін тарихи-мәдени, әдеби, тілдік психологиялық тұрғыдан зерттеу де осы уақытта ерекше дамығаны анық. Оның құрамдас бөліктерінің бірі болып саналатын көркем аударма теориясының жағдайына келсек, біраз басты мәселелердің орнықты шешім таба алмағанын айту керек. Оның себептері: көркем аудармашының еңбегін өнердің ерекше түрі деп бағалау белең алып отыр, көркем аудармамен айналысып жүрген ақын-жазушылар, арнайы маманданғандар – саусақпен санарлықтай. Ал, аудармашы еркіндігі деген мәселе көп айтылғанмен, оның болмысы мен мәні, мүмкіндігі мен шегі айқындала қоймаған. Оған қоса қазақ әдебиеттануы мен тіл білімі аударма мәселесін қажеттеріне орай жалпы салалық тұрғыдан ғана қарастырып келеді, бұл тұста талдауға тұрарлық біршама іс тындырылғанын атап көрсеткен орынды. Дегенмен, тәржіма тақырыбына арналған зерттеулердің өзінен әдебиет немесе тіл мәселелеріне баса көңіл бөлінгенін көруге болады. Аударма теориясын қалыптастыру және дамыту үшін көптеген еңбектердегі орнықты пікірлер мен өнімді көзқарастарды тарихи-жүйелі тұрғыда ғылыми айналымға енгізудің қажеттілігі сөзсіз.

«Аударматану» атты ұғымның астарына үңілсек, белгілі анықтамалар оны тәржіманың әртүрлі қырларын зерттейтін ғылыми пәндердің жиынтығы деп санайтын сияқты. Оның құрамын анықтауда, жалпы мен жалқы сипаттардың арақатынасын белгілеуде қарама-қайшылық аз емес. Дегенмен, жинақтап айтқанда, аударманың жалпы теориясы, лингвистикалық теориясы, арнайы салалық теориясы сияқты өз алдына жеке зерттеу объектілері анықталған. Бұлардың ішінде көркем аударма теориясы өзінің күнделілігімен, көп мағыналылығымен ерекшеленеді. Аударманы белгілі бір процесс деп қабылдау мен тәржімаланған туындыны осы процестің нәтижесі деп екі бөліп қарастыру мұндай мәселелерді тереңірек тануға септігін тигізеді:

1) аударманы әдеби-эстетикалық, психолінгвистикалық деп бағалау оны тереңірек зерттеуге мүмкіндік туғызары анық, өйткені бір тілдегі мәтінді екінші тіл арқылы бейнелеудің көптеген қырларын арнайы қарастырудың ғылыми құндылығы көп;

2) аударма туынды шығармашылық процестің нәтижесі, ендеше туынды мәтінді жаңа тілдегі жаңа шығарма деп талдауға да болады;

3) аударманы көркем-эстетикалық ізденістің нәтижесі деп қарастыру да ғылыми өнімді бағыт болатындай.

Көркем аударма теориясының зерттеу арнасы жөнінде айтылған пікірлер мен қалыптасқан көзқарастардың артық-кемін тиянақтап айтқанда төменгідей тұжырымдарға келуге болады:

1) аударманың көркемдік-эстетикалық негіздерін анықтай түсу және таратып зерттеу, яғни әдеби құралымдар мен тілдік ерекшеліктер мен заңдылықтарының көркем тәржімаға қызмет ету мүмкіндігі мен сапалық айырымын саралау;

2) көркем аударма теориясы мен әдебиеттанудың зерттеу объектілерінің ортақ және жалқы сипаттарын айқындай, тәржіманың өзіне тән қасиеттері мен ерекшеліктерін анықтай түсу;

3) ұлттық көркем аударманың тарихын кешенді түрде зерттеу, әр кезеңнің теориялық қағидаларының табиғатын зерделеу, тәржіманың түрлерінің жанрлармен байланысы тұрғысында қарастыру;

4) көркем аудармадағы «заңды сәйкестік», «эквиваленттілік» сияқты ұғымдардың қолдану аясын, сапалық мүмкіндігін ашу және түпнұсқа мен оның тәржімасының коммуникативтік теңдеген сақтаудың жолдарын іздеу;

5) қазақ әдебиетінің шығармаларын белгілі бір тілге, тілдер тобына аударудың ортақ қағидалары мен жеке ерекшеліктерін жүйелі түрде басқа пәндермен бірлікте зерттеуге кірісу; басқа тілдердегі туындыларды қазақ тіліне тәржімалаудың жалпы және жалқы мәселелерін қарастыру;

6) аударма процесін ғылыми тұрғыдан қарастырудың негізі ұғым-түсініктерін нақтылай түсу, тәржіманың шығармашылық сапасын анықтайтын қасиеттерін анықтау; көркем аударманың деңгейін бағалайтын басты критерилерді қалыптастыру, оларды қолданудың өнімді жолдарын талдау.

7) прагматикалық, лингвистикалық көркем факторлардың аударма сапасына әсерін, ықпалын ашу, прескриптивтік және дескриптивтік қарым-қатынастардың байланысын сараптау;

8) көркем аударманы жанрлық, стильдік тұрғыдан зерттеу, оның поэтикасына қатысты мәселелерді арнайы қарастыру;

Сонымен қатар, көркем аударма теориясы басқа да бірқатар мәселелерді қамтығаны жөн:

1) көркем аударманы пән ретінде оқытудың әдіс-амалдары;

2) тәржімаға қатысты әртүрлі анықтамалар мен сөздіктер құрастыру;

3) аударма мәтіндерді өңдеу мен жетілдірудің қағидалары;

4) компьютерлік тәржімалауды қазақ мәтіндеріне ыңғайлаудың жолдары.

Көркем аударма теориясына үлкен үлес қосқан, оған көптеген жаңа технологиялық ұсыныстар жасаған жас зерттеуші Б. Дуанина өзінің «Неміс прозаларының қазақ тіліне аударудың өзекті мәселесі» деген диссертациялық жұмысында жаңа теорияның белгілі бір ережелерін дамыта отырып, Р. Якобсонның бірнеше ұғымдарын көркем аударма саласымен байланыстырады. Соның ішінде Якобсонның «Аударманың лингвистикалық аспектілері туралы» еңбегінде (1959) ол «аударма» ұғымын семиотикадағы негізі ұғымдардың біріне жатқызды. Оны тіл процесінен тысқары қолданды және жалпы таңба жүйесінің қызмет етуінің жекелеген жағдайы ретінде аударманы бір тілден екінші тілге аударып көрсетті. Одан мынадай айырмашылықтарды көруге болады:

1) тілішілік аударма – сол тілдің басқа таңбаларының көмегімен ауызша белгілердің түсіндірілуі.

2) тіларалық аударма – басқа тіл құралы бойынша ауызша белгілердің түсіндірілуі (яғни сөздің қарапайым мағынада аударылуы)

3) семиотика аралық аударма – ауызша емес таңбалар жүйесі арқылы ауызша таңбалардың түсіндірілуі.

Көркем аударманың негізгі міндеті түпнұсқаға балама бола алатындай, екіншіден, аударылған елдің ұғымына, түсінігіне сіңе алатындай, үшіншіден, көркем ойлау жүйесін, дәуір тынысын, мәдени, тарихи, ұлттық, кеңістіктік ерекшеліктерді мүмкіндігінше дәл бере алатындай аударма қалыптастыру. Бұл міндеттерді ойдағыдай атқарып шығу үшін, әрине, мынадай принциптер қадағалану шарт:

- 1) аудармашының шеберлігі;
- 2) тәржімаланатын әдебиеттердің ерекшеліктерін ескеру;
- 3) түпнұсқа мен аударманың жасалу кезеңі;
- 4) аударма тәсілі немесе үлгісі;
- 5) аударылатын мәтіннің сипаты.

Түпнұсқаға сай балама (эквивалентті) аударма жасау, яғни эквиваленттіліктің мына түрлерін ажыратып көрсету: 1) құрылымдық; 2) семантикалық; 3) функционалдық; 4) коммуникативтік; 5) прагматикалық; 6) жанрлық.

Аударма туралы пайымдау екі статикалық объект: түпнұсқа мен аударма – арасындағы қарым-қатынастың сипатынан басталады. Аударма дегеніміз тек мәтіннің тілін ғана өзгертіп қою емес, ол сонымен бірге мәдениеттің жекелеген элементтерін де ауыстыру. Әдеби объект беруші (экспедент, автор) мен қабылдаушы (перципиент, оқырман) арасындағы коммуникативтік қатынасқа түседі.

Тәжірибе барысында аударма ғылымында төмендегідей тәсілдер қалыптасты.

1. Еркін аударма тәсілі. Бұл тәсіл түпнұсқаның тілін, әдеби ырғағын жетік білмеуден, түпнұсқаның өзіне тән ерекшелігін сақтаудан көрі

аудармашының өзіне тән тиімділігін көруден тұрады. «Еркін аударма әр елдің мәдени шеңберінің тар кезінде белең алады» – деген ұғым ереже ретінде оқулықтарда айтылатыны рас. Дегенмен, бұл ережеге тек біржақты қарағанымыз дұрыс па? Дәл осы сұрақ төңірегінде әңгіме жүргізіп көрелік. Біздің ойымызша еркін аударманың өте маңызды жағы да бар. Ол – шығармашылық ұнамды еркіндік. Мұнда автор сөзінің лингвистикалық тұрғыда дәлдігі болмаса да оның ойы мен идеясына, стиліне нұқсан келмейді. Творчестволық еркін аударма прозадан көрі поэзия аударма тәжірибесінде көбірек кездеседі. Бұған ең жарқын дәлел ретінде Абай аудармаларын алып қаралық. Абайдың Гете, Пушкин шығармаларын аудару үрдісі идеялық, сарыны жағынан баламалық қасиетке ие болғанымен, лингвистикалық дәрежеде балама аударма деп айту қиындық тудырады. Өйткені Гетенің «Горные вершины спят во тьме ночной» деген өлеңіндегі «спят» деген бір ғана етістігі Абай аудармасында «қалғып», «маужырап», «балбырап» деген бірнеше етістікпен көз алдына жанды сурет салады. Гетенің жан сезімін оқырманға айнытпай жеткізеді. Ал Пушкиннің Татьянасы түпнұсқада жоқ қазақ қызына тән сөздермен сөйлейді. Әрине, аудармашының аударып отырған тілде сөйлейтін халықтың ең алдымен ұлттық, менталитеттік қасиеттерін ескере отырып жұмыс істегені өте жоғары бағаланатыны сөзсіз. Ережеге бағынатын болсақ, әлемге ұлы ақын ретінде ғана емес, шебер аудармашы ретінде де әйгілі болған Абай атамыздың аудармасының құнын түсіріп, жарамсыз қылатын түрі бар. М. Әуезов Абай аудармаларын «аударма ғана емес, Европа, Шығыс әдебиет тарихында көп ғасырлар бойында тәжірибеде болған сарын қосу сияқты бір жол. Алдыңғы ақын сезіміне, әңгімесіне, ой толғауына сүйсіне отырып, өз ішінде де соған үндес қоғамдық сыр шығарып, қосыла күңіреніп, қатар шабыттанып кетеді», - деп жоғары баға береді. Әдеби байланыс теориясы тұрғысынан Абай аудармаларын, М. Әуезов бағамдағандай, сарынмен жазылған шығармалар деп қарастыра берсе, аударма теориясы тұрғысынан мұны еркін аударманың ұнамды шығармашылық түрі деп қарастырғанымыз жөн деп білеміз.

2. Сөзбе-сөз аудару тәсілі. Сөзбе-сөздік (буквализм) аудармашылардың ең көп жіберетін қателерінің түрі. Түпнұсқаны сол күйінде көшіріп алу, оның мағынасын, әсерлілігін бұзып қана қоймай, тілдік нормаға әсер етеді. Аударманың бұл тәсілін түпнұсқаның ішкі мәнін түсінбей, автордың сөзі, тыныс белгілері оның бар болмысы деп түсінетін аудармашылардың қаламынан туындайды. Бұл тәсіл – аударманы «өзге әдебиет» үлгілерін пір тұтып, өз тілінің икемділігіне, байлығына, құдіреттілігіне сенбейтіндер жасаған кезде, осы түсініктен келіп шығатын белгілі бір аударма мектептері, ағымдар, аудармашылар буыны қалыптасқан кезде пайда болады. Сөзбе-сөз аудару тәсілі аударма

тәжірибесінің әлі балаң кезінде көп жасалады. Бұл әрі «үйренуші» әдебиеттің аударма тарихының даму кезеңінде басынан кешіретін табиғи құбылыс. XX ғасырдың бас кезінде орыс аударма тарихында белең алған осы тәсілді зерттеп сын айтқан К. Чуковский өзінің «Высокое искусство» деген еңбегінде сөзбе-сөз аударуды – «точная неточность» деп әділ баға берген болатын. Ал бүгінгі күнде сөзбе-сөз аудару машиналық аударма саласына тән.

3. Балама тәсіл-аударманың ең күрделі тәсілі. Аударма мәселесінің қазіргі теориясында баламалылықтың алатын орны ерекше. «Балама» термині туыстас, жақын мағынаны білдіретін сөздер. Балама тәсілмен жасалған аудармалар түпнұсқаның стилін жетік меңгерумен қатар, тілдік ерекшеліктерін, екі тілдің психологиялық ойлау қабілетін жете ескергендігімен ерекшеленеді. Онымен қоса автордың шығармашылығы аударушы суреткердің өз ырғағына, идеясына жақын, екі тілдегі шығармашылық адамдарының ішкі үні бірдей болғанда туындап жатады.

Аударма шығармашылығына бет бұрған аудармашыдан өз шеберлігін, мәдениеттілігін көрсету үшін өте көп еңбек ету талап етіледі. Ол бұл жетістіктерге сөз өнері арқылы жетеді. Сөз өнері балама сөз іздеуден басталады. Баламалылықтың да бірнеше түрі бар. Олар сөйлем құрылымына қарай: а) жай балама сөз бір сөзден тұрады; ә) күрделі балама сөз фразеологизмдерден және тіркестерден тұрады; б) макробаламалар біртұтас сөйлемдерден тұрады; в) гипербаламалар бірнеше сөйлемнің бір мағына беруі. Бүгінгі таң аударма теориясында осы баламалық тәсілді пайдалану көбірек талап етіледі.

Аударма жасалу үрдісінде көмекші құрал қызметін атқаратын қосымша тәсілдер қатарына жолма-жол және түсіндірмелі аударманы қосуға болады.

Аударманың сапасы мен оның қандай тәсілде жүзеге асуына әсер ететін тағы бір маңызды фактор – аударманың түрі. Аударма түрі дегеніміз аударылған мәтін мен түпнұсқа арасындағы дәнекерлік пен дәрежені анықтайтын ұғым. Осыған сай, аударманың бірінші түрі – тікелей аударма, яғни мәтін түпнұсқа тілінен аударылатын тілге арасында дәнекер тілсіз тәржімаланады, екіншісі – сатылы аударма (түпнұсқа тілі мен аударма тілдің арасындағы дәнекер тіл арқылы дүниеге келеді), үшінші түрі – авторлық аударма, яғни екі немесе бірнеше тілдегі бір шығарманы автордың өзі аударып немесе жазып шығуы.

Аударма түрлерінің төртіншісі – көзбе-көз (синхронды) аударма.

Аударма саласы қай тұрғыдан зерттелу керек дегенде әлемдік аударма тарихында екі түрлі көзқарас дамыды. Біріншісі – тіл тұрғысынан, яғни әр тілдің лексикалық, грамматикалық, стилистикалық заңдылықтарын айыру объектісі ретінде қарастырылуы керек десе, екінші бағытты дамытушылар аударманы әдебиеттану тұрғысынан,

яғни көркем бейнелерді беру, сөз өнері деп қарастыру керек деген пікір қалыптастырды. Қазақ аударма тарихында алғашқы пікірді қолдаушылар С.Нұрышев, Х.Садықов. С.Нұрышев 1954 жылы басылып шыққан «Абайдың аударма жәніндегі тәжірибесінен» атты кітабында «Аударма мәселелері шынында да лингвистиканың үлкен бір салаларының бірі» деген қорытынды жасайды.

М.Әуезов: «Аударма теориясын жекелеп, жіктеп қарастырғанда, кейінгі кезде біздің Одақ көлеміндегі әдебиетте екі түрлі өзгеше бейім барлығы анықталды. Бірі – аударма тіл зерттеу ғылымының ауқымына кіретін болғандықтан, аударма ісінің мәнісін ұғына отырып, бұл мәселені лингвистикалық әдіспен зерттеу жағына қарай тартады, екіншісі – біздіңше дұрыс бейім, –аударманы сөз өнерінің бір түрі деп ұғынады. Эстетикалық принциптерді, көркем таразыны алға талапқа қояды. Сондықтан да аударманы әдебиеттану теориясы зерттейтін объект деп қарайды», – дейді.

Ағылшын-қазақ аудармаларын түпнұсқа тілімен салыстыра отырып, сапасын анықтау, теориясының негізін жасау, ағылшын-қазақ әдебиетінің байланысы және ағылшын тіліндегі әдебиеттің қазақ тіліне аударылу антологиясын жасау бүгінде біздің алдымызға қойып отырған нысанамыз.

Америка ғалымы Ю.Найда «Динамикалық баламалық» деген ұғымды алғаш рет ойлап тапқан болатын. Ол түпнұсқаны оқыған адамдар мен аударылған мәтінді оқығандардың қабылдауын салыстырады. Егер олардың мәтіндерді қабылдауы сәйкес келсе, онда мәтін баламасы өте құнды деп санаған. Сондай-ақ осы ұғым туралы әйгілі лингвист А.Д. Швейцер де айтқан болатын. Ол «функционалдық баламалық» деп келтіреді. А.Д. Швейцер баламалықтың ұқсастығын нақтылау үшін төрт элемент ұсынады:

- *денотативті* (заттық -логикалық) мағына
- *синтаксистік* мағына айтылған бірліктердің синтаксистік байланысы мен құрылымын анықтау,
- *коннатативті* мағына, яғни функционалдық - стилистикалық және тілдік бірліктің экспрессивті бояуын анықтау,
- *прагматикалық* мағына тілдік бірлік пен коммуникативті актіге қатысушылардың қарым-қатынасын анықтайды.

Динамикалық тұжырым балама аудармада үлкен роль атқарады. Бұл жерде баламалық тілдік реакция арқылы жүзеге асады. Тіл және сөз – бұлар ойды сыртқа шығару құралдары ғана. Бұндай мақсат сыртқа әсер ету үшін де жүзеге асады.

Ал жоғарыда айтылған тұжырымдарды Л.Толстойдың мынадай тамаша пікірімен толықтыруға болады: «Мен мүмкіндігінше түпнұсқаға адал болуға тырысамын, бірақ бұл адалдық немесе дәлдік көркем әсерге

нұқсан келтірмеуі тиіс. Егер де неміс тіліне қарағанда орыс тілінде басқаша әсер қалдыратын болса, онда көп ойланып жатпай-ақ сөзбе-сөздіктен бірден бас тартамын. Мен сөзді, тіпті кейде мағынаны аударуға болады деп ойлаймын, бірақ бастысы көркем әсерді бере білуі керек. Аударма оқырманы түпнұсқа оқырманы шығарманы оқығанда қандай әсерде болса, сол әсерді бере білу керек».

Қазіргі аударма мәселесіне қатысты тәжірибеде қолданылған жүйелі талдауларды зерттей келе, ғалымдар аударманың жан-жақты түрінің жиынтығын беретін аударманың мынадай түрлерін көрсетеді.

Аударма түрлері мына параметрлер бойынша жүзеге асады:

- 1) түпнұсқа мен аударма тілінің сәйкестігімен;
- 2) аударма қызметінің сипатына қарай және автор стилімен санасу;
- 3) аударма сегментациясы түріне қарай және аударма материалдарын өңдеу тәсілдері;

- 4) аударма мәтінін және түпнұсқа мәтінін презентациялау;

- 5) аударма мен түпнұсқа мазмұнының сәйкестігіне қарай;

- 6) аударманың жанрлық стилистикалық ерекшелігіне қарай;

- 7) түпнұсқаның мазмұн-мағынасының толық берілуімен.

«Балама», «адекватты» терминдерінің мағыналары әр түрлі, ал кейде олар синонимдер қатарынан да табылады. В.Н. Комиссаров еңбегінде «балама», «адекват» терминдерінің бір-бірінен айырмашылығы шамалы. «Адекват» терминінің мағынасы кең ол «жақсы аударма» синонимі ретінде пайдаланылады, яғни екі тіл арасындағы коммуникацияны дұрыс қамтамасыз етуі. «Эквивалиент» бір сөздің мағынасына, тұлғаға ұқсас балама сөз іздеу дегенге саяды.

«Адекватты» деп тілдік жүйе ерекшелігіне қатысты сәйкестіктер де айтылады. Адекватты – аударманың түпкі мақсатын көрсететін салыстырулар. «Адекватты» және «адекват» терминдері «балама» және «баламалылық» секілді әр мәдениетте әр түрлі коммуникативті функциялар атқарады. «Баламалылық» – алғашқы мен соңғы мәтіннің байланысы немесе олардың сегменттері. Бұнда толық баламалылық, яғни семантикалық, прагматикалық деңгейлерін толық бірге қамтамасыз еткенде үлкен конструктор болып есептеледі. Баламалар өз кезегінде толық, жартылай болып келіп, кей кезде тіпті сай келмей қалады. Екі категория да (балама және адекват) нормативтік-бағалау сипатында болады. Егер баламалық аударма нәтижесіне бағытталса, адекваттылық коммуникативті актінің жүзеге асу жағдайымен байланысты.

Балама ұғымына басқа ғылыми ұғымдар секілді бір жақты пікір айту қиын. Өйткені шет тіліндегі барлық сөздің аудармасы түгелдей дерлік сөздіктен табыла бермейді. Коннотативті, контекстуалды мағынасы контекске бағынады, бұл жерде ең маңыздысы дұрыс нұсқасын таңдай білу, ол нұсқа оның мазмұнын ашып қана қоймай, түпнұсқа мазмұнына

нұқсан келтірмеу керек.

Сөздің әлеуметтік-коммуникативтік қабілеті жалпы коммуникация үрдісінен байқалады. Аудармашы өзінің ана тілін түп-тамырын ұстап қана қоймай, әр сөздің пайдаланылу мәзірін, оның жүзеге асу ерекшелігін де білу керек.

Ағылшын тілінен тікелей қазақшаға аудару 60-жылдары басталды және жалпы қазақ тілінде жарық көрген ағылшын-американ жазушылары шығармаларының саны 50-жылдардан әлдеқайда көп болды: отыздан аса прозалық шығармалар, соның ішінде мыналар тікелей аударма болып саналады. Ж.Қалиев аудармасындағы К.Мэнсфилдтің «Алты перс», Гарто Бреттің «Гүрілдеген қостың бағыты», Куин Майктың «Ырыққа көнбеген адам» әңгімелері, Д.Лондонның «Мартин Идені», М. Мағауин ағылшын және орыс тілдерінен қатар аударған С. Моэмнің «Хат» новелласы және балаларға арналған әңгімелері. Осы жылдары алғашқы болып поэзиялық туындылар, оның ішінде Д.Байрон, Р.Бернс, Ш. П. Биши, У. Уолт өлеңдері және В. Шекспир «Сонеттері» аударыла бастады.

70-жылдары жас оқырмандар қолға түсе бермейтін, романтикалық әлемге шақыратын, гуманистік сезімге баулитын, қырағылыққа үйрететін Ф. Купердің «Могиканның соңғы тұяғы», К. Дойлдың «Тор көпіріндегі оқиға» секілді т.б., таңғажайып қызық молынан сусындаған айтулы туындыларын ана тілінде оқу мүмкіндігіне ие болды. Бұл жылдардағы көптеген туындылардың біразының тәржімалану дәрежесі көркем шығармадағы аудару барысында қойылатын талаптарға жауап беретіндігімен көңілге қуаныш ұялатады.

80-жылдар ең көп аударылған шығармалар санымен ғана емес, шет ел әдебиетін тікелей аударушылар санының өсуімен ерекшеленеді. Сол жылдары қазақшаға аударылған елу шақты туындының ішінде он шақты әңгіме, поэма, романдар тікелей аударма нәтижесінде жарық көрді. А. Кристи шығармаларын аударған Ә. Ахметов болды, сол сияқты тікелей аудармаларға А. Ақжігітов, С. Сүлейменов, А.Тәжитовтер де өз үлестерін қосты.

1990-2000 жылдары ағылшын тіліндегі әдеби шығармаларды аудару өріс алмады. Тек онға жуық ағылшын тіліндегі шығарма орыс тілінен аударылды. Ал тікелей аударма жасауға талпыныс соңғы жылдары байқалмады.

Балама әдістің тиімділігін прозалық шығармалардың тақырыптарын салғастырудан, қазақ аудармашылары ұсынған балама тақырыптан көруге болады.

Осы зерттеу жұмысымызда А.Д. Швейцердің салған ізімен, шығармаларды талдау барысында эквиваленттіліктің мынадай түрін ескердік: денотативті (заттық-логикалық) мағына, синтаксистік мағына

айтылған бірліктердің синтаксистік байланысын анықтау, яғни, оның синтаксистік құрылымын, коннотативті мағына, яғни функционалдық-стилистикалық және тілдік бірліктің экспрессивті бояуын анықтау, прагматикалық мағына, тілдік бірлік пен коммуникативті актіге қатысушылардың қарым-қатынастары анықталды.

Аударма мәселесінің қазіргі теориясында баламалылықтың (эквиваленттіліктің) алатын орны ерекше. Аударма мәселесінде баламаға қатысты тұжырымдарды жүйелей келе кемшіліктері туралы айта аламыз.

Аудармада балама – сөз мәселесінің маңызды факторларының бірі. Аудармашының алдына қоятын міндеттерінің – бірі қайткен күнде түпнұсқаны толыққанды, мазмұнды жеткізе білу. Екі тілдегі мәтіннің өзара байланыстылығы аударма үрдісінде аудармашы арқылы жүзеге асады

Аударманың тігісін жатық етіп, жаттығын білдірмей, түпнұсқаның коммуникативті-функционалдық белгілерінің іргесі қозғалмай, шашырамай тұтас жеткізілуіне жол ашатын, аудармашы қаламгердің суреткерлік даралығын, аудармашының шеберлігін танытуға мүмкіндік беретін тәсіл балама тәсіл.

Аудару үстінде сөзге балама сөз таба білу арқылы аудармашы түпнұсқаға біртабан жақындай түседі. Балама сөз табу үстінде аудармашы түпнұсқадағы негізгі мазмұн көзін естен шығармаған жөн. Балама сөз табудың өз деңгейі бар. Әрбір деңгейде де балама аударма екі тілдің арасындағы байланысты қамтамасыз етіп отырады. Әрбір мәтін белгілі бір коммуникативті функция атқарады, бір фактілерді хабарлайды, эмоция білдіреді, коммуникаттар арасында байланыс түзеді, яғни рецептордан бір реакция күтеді, талап етеді.

Балама әдістің тиімділігін прозалық шығармалардың тақырыптарын салғастырудан, қазақ аудармашылары ұсынған балама тақырыптан көруге болады.

ӘДЕБИЕТ

1. Динамов С. Зарубежная литература. – М.: Гослитиздат, 1935. – 434 с.
2. Большая советская энциклопедия. – М.: Норинт, 2000. – 346 с
3. Қазақ совет энциклопедиясы. – Алматы: Қазақ совет энциклопедиясының Бас редакциясы, 1973. – 3 Т. – 622 б.
4. Томан Н. Что такое детективная литература? // «Литературная газета», 23 октября 1968 г., № 43.
5. Артоблевский И. «Московский комсомолец», 4 июля 1969 г., № 159.
6. Честертон Г.К. Как сделать детектив. / Пер.с англ. В.Ворониной. – М., 1990. – 320 с.
7. Маркулан Я. Зарубежный кинодетектив. – Л.: Искусство, 1975. – 50 с.

МЕТОДЫ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКИХ ДЕТЕКТИВОВ НА КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

Қалиева М.Р.¹

¹магистрант, переводчик-референт
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Қазақстан
Email: mikakali1994@gmail.com

Аннотация. В статье определены наиболее эффективные методы перевода английской детективной прозы на казахский язык. А также научные исследования про подходящие методы перевода английских детективов на казахский язык с литературным описанием и метафор.

Ключевые слова: английская детективная проза, перевод, фразеологизмы, метафоры, перевод.

Статья поступила 14.02.2019

COGNITIVE PECULARITIES OF CONSECUTIVE INTERPRETING OF CONTEMPORARY POLITICAL DISCOURSE

Kochkarev I.I.¹, Asanova G.S.²

¹Second year Master's Degree Student, 6M020700 – Translation Studies

²PhD, Head of Chair of Translation and Intercultural Communication
Chair of Postgraduate Studies, Translation Studies,
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan, e-mail: inasearchhof@mail.ru

Abstract. This article is devoted to the cognitive stage of consecutive interpreting in the field of contemporary political discourse. In the beginning of the article, the author tells about popularization of political discourse and engaging the audience in political life. The author believes that in order to identify the cognitive features of consecutive interpreting, it is worth using the cognitive theory of frames. The article discusses the modulation of a static frame, its transition to a dynamic stage.

Key words: political discourse, consecutive interpreting, contemporary politics, policy, political speech, politicians, interpreters, interpreting, intercultural communication, language mediation.

УДК 81'25
МРНТИ 16.31.41

КОГНИТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ УСТНОГО ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОГО ПЕРЕВОДА СОВРЕМЕННОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Кочкарёв И.И.¹, Асанова Г.С.²

¹Магистрант 2 года обучения, специальность «6M020700 –Переводческое дело», кафедра послевузовского образования,

²PhD, заведующая кафедрой перевода и межкультурной коммуникации.
КазУМОиМЯ им. Абылай хана,
Алматы, Қазақстан, e-mail: inasearchhof@mail.ru

Аннотация. Данная статья посвящена когнитивной стороне устного последовательного перевода в области современного политического дискурса. В начале статьи говорится о популяризации политического дискурса и вовлечении аудитории в политическую жизнь. Автор считает, что для выявления когнитивных особенностей устного последовательного перевода, стоит использовать теорию фреймов. В данной

статье рассматривается модуляция статичного фрейма, его переход в динамичную стадию.

Ключевые слова: политический дискурс, устный последовательный перевод, современная политика, политическая речь, политики, переводчики, межкультурная коммуникация, языковое посредничество.

На сегодняшний день всё больше людей становятся политически-ангажированными, люди всё чаще интересуются политикой, а политика проникает в нашу жизнь теперь не только через привычные средства информации, но и главным образом через интернет. Понимание такого большого количества политических сведений было бы невозможно без перевода, который является главным посредником между автором, сообщением и аудиторией. Всё это: участники этой коммуникации и само её содержание – в переводческой сфере называется политическим дискурсом.

Политический дискурс определяется его участниками или авторами, а именно политиками. Действительно, обширная масса исследований политического дискурса касается текста и разговоров политиков либо политических институтов, таких, как президенты и премьер-министры и другие члены правительства, парламента или политических партий как на местном, так и на национальном и международном уровнях. Политики в этом смысле являются группой людей, которым платят за их политическую деятельность, и которые избираются или назначаются в качестве центральных игроков в политике. Этот способ определения политического дискурса вряд ли отличается от идентификации медицинского, юридического или образовательного дискурса с соответствующими участниками в областях медицины, права или образования [1, 3].

Говоря о политическом дискурсе, следует также учитывать, что политические деятели не всегда вовлечены в политический дискурс, как и большинство других участников, таких, как общественность, то есть народ или граждане в целом, равно как члены социальных движений или групп. Это также означает, что категоризация людей и групп, то есть участников политической дискуссии, должна быть строгой в том смысле, что таких людей можно считать прямыми участниками политического дискурса только в том случае, если они действуют как политические субъекты и, следовательно, участвуют в политических действиях, таких как управление государством, участие в законодательных проектах, протестах, митингах или голосованиях. Поэтому при переводе в сфере политического дискурса, переводчику необходимо учитывать целый ряд очень важных факторов, а именно:

Политическое сообщение передаётся не только между политиками, но и для аудитории, ангажированной в политику.

Это предполагает более высокую степень ответственности, поскольку важно не только правильно передать мысль прямым участникам встречи, но и принимать во внимание граждан, следящих за политической жизнью государства. Иными словами, любой промах может оказаться фатальным.

Это приводит нас к тому, что переводчику необходимо выходить на качественно новый уровень перевода с предварительным и предупредительным анализом не только речи или политического текста, как основной единицы политического сообщения, но и самого процесса перевода, то есть выявлять когнитивные особенности перевода политического дискурса.

В переводоведении было раскрыто несколько моделей перевода, в той или иной степени отражающих особенности мыслительных механизмов переводчика [2, 1,4]. Современные исследователи в области когнитивных стратегий и особенностей перевода, И.С. Алексеева и А.П. Чудинов смогли описать мыслительные и внешние факторы, влияющие на результат, то есть на сам перевод. Поскольку тема когнитивных исследований в переводоведении в настоящее время находится в центре внимания, стоило бы, наверное, говорить о речепроизводстве и о её восприятии, однако нас интересует природа самой речи, а также теория фреймов и прототипов. Тем интересней проводить переводческий анализ современного политического дискурса, поскольку за каждым текстом стоит нечто большее, чем набор фраз и слов, а за каждым переводом такого текста скрывается целый математический алгоритм, который решается в голове переводчика. Особенно интересно взглянуть на этот алгоритм, проделав анализ в устной последовательной модели перевода.

К описанию устного последовательного перевода очень хорошо подходит теория фреймов. Не секрет, что опыт, накапливаемый переводчиком за годы кропотливой работы, служит надёжным подспорьем в подготовке к последующим переводам. Данный опыт можно условно назвать статическим фреймом, то есть с практической точки зрения, той информацией, которой переводчик уже обладает, над которой он регулярно работает, пополняет и закрепляет в голове. Он называется статическим, потому что представляет собой уже сформированный пласт знаний и опыта, с которым переводчик "выходит в бой" и намеревается использовать. Тем не менее, существует и переводческая ситуация, в которой переводчик слышит незнакомые, неотработанные до этого лексические связки и отдельно взятые слова, перевод которых, как правило, либо является контекстуальным, либо ситуативным. Любые предпринимаемые в такой ситуации переводческие решения, являются динамическим фреймом, потому что они накладываются и переплетаются с уже имеющимися в багаже переводчика знаниями. И всё

же, как определить, насколько удачен выбор того или иного эквивалента, когда речь идёт об устном последовательном переводе в области политики? В переводческой среде принято и справедливо считается, что не может существовать абсолютно идеального варианта перевода, так как каждый переводчик являет собой целую личность. Однако, в области политики, должны и существуют определенные границы, выходить за которые переводчик не может в силу особенности данной сферы. Ниже приведена речь Дональда Трампа в ООН от 25.09.2018, рассматриваются её особенности, затем следует перевод речей, и в завершение дан анализ перевода.

/Речь Дональда Трампа на заседании Генеральной Ассамблеи ООН от 25.09.2018/ (Alex Ward, 2018).

Madam President, Mr. Secretary-General, world leaders, ambassadors, and distinguished delegates: / *Г-жа председатель, г-н Генеральный секретарь, мировые лидеры, послы и уважаемые делегаты!* [3, 1].

One year ago, I stood before you for the first time in this grand hall. I addressed the threats facing our world, and I presented a vision to achieve a brighter future for all of humanity. / *Год назад я впервые выступал перед вами в этом большом зале. Я говорил об угрозах, стоящих перед нашим миром, и представил концепцию достижения более светлого будущего для всего человечества!*

Комментарий: Как можно заметить в оригинале, Дональд Трамп три раза упоминает “I”, то есть себя, как вводную часть к своей дальнейшей речи, однако в переводе представлено всего лишь дважды. В данном случае перевод адекватен, но не полностью передаёт намерение автора. Конечно, без третьего “я” второе предложение звучит объективно лучше, но вероятнее всего господин президент хотел сделать акцент именно на этом, поскольку дальнейшая его речь будет строиться несколько иначе.

Today, I stand before the United Nations General Assembly to share the extraordinary progress we’ve made. / *Сегодня я выступаю перед Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций, чтобы рассказать о достигнутом нами необычайном прогрессе.* /

In less than two years, my administration has accomplished more than almost any administration in the history of our country. / *Менее чем за два года моя администрация добилась большего, чем любая другая администрация в истории нашей страны.* /

Комментарий: Как и ожидалось, виден плавный переход от “Я” к нечто большему, в данном случае – к целой администрации президента, а также “в истории нашей страны”, что тоже очень важно заметить и перевести именно так.

America’s — so true. (Laughter.) Didn’t expect that reaction, but that’s okay. (Laughter and applause.) / *Американская... - это правда. [Смех] Я не*

ожидал такой реакции, все нормально. /

America's economy is booming liken ever before. Since my election, we've added \$10 trillion in wealth. The stock market is at an all-time high in history, and jobless claims are at a 50-year low. African American, Hispanic American, and Asian American unemployment have all achieved their lowest levels ever recorded. We've added more than 4 million new jobs, including half a million manufacturing jobs. / *Американская экономика процветает, как никогда раньше. Со времени моего избрания мы стали богаче на 10 триллионов долларов. Фондовый рынок находится на рекордно высоком уровне. Безработица среди афроамериканского, испано-американского и азиатско-американского населения достигла самого низкого уровня за всю историю. Мы создали четыре миллиона новых рабочих мест, в том числе полмиллиона рабочих мест в сфере производства. /*

Комментарий: В переводе по какой-то причине опущена информация о жалобах на безработицу, а точнее о её рекордно низком уровне за последние 50 лет? "joblessclaimsareata 50-yearlow". Вероятно, переводчик посчитал, что данная информация не имеет особой значимости, либо пытался объединить эту часть предложения со следующим, однако этого не произошло.

We have passed the biggest tax cuts and reforms in American history. We've started the construction of a major border wall, and we have greatly strengthened border security. / *Мы провели крупнейшие в американской истории сокращения налогов и реформы. Мы приступили к строительству большой пограничной стены и значительно укрепили безопасность границ. /*

We have secured record funding for our military – \$700 billion this year, and \$716 billion next year. Our military will soon be more powerful than it has ever been before. / *Мы добились рекордного финансирования нашей армии – 700 миллиардов в этом году и 716 миллиардов в следующем. Наши вооруженные силы скоро станут мощнее, чем когда-либо прежде. /*

In other words, the United States is stronger, safer, and a richer country than it was when I assumed office less than two years ago. / *Другими словами, Соединенные Штаты стали сильнее, безопаснее и богаче, чем в то время, когда я вступил в должность два года назад. /*

Комментарий: Абсолютно адекватный перевод, учтён плавный переход от "I" к "We", что напрямую отражает позицию не только самого президента, но и, вероятно, всего американского народа в его лице. *Мы защищаем Америку и американский народ, и мы также защищаем весь мир. /*

This is great news for our citizens and for peace-loving people everywhere. We believe that when nations respect the rights of their neighbors, and defend the interests of their people, they can better work together to secure the

blessings of safety, prosperity, and peace./ *Мы также выступаем за наших граждан и за миролюбивых людей во всем мире. Мы считаем, что, когда народы уважают права своих соседей и защищают интересы своих народов, они могут лучше взаимодействовать, чтобы обеспечить себе блага безопасности, процветания и мира. /*

Комментарий: В первой части объективно перевод адекватный, однако он не полностью отражает намерение автора. Вероятнее всего стоило бы заменить “защищаем” на “отстаиваем интересы”. В последней части прослеживается следование переводчиком за автором, оттого переведенная речь начинает звучать не по-русски. Вместо “чтобы обеспечить себе блага безопасности, процветания и мира”, следовало бы перевести деепричастным оборотом “обеспечивая свою безопасность, процветание и мир в своей стране.”

Each of us here today is the emissary of a distinct culture, a rich history, and a people bound together by ties of memory, tradition, and the values that make our homelands like nowhere else on Earth./ *Каждый из нас сегодня является посланником страны с самобытной культурой, богатой историей и народом, связанными узами памяти, традициями и ценностями, которые делают наши родные страны такими, каких больше нет нигде на Земле. /*

That is why America will always choose independence and cooperation over global governance, control, and domination. I honor the right of every nation in this room to pursue its own customs, beliefs, and traditions./ *Именно поэтому Америка всегда предпочтет независимость и сотрудничество глобальному правлению, и я уважаю право каждой страны в этом зале следовать своим обычаям, верованиям и традициям. /*

Комментарий: Адекватный перевод, однако не стоило переводить “I” как “я”, так как если переводчик идёт на объединение двух предложений в одно, субъект должен оставаться неизменным. В данном случае следовало либо не переводить “I” в целом, либо вновь перевести как “Америка”.

The United States will not tell you how to live or work or worship./ *Соединенные Штаты не будут указывать вам, как вам жить, работать или молиться и отправлять религиозные обряды. /*

We only ask that you honor our sovereignty in return./ *Мы лишь просим вас уважать наш суверенитет в ответ. /*

Выводы

В вышеизложенном переводе чётко прослеживается наличие двух фреймов, как и говорилось ранее, а именно – статического и динамического. Статическим фреймом являлась та часть информации, которая требовала лишь эквивалентного соответствия, то есть лексика. Динамическим же фреймом являлись намерения автора и статистические

данные. Можно также прийти к заключению, что в устном переводе статический фрейм сливается с динамическим, то есть накладываются друг на друга, но не всегда удачно, поскольку новая информация, т.е. динамический фрейм не всегда удаётся верно синтаксически уложить в условиях устного перевода. Следует отметить, что данный перевод, позаимствованный из стенографического архива ООН, является стенографией синхронного перевода. Мы же говорим о работе фреймов в устном последовательном переводе. Тем не менее, если смоделировать эту ситуацию в рамках устного последовательного перевода, скорее всего результат будет таким же, переводчик вряд ли сможет проследить интенцию автора речи, плавно переходя от "я" к "мы", а значит динамический фрейм и его природа требует более тщательного изучения. Такой результат можно объяснить, принимая во внимания особенности политического дискурса, о которых говорит А.П. Чудинов.

1. Авторство текста. Автор и рассказчик текста не всегда являются одним и тем же человеком. В связи с этим выделяют: авторские тексты, тексты без формального автора, тексты со смещенным авторством. Если речь идет об официальном обращении, послании, то за ними обычно скрывается работа целой группы специалистов. Воплощая текст в речь, политический деятель берет на себя ответственность за его содержание [5, 256]. Автором текста (речи), взятой примером для данной статьи, очевидно, является сам Дональд Трамп. Его речь экспрессивна, логична, но не быстра. Отсюда скорее всего и появились небольшие ошибки в переводе, поскольку переводчик не знал, чего ожидать.

2. Адресность политического текста. Можно выделить три вида адресатов: политические единомышленники, политические оппоненты и «избиратели» (население) [5, 256]. Данный случай парадоксален, так как Дональд Трамп адресовал свою речь не только своим политическим единомышленникам, но и политическим оппонентам, не стесняясь говорить об этом напрямую.

3. Стратегия и тактика в политической коммуникации. «В политической коммуникации стратегия ориентирована на изменение политических взглядов адресата, на преобразование его отношения к тем или иным теориям, событиям, людям... Коммуникативная тактика – это конкретные способы реализации стратегии». Автор речи не апеллировал к кому-либо, но четко и ярко говорил от имени страны. Переводчик это учёл, однако в переводе всё же прослеживались неточности. Можно смело утверждать, что это и есть динамический фрейм, в нашем конкретном случае – персонализация и обобщение, т.е. наличие трёх субъектных фаз, а именно: "я", "мы", "Америка".

ЛИТЕРАТУРА:

- 1 Teun V.D. What is political discourse analysis? – 2010. <http://discourses.org/>

OldArticles/What%20is%20Political%20Discourse%20Analysis.pdf (дата обращения 01.12.2018).

2 Нефёдова Л.А., Ремхе И.Н. Когнитивные особенности перевода научно-технического текста, – 2008. – С. 1-4.

3 Урд. А. Trump’s Speech to the UN General Assembly – 2018. <https://www.vox.com/2018/9/25/17901082/trump-un-2018-speech-full-text> (дата обращения 01.12.2018).

4 Махмутов Р. Речь Трампа на Генеральной Ассамблее ООН – 2018. URL: <https://inosmi.ru/politic/20180926/243326339.html> (дата обращения 01.12.2018).

5 Чудинов А.П. Политическая лингвистика: уч. пособие. – 4-е изд. – М., 2012. – С. 256.

ЗАМАНАУИ САЯСИ ДИСКУРСТЫ АУЫЗША ІЗБЕ-ІЗ АУДАРУДЫҢ КОГНИТИВТІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Кочкарёв И.И.¹, Асанова Г.С.²

¹БМ020700 «Аударма ісі» мамандығы бойынша 2-оқу жылы магистранті, Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру кафедрасы,

²Аударма және мәдениетаралық коммуникация кафедрасының меңгерушісі
ҚазХҚ және ӨТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: inasearchof@mail.ru

Андатпа. Бұл мақала заманауи саяси дискурс саласындағы ауызша ізбе-із аударманың когнитивтік аспектісін қарастыруға арналған. Мақала саяси дискурстың таралуы және аудиторияны саяси өмірге тарту мәселесін түсіндірумен басталады. Автордың ойынша, ауызша ізбе-із аударманың когнитивтік ерекшеліктерін айқындау үшін фреймдер теориясын қолданған дұрыс. Бұл мақалада статикалық фрейм модуляциясы және оның динамикалық кезеңге өтуі қарастырылған.

Тірек сөздер: саяси дискурс, ауызша ізбе-із аударма, заманауи саясат, саяси тіл, саясаткерлер, аудармашылар, мәдениетаралық коммуникация, тілдік делдалдық.

Статья поступила 14.01.2019

CULTURAL STEREOTYPES AS BARRIERS IN INTERCULTURAL COMMUNICATION WHILST THE TRANSLATION FROM ENGLISH LANGUAGE INTO RUSSIAN LANGUAGE

Kulkariyeva A.N.¹

Postgraduate of Translation Studies of
Ablai Khan KazUIRandWL
Almaty, Kazakhstan
e-mail: aneliya_inaccessible@mail.ru

Abstract. The article discusses the concept of a stereotype, its nature, types and classifications, their impact on the success or failure of communication in intercultural contacts and their role in achieving adequate translation using the example of national ethnocultural «English-Russian» stereotypes. Particular attention is paid to overcoming the difficulties of translation associated with cultural stereotypes.

Key words: cultural stereotype, intercultural competency, national stereotype, difficulties in translation.

УДК 81'255
МРНТИ 16.31.41 91

**КУЛЬТОРОЛОГИЧЕСКИЕ СТЕРЕОТИПЫ КАК БАРЬЕРЫ В
МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ С
АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА РУССКИЙ**

Кулкариева А.Н.¹

Магистрант второго курса специальности 6М020607 - Переводческое дело,
кафедра послевузовского образования,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: aneliya_inaccessible@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются понятие стереотипа, его природа, виды и классификации, их влияние на успешность или неуспешность коммуникации при межкультурных контактах и их роль в достижении адекватности перевода на примере национальных этнокультурным «англо-русских» стереотипов. Особое внимание уделено преодолению трудностей перевода, связанных с культурологическими стереотипами.

Ключевые слова: культурологический стереотип, национальный стереотип, межкультурно-коммуникативная компетенция, трудности перевода.

Обычно люди, не имеющие отношения к профессии переводчика уверены, что перевести текст с языка на язык нетрудно и что каждый может сделать это, если захочет. Так, например, часто думают билингвы, хорошо владеющие двумя языками. Знание языков, по их мнению, является гарантией успешного перевода. При этом те, кто вплотную переводом не занимается, наивно полагают, что перевод представляет собой всего лишь изменение языкового кода, то есть произведя замену слов одного языка на другой, можно получить желаемый перевод, но специалисты, занимающиеся вопросами перевода, считают, что «проблемы перевода являются лингвистическими лишь отчасти» [1, с.33] и что перевод - более трудоемкая деятельность, чем просто поиск эквивалентов в языке перевода.

Перевод представляет собой не просто подбор эквивалентных слов на другом языке, но перевыражение смысла средствами другого языка, ориентируясь при этом на принимающую культуру. Переводчику необходимо не только хорошее знание языка, в том числе свободное владение устойчивыми и крылатыми выражениями, пословицами, поговорками как языка оригинала, так и языка перевода. Он должен глубоко знать историю и культуру народов, чьи

языки участвуют в переводческой паре, их фольклор, литературу, любимых каждым этносом народных героев, прецедентные тексты и имена, существовавшие ранее и сохранившиеся по настоящее время народные традиции, обычаи и обряды. Иными словами, перевод сопряжен с целым рядом сопутствующих пониманию факторов, с одной стороны, а с другой - помогающих передать комплексно воспринятое содержание средствами другого языка, используя весь арсенал его возможностей.

При этом следует иметь в виду, что устный перевод налагает дополнительные, и весьма непростые для выполнения психологические, технические, ментальные и др. требования. Так, устный перевод требует быстроты реакции, не давая при этом права на малейшую ошибку, поскольку согласно народной мудрости, «слово не воробей: вылетит - не поймаешь». Это требование висит в ходе устных видов перевода над транслятором, как дамоклов меч, создавая стрессы, волнения, скованность и др. помехи в работе, которые отражаются на жестах, мимике, интонации и других невербальных средствах коммуникации, оказывая существенное влияние на содержание речи и, в конечном счете, - на успешность или неуспешность коммуникации. Важность этих требований обусловлена тем, что, как утверждают исследователи, «работа переводчика как раз и заключается в общении, контакте, способности понять и передать информацию» [1, с.33].

Как видим, специфика переводческой профессии в том, что в ней интегрируются и лингвистическая, и культурологическая составляющие в следствие того, что язык и культура связаны настолько тесно, что в реальности их невозможно отделить. И в переводческом деле это явственно обнаруживается, так как переводчик всегда находится на стыке двух языков, двух культур и без владения национально-культурной семантикой сообщения и навыков применения этих знаний в ситуациях межкультурного общения, то есть без владения межкультурно-коммуникативной компетенцией, ему трудно рассчитывать на профессиональный успех.

Если при этом будем иметь в виду, что общество неоднородно, состоит из различных общественных групп, социальных слоев, представителей разных поколений, разного пола, различия которых отражаются и в их речи, то для переводчика профессионально значимым оказывается владение социокультурно обусловленными сценариями, национально-специфическими моделями поведения с использованием коммуникативной техники, принятой в данной культуре, не забывая о социокультурном, историко-культурном и этнокультурном фоне, что составляет специфику деятельности, и соответственно - требований, к устному переводчику. Среди таких требований выделим и умение сохранять самообладание и концентрироваться исключительно на содержательной части спикера, чью речь переводит устный переводчик, при необходимости приводя толкование культурных различий и сглаживая конфликтные ситуации, возможные при межкультурном взаимодействии.

Среди множества требований к переводу как посреднической деятельности выделим национальные стереотипы, которые, как правило, создают культурологические помехи в межкультурном взаимодействии из-за несовпадения концептуальной картины мира носителей исходного языка и носителей языка перевода, различий их ценностной ориентации в осмыслении разными социумами (с языка которого переводят и на язык которого переводят) окружающей действительности. Причина этого кроется в природе этнокультурных стереотипов, которые представляют собой устойчивые представления о культурно-ценностных сущностях характеристиках народа - носителя данного языка (как исходного, так и языка-цели), принадлежат концептуальной системе данного этноса, как пишет Л. Виссон, формируют способность распознавать мотивы и ценностные ориентации носителей иной картины мира [2]. Дело в том, что они неизбежны при межкультурном общении для обеспечения качества перевода и во избежание ошибок, нужно научиться их распознавать и преодолевать. Гипотеза исследования состоит в том, что если этнокультурные стереотипы создают

помехи при переводе, чтобы их преодолеть, нужно разобраться, в чем из сущность и специфика.

Исследователи понятия «стереотип» под этим термином понимают «схематический, стандартизированный образ или представление о социальном явлении или объекте, обычно эмоционально окрашенный и обладающий устойчивостью. Выражает привычное отношение человека к какому-либо явлению, сложившееся под влиянием социальных условий и предшествующего опыта» [3]. В словарях английского языка найдём аналогичные определения, например: a stereotype - fixed mental impression («фиксированное умственное представление») [4] или: a fixed pattern which is believed to present a type of person or event («фиксированный образец, который принято считать представлением о типе человека или события») [1]. Сложность и многоаспектность понятия «стереотип» вызвала к жизни различные их деления и классификации, и среди них важнейшим различительным признаком является то, созданы ли они о себе и функционируют «среди своих» или это стереотипные представления о «других», «чужих». По этому признаку первые у О.А.Леонтовича называются экзостереотипами, иначе говоря, «мифами определенной культуры относительно самой себя» [5], а вторые - эндостереотипами, то есть это внешние стереотипы, сложившиеся у представителей одной культуры относительно другой. Эти же внешние стереотипы в классификации других авторов называются гетеростереотипами, отличаясь небольшим уточнением о том, что гетеростереотипы характерны и создаются в сознании одного народа относительно другого, но близкого данному или имеющего для него определенное значение [6]. Стереотипы, появляющиеся у представителя определенной культуры относительно самих себя, исследователь именуется «автостереотипами». Например, в русском языке существует пословица «что русскому хорошо, то немцу - смерть», согласно которой представители русской лингвокультуры считают себя выносливыми и самоотверженными, в отличие от представителей

иных культур [6]. Как видим, существует некоторая конкуренция в терминологии, основанная на синонимии используемых разными учеными названий одного и того же понятия: экзостереотипы и автостереотипы, эндостереотипы и гетеростереотипы.

По мнению исследователей, последние, т.е. гетеростереотипы рождаются из оппозиции «свой» - «чужой». Мы бы добавили, что это утверждение можно отнести и к эндостереотипам, по терминологии О.А.Леонтовича.

Следует отметить, что и первая, и вторая группа стереотипов представляет трудности в общении, отличаясь только характером коммуникации: протекает она в монокультурной среде или межкультурной. Поскольку помехи, создаваемые эндостереотипами, более заметны, так как массово всплывают в переводах с одного языка на другой и ещё чаще - при обучении иностранному языку, ученые серьёзно задумываются о путях и возможностях снятия такого барьера при овладении иностранным языком, как стереотипы о носителях изучаемого языка. По данным специальных экспериментальных исследований породившихся среди студентов, обучающихся на русском языке, для преодоления трудностей перевода и восприятия иной культуры необходимо: 1) понимать, что этнокультурные стереотипы не есть нечто застывшее, они могут в каждом отдельном случае варьироваться и видоизменяться; 2) стремиться к формированию сознательного их восприятия на основе анализа их сущности, исходя из того, что фрагмент окружающего мира, воспринимаемый в качестве объекта, многогранен и многозначен, что может привести к разному его восприятию и возникновению у разных народов разных стереотипов, связанных с одним и тем же животным, например, лиса у русских вызывает ассоциацию с хитростью и соответственно - негативное отношение, а у китайцев, наоборот, вызывает позитивные эмоции, ассоциируясь с ловкостью, смекалкой, предприимчивостью.

В специальной литературе по теме существует мнение, что особенно важным для успешной межкультурной коммуникации, представляется преодоление помех, связанных с межкультурными

стереотипами в области публицистики, так как данный функциональный стиль отличается открытостью, адресован массам, предназначен влиять на общественное мнение и даже более того – формировать его. Однако такой взгляд может привести к игнорированию стереотипов в других сферах жизнедеятельности, например, в художественной литературе, деловой коммуникации, торговле и др. На наш взгляд, более правильным будет рассматривать социокультурные стереотипы в целом, отдавая отчет о том, что в каждой из сфер деятельности и у каждого лингвокультурного сообщества они могут быть разными. В связи с этим для преодоления негативного воздействия стереотипов, например, в переводческом процессе, задача исследователей заключается в том, чтобы описать содержание, лингвистический и экстралингвистический контекст бытования с учетом того, что национальные социокультурные стереотипы являются явлением многогранным, многоаспектным, а их сущностное содержание характеризуется когнитивным, аффективным, социально-психологическим, социологическим аспектами. При этом под когнитивным аспектом стереотипа понимается результат мыслительного процесса формирования представлений и умозаключений, который еще именуется процессом стереотипизации, генерализации и схематизации. Иначе говоря, формирование этнокультурного стереотипа – результат когнитивного процесса, напрямую связанного с особенностями национально-психологического мышления. Как элемент и результат когнитивного процесса стереотип обладает особенностями человеческого, и в том числе национального сознания, подвергается гносеологическому и структурному анализу для обнаружения степени истинности содержащегося в нем знания, выявления таких его признаков, как устойчивость, повторяемость и др. В основе национального социокультурного стереотипа лежат общечеловеческие мыслительные процессы категоризации и концептуализации, в результате которых формируется концептуальная и языковая картина мира данного этноса или лингвокультурного сообщества. Как считают исследователи,

«создавая социальные категории, мы фокусируемся на социальных характеристиках, благодаря которым люди, принадлежащие к той или иной категории, воспринимаются похожими (между собой) и отличающимися от других людей» [7, с 90].

Таким образом, национальные социокультурные стереотипы рождаются вследствие межкультурных контактов носителей разных культур под влиянием множества факторов как результат познавательного мыслительного процесса, направленного на незнакомую культуру и соответственно иное поведение, и не исключено, что могут быть причиной возникновения условного и упрощенного представления о носителях другой культуры и их поведении. При этом ученые А.О. Бороноев и П.И Смирнов отмечают конкретизацию в виде упрощения при формировании этнокультурных стереотипов, что позволяет обозначать сложные явления и на этой основе создавать ассоциативную связь абстрактных понятий с определенными конкретными образами [8].

В общем виде стереотипы характеризуются как естественные, нормальные процессы переработки информации. Как явление когнитивного порядка, связанное с особенностями человеческого сознания, стереотипы могут включать в себя как негативную, так и позитивную информацию, конкретизируется она всякий раз индивидуально, в зависимости от и минимального и широкого контекста межкультурной коммуникации и ее участников. Как видим, назначение и функции стереотипов сводятся к тому, чтобы структурировать знания об окружающем мире и иной культуре как его продукте, дифференцировать и упростить общение в негетерогенном этнокультурном социуме, при этом при межкультурных контактах следует учитывать его смысловую валентность, так как стереотипы не могут быть нейтральными [8].

Ряд ученых, например, Б. Шлёдер, рассматривает стереотипы с позиций особенностей национального самосознания и считает их некими ориентировочными образцами, помогающими культурному взаимодействию представителей разных культурных

групп. Стереотипы в рамках данного подхода служат некими символами, облегчающими взаимопонимание разных культурных кодов их носителями. К таким кодам относятся язык, правила поведения, нормы и ценности носителей данной культуры и языка, которые рассматриваются не каждое в отдельности, а в совокупности в качестве единого коммуникативного пространства. В свою очередь «коды понимания», как принято называть вышеприведенные составляющие единого коммуникативного пространства, служат не только средством, обеспечивающим понимание и взаимопонимание, но оказывают влияние на познавательные мыслительные процессы, чувства и действия, то есть включаются в общие процессы совместного объяснения и понимания действительности. Соответственно благодаря такому единому взгляду на мир внутри культурной группы обеспечивается внутригрупповая идентичность, что и позволяет данной группе людей не сливаться с другими, психологически, эмоционально, ментально сохранять свою этнокультурную идентичность, дифференцируя «свое» и «чужое» [9].

Поскольку в профессиональной деятельности переводчика этнокультурная и межкультурно-коммуникативная компетенции являются ключевыми, большое значение придается снятию, иначе говоря, нейтрализации культурных стереотипов и, следовательно, учету фактора социально-психологического отражения, что способно обеспечить объективность познавательного процесса и адекватность восприятия другой культуры.

Не будем забывать, что стереотипы бывают истинными и ложными, и именно последние являются помехами в коммуникации в целом, и особенно – в межкультурной коммуникации. В трудах специалистов приводятся следующие причины, по которым стереотипы могут быть помехами в межкультурной коммуникации и создавать дополнительные трудности [3].

Так принято считать, что:

1) стереотипы нивелируют представления о других, не позволяя сконцентрироваться на индивидуальных особенностях

людей. Стереотипизация ведет к ложному мнению, что все члены группы имеют одинаковые черты характера. Проблема в том, что стереотипы охватывают и проецируются, как правило, на большие социальные группы. Единичный личный опыт общения с представителями другой культуры воспринимается скорее как исключение из общего правила, единичный случай, если противоречит сложившемуся стереотипу о людях данной группы, отдельный человек не осмелится противоречить сложившемуся в своей культуре мнению.

2) Являясь одним из видов знания о мире, представление о людях другой культуры, то есть стереотип, остается в коллективной памяти определенной лингвокультурной группы, находящейся в межкультурном контакте с носителями другой культуры.

3) Существует распространенное мнение о том, что стереотипам свойственны искажения, неадекватное отражение истинных качеств описываемой группы, хотя отражают и реальные качества представителей другой культуры. Индивид, столкнувшийся с несоответствием имеющегося стереотипа и реальных людей, склонен не подвергать сомнению правдивость бытующих стереотипов, а наоборот, будет на подсознательном уровне пытаться искать их подтверждение, что не лучшим образом отразится на результате и успешности межкультурной коммуникации.

Завершая общее рассмотрение понятия «стереотип» в литературе, подчеркнем, что исследователи, и в частности С.Г. Тер-Минасова, выделяет следующие источники возникновения стереотипов:

1. Анекдоты о представителях иных культур, которые не всегда соответствуют действительности и отражают действительно существенные и типичные черты носителей этой культуры. Нередко в анекдотах наблюдаем преувеличение, гипертрофированное отражение какой-либо черты, ее формирование как в глазах других народов, так и в собственных глазах. В качестве примера втор приводит, «сколько русских за границей пьют водку только

для того, чтобы подтвердить ожидаемую от них стереотипную русскость».

2. Национальная классическая литература, несколько «подпорченная», по мнению С.Г. Тер-Минасовой, индивидуальным авторством и субъективным взглядом на мир.

3. Фольклор, или устное народное творчество, по мнению С.Г. Тер-Минасовой, наиболее надежный источник сведений о национальном характере, вследствие того, что произведения устного народного творчества пошли испытания временем, лишились субъективизма индивидуально-авторских произведений, обрели объективный характер.

4. Национальный язык [10].

С. Г. Тер-Минасова справедливо считает, что «под воздействием вербальных иллюзий и предрассудков в умы людей внедряются определенные словесные штампы, которые, в свою очередь, влияют на восприятие представителей иных культур» и приводит в качестве примеров стереотипы и связанные с ними предрассудки относительно немцев, народов Кавказа и Крайнего Севера, существующие в русской лингвокультуре, например, «лицо кавказской национальности», «нос» (уничижительное прозвище, данное русскими жителям Кавказа); а также в иных лингвокультурах: «янки» (уничижительное прозвище, данное европейцами белым американцам); «гринго» (презрительное прозвище иностранца, обычно англичанина или американца в странах Латинской Америки). Анализ стереотипов будет неполным, если не сказать о стереотипах цвета, которые, по мнению С. Г. Тер-Минасовой, способны окрасить мир в определенный цвет: «желтый» (стереотип о цвете кожи азиатов); «краснокожий» (об индейцах). Еще А. С. Грибоедов отмечал: «Дома новы, да предрассудки стары... не истребят их ни годы их, ни моды, ни пожары» [10]. Заметим, что авторитетный ученый, исследующий проблемы межкультурной коммуникации, С. Г. Тер-Минасова предостерегает, указывая, что отмеченная тенденция приводит некоторых ученых к выводу о том, что межкультурные контакты

скорее усугубляют существующие у людей стереотипы восприятия культур, а также усиливают их уверенность в существовании непреодолимых различий между ними [10]. Такая установка нежелательна, поскольку уже изначально ставит под сомнение саму возможность межкультурной коммуникации, хотя реальная жизнь говорит об обратном и даже о возрастании роли межкультурных контактов в современном мире.

В процессе межкультурного общения люди, как правило, воспринимают и оценивают друг друга с позиций собственной культуры и внутренних, присущих ей стандартов, т.е. с позиций этноцентризма. Это означает, что представители одной культуры склонны обвинять представителей иных культур в их негативном отношении к данной культуре. Психологи объясняют это тем, что всем людям свойственно считать происходящее в своей культуре естественным и правильным; рассматривать обычаи своей группы как универсальные; считать свои нормы и ценности безусловно верными. Так, например, носители языка понимают, что грамматические или лексические ошибки иностранца вызваны объективными причинами, в частности, недостаточным знанием изучаемого языка. Иное отношение к ошибкам культурного характера, которые трактуются как психологические, личностные свойства инофона и, как правило, негативные, что воспринимается как плохой человек и никак не соотносится с «незнанием» культуры и необходимостью ее лучше изучать. Так, например, частотное использование императивных конструкций в английском языке, свойственное русским, воспринимается носителями английского языка как проявление гнева, грубости и агрессии. Приводя вышеназванные примеры, ученый делает выводы о том, что «утверждение собственной целостности как национально-культурной общности, помимо прочих способов, проходит также через отрицание «чужого», которое видится как плохое, неправильное, вредоносное, поскольку может представлять угрозу стабильности привычного уклада жизни. В результате то, что расценивается как положительное в одной культуре, понимается

негативно представителями другой культуры. Так, Л.Чорекчян, психиатр, проживающая в США, пишет: «Русские, которые живут в Америке, замечают, что вновь прибывающие как-то не очень любезны, потому что они почему-то так часто говорят «спасибо» и «пожалуйста»... английские «please» и «thank you» для вас пустые слова, потому что вы не говорите и не думаете на английском языке и ничего, естественно, на нем не ощущаете» [Цит. По 10].

Таким образом, стереотипы способны углубить ощущение устойчивого непонимания или негатива по отношению к другим культурам. Вместе с тем, стереотипы помогают кодировать и декодировать информацию в процессе общения, а также минимизируют усилия по обработке информации, поступающей из внеязыковой реальности, поскольку представляют собой генерализацию опыта познания мира человеком и усваиваются в процессе его социализации с того момента, как он начинает в полной мере осознавать себя членом определенного общества. «Стереотипы- положительные, отрицательные, нейтральные – регулируют взаимодействие коммуникантов как при межкультурном общении, так и при внутрикультурном...» [10, с.18]. При этом следует иметь в виду, что в основе генерализации при формировании стереотипа может оказаться несущественный признак либо, что еще хуже, и вовсе несуществующий у данной группы людей признак. Соответственно отсюда рождаются некорректные мнения и даже установки, следствием которых является искаженное восприятие того или иного явления. Следовательно, в деятельности переводчика особенно важно уметь различать истинные и псевдостереотипы о носителях культуры переводимого языка, что позволит избежать неверного трактования исходной информации.

Согласно опросу, проведенному в 2010 г. исследователями МИОН (Межрегиональные исследования в общественных науках, г. Воронеж), носители русской культуры самым красивым языком считают французский или русский (50,0% респондентов), а самым некрасивым, грубым, пригодным для военных действий – немецкий (37,5% опрошенных). В данной лингвокультуре

существуют также мифы о самом трудном (китайский) и самым правильном языке (русский) [10,с.55]. Отношение русских к названным языкам коррелирует с их восприятием представителей этих культур. В частности, к англичанам у русских отношение как к более близким по духу, поскольку они имеют сходное с русскими уважение к традициям. При этом англичане, по мнению русских, обладают своеобразным и непостижимым чувством юмора. Однако вместе тем русские пренебрежительно относятся к манерности, чопорности англичан, приводящей к отчужденности при общении с ними. В действительности, данная черта английского национального характера представляет собой сдержанность в общении и объясняется существованием в английской культуре ценностей «традиционность» и «дистанцированность». Экзо-/автостереотипы англичан свидетельствует об их пунктуальности, стремлении к соблюдению дистанции (как вариант, - субординации), а также неприязни ко всему иностранному, которая является пережитком обостренного чувства национального превосходства англичан (см. пример С.Г.Тер-Минасовой о предвзятом отношении и неприятии «иностранности» короля Вильгельма III .) Еще полвека назад США считались непримиримым врагом СССР, что отразилось в некоторой предвзятости со стороны русских по отношению к американцам. Эндо/гетеростереотип «американец» в русской культуре соотносится с удивительной трудоспособностью американского народа, которой русские одновременно завидуют и восхищаются. Что примечательно, представления американцев о себе, или их экзо/автостереотипы, соответствуют представлениям русских. Эндо-/гетеростереотип «англичанин» в американской культуре ассоциируется с понятиями «занудность» и «заносчивость». Англичане, в свою очередь, говорят о вульгарности американцев. Шутки, которыми обмениваются англичане и американцы, являются одним из способов обнаружить различия в их национальных менталитетах [11].

Подводя итоги, отметим, что стереотипы могут как облегчать, так и затруднять работу переводчика. Чтобы они не

становились барьерами на пути к адекватному переводу, следует понимать, что стереотипы, как о носителях иной культуры, так и экзо/автостереотипы, не обладают абсолютным характером и путем изменения стереотипных представлений можно развеять миф об абсолютности этнокультурных стереотипов в межкультурном общении. Иначе говоря, для успешной переводческой деятельности необходимо сознательное отношение к стереотипам, что выражается в изменении отношения к «чужим» в целом, понимании сложности и многообразия категории «чужих», умении осуществлять декатегоризацию, чтобы соответствовать основным принципам перевода как разновидности межкультурной коммуникации:

- 1) перевод должен полностью передавать идеи оригинала;
- 2) стиль и манера изложения перевода должны быть такими же, как в оригинале;
- 3) перевод должен читаться так же легко, как и оригинальное произведение.

ЛИТЕРАТУРА

1. Vinacke E. Stereotypes as social concepts / E/ Vinacke // the journal of social Psychology. – 1957/ - Vol. 46 – P.239.
2. Виссон Л. Русские проблемы в английской речи. Слова и фразы в контексте двух культур. М.: Р. Валент, 2005.
3. Попков В.Д. Стереотипы и предрассудки: их влияние на процесс межкультурной коммуникации // Журн. социологии и социальной антропологии. – 2002.-Т.5, № 3 (19). – С.178-191.
4. Samovar L.A. Intercultural communication /L.A. Samovar, R.Rorter. – London; New York, etc.: Wadsworth Publishing Company, 1997.-467 с.
5. Schloder B. Soziale Vorstellungen als Bezugspunkte von Vorurteilen // Vorurteile und Einstellungen. Sozialpsychologische Beiträge zum Problem sozialer Orientierung / Hrsg. von B. Schäfer, F. Petermann. (FS Reinol Begler). – Köln, 1998.
6. Леонтович О.А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения. – М., 2005.
7. Гришаева Л.И., Цурикова Л.В. Введение в теорию межкультурной коммуникации. – Воронеж: ВГУ, 2004
8. Социология и социальная антропология. / Межвуз. сб. ст. к 60-летию со дня рождения А.О.Бороноева под ред. В.Д.Виноградова, В.В.Козловского. – СПб.: Аетейя, 1997 – 435.
9. Бороноев А.О. Россия и русские: характер народа и судьбы страны / А.О.Бороноев, П.И.Смирнов. – СПбю: СПб. панорама, 2001.- 192 с.
10. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: СЛОВО/ SLOVO, 2000.
11. Кулинич М.А. «Национальный характер», этнический анекдот и культурное

своеобразие юмора // Взаимопонимание в диалоге культур: условия успешности: в 2-х ч./ под общ.ред. Л.И.Гришаевой, М.К.Поповой – Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2004. – Ч.2. – С.296-308.

Статья поступила 20.03.2019

DISCOURS IN A CINEMALANGUAGE AND HIS VALUE IS IN CINEMATranslation

Nurmysheva Sh.A.¹, Tungatova G.J.²

c. ph s., associate professor¹ a department isazakh philology
senior teacher²a department isazakh philology
Kazakh University International Relation and Foreign language
of the name Abylai khan
Almaty, Kazakhstan, e-mail: nurmysheva75@mail.ru

Abstract. In it to article are considered detailed characteristic of process of a discourse. Giving examples from the movie actions of smooth transition of an art discourse to film language, and process of a film discourse become clear more deeply. It the dynamism of a discourse strengthens communications in dialogicity of a film discourse

Keywords: discourse, transformation, film language, scenario, code, dynamics, statics, dialogue

ӘӨЖ 81'42

ҒТАМТ 16.31.41

ДИСКУРСТЫҢ КИНО ТІЛІНДЕГІ КӨРІНІСІ МЕН КИНОАУДАРМАДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Нұрмышева Ш.А.¹, Тұңғатова Г.Ж.²

¹ф.ғ.к., доцент, қазақ филологиясы кафедрасы
²аға оқытушы, қазақ филологиясы кафедрасы
Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: nurmysheva75@mail.ru

Андатпа. Бұл мақалада дискурс үдерісінің сипаты аударма фильм үзінділерінен мысал келтіре отырылып біршама тереңдетіле қарастырылады. Сол арқылы көркем әдебиет тілінен кинотіліне айналу үдерісі, дискурстың динамикалық сипатының кинодискурстың диалогтілік мүмкіндігін арттырудағы болмысы баяндалады.

Тірек сөздер: дискурс, трансформация, кинотіл, сценарий, код, динамика, статика, диалог

Дискурс термині әлеуметке қатысты көптеген жағдайларда қолданыс тауып жатады. Дискурс ұғымы жөнінде әртүрлі тұжырымдар да бар. Мысалы ғалым Е.А.Карлинский «Дискурс (фр.discours – «қисынды, байланысты сөйлеу») – бір жеке тұлғаның бүкіл экстралингвистикалық факторларды ескерумен (жағдаят, кинесика мен фонация, сұхбаттасушының мінез–құлқы жасаған қисынды байланыстағы ауызша хабарламасы. Екі коммуниканттың ауызша түрдегі айтылымдарының жиынтығын, тыңдаушы–сөйлеуші рөлдерінің ауысуын екі жақты дискурс

деп атаймыз» [1], –деп тұжырымдайды. Дәл осы ұғым жөнінде белгілі тілші-ғалым Н.Уәлидің «дискурс күрделі коммуникативтік құбылысқа байланысты қолданылып, «коммуникативтік уақиға» (событие) деген ұғымды білдіретін терминге айналды. Ал коммуникативтік уақиға ұғымы коммуникацияға қатысушыларды да қамтиды. Дискурс термині тек ....адресант пен адресат, әлеуметтік жағдаят дегендерді де түгел қамтиды. Дискурс ретіндегі коммуникациялық процесте тек тіл ғана емес, сондай-ақ менталды процестер де әрекет етеді. Коммуникативтік уақиға әлеуметтік мәдени контекст, автор, мәтін, оқырман тәрізді компоненттерден тұрады», – деген пікірі де үлкен маңызға ие [2].

Сонымен қатар ғылыми әдебиеттерде қазіргі қоғамның дамуына сәйкес институционалды дискурстың саяси, дипломатиялық, әкімшілік, заң, әскери, педагогикалық, діни, мистикалық, медициналық, іскери, жарнамалық, спорттық, ғылыми, бұқаралық-ақпараттық және т.б. секілді түрлері де кеңінен зерттеліп келеді.

Ал көркем әдебиетте *дискурс ұғымына автордың өмір шындығын, табиғат көркін, жағдаятты, экстралингвистикалық жағдайды, бейвербалдық әрекеттерді, бүкіл болмысты мәтінге айналдырып, оқырманға тілмен жеткізуі, оқырманның өз кезегінде авторды түсінуі, баяндалушы нәрсені қатесіз қабылдап жауап беруі*, – деп түсінуімізге болады. Ол жауап оқырманның мәтінге қызығушылық танытуы, тебіренуі, толқу, уайымдау, күлу, ойға берілуі, ой түйіндеуі, қортынды жасауы т.б. секілді эмоциялары арқылы көрініс беруі мүмкін. Осылайша адресат өз мақсатына жетеді. Яғни көркем дискурстан туындаған көркем мәтін адресат санасында қайта кодталып, дискурсқа айналады. Осылайша дискурс тоқтаусыз шығармашылық өнім өндіруші күшке ие болады. Дискурс өз мақсатына жетпеген жағдайда жасампаздық қуатынан айрылып «өледі», тоқтайды. Демек дискурстың мақсаты – мәңгілік динамика!

Тілші-ғалым А.Алдашева: “Көркем әдебиеттің басты функциясы – эстетикалық функция, екіншісі – образдылығы, ақиқат өмірдің сырлы суреттерін тілмен жеткізуші», – деп санайды [3]. Яғни оқырман жанын автордың жазудағы тіл сұлулығы мен көркемдігі арқылы қозғап, коммуникативтік байланысқа түсіп, шығарма интенциясына сай жауап алуы. Көркем мәтін, жалпы жазба шығарма түрлері оқырманға арналады. Күллі вербалды әрекеттерге қатысты бейвербалды әрекеттер, табиғат көріністері, оқиға өтіп жатқан уақыттың киім киіс, сөйлеу мәнері т.б. түгелімен сөз түрінде беріледі.

Бірақ дискурстың тек жазылған мәтіндік қалыпқа түскен формасымен қатар таза табиғи сөйленімде көрініс табатын тынымсыздық қасиеті кинотілі сияқты шығармашылық саласында ғажайып туындыларды дүниеге келтіреді.

Тілші-ғалым Н. Уәлидің: «Жазба сөздің, ауызша сөздің өзіне тән жүйесі бар. Сондықтан жазба мәтінді оқығанда жазба сөзге тән кодты ауызша кодқа көшіре білу қажет. Жазғанды оқу дегеніміз ауызша кодқа көшіру. Дыбысталған сөз бен қағазға түскен сөздің жүйесі дәлме-дәл, сәйкес келмейді. Жазу-сызу тарихында ауызша таңбалар мен жазба таңбалардың өзара тепе-тең түскен жүйесі болған емес. Тіпті ондай тепе-тең жүйенің қажеті жоқ. Ауызша сөздің небір физикалық, материалдық элементтері «қағаз сыртында» қалып қояды да мағынаға қызмет ететіндері ғана ескеріледі. Ал жазба сөзді оқығанда «қағаз сыртында» қалып қойған элементтер қайтадан қалпына келтірілуі тиіс. Ондай болмаған жағдайда ауыздан шыққан сөздің тұрпаты бұзылып, кедір-бұдыры көбейеді»,—деген тұжырымы кинотілі мәселелері жөніндегі ойға ой қосады [2].

Көркем әдеби шығарма сценарийге лайықталып жазылып, кинотіліне айналғанда осы аталған жағдайларға «жан бітіп», дыбысты-қимылды көрініске айналады. Яғни әрбір вербалды әрекетке тиісінше эмоционалды-экспрессивтілік реңін беретін бейвербалды амалдар мен қатар түрліше табиғи және жасанды шулар, экрандағы болмысты қоршаған түр-түстер көзге көрініп, құлаққа шалынады. Жазба мәтіндегі пайымдап, бағалау үшін оқырманға керекті уақыт мүлдем қысқарып, әсер алу мүмкіндігі әлдеқайда күшейеді. Ғалымдардың зертеуіне қарағанда адам сырт дүниедегі ақпараттың 90 пайызын көзбен көру арқылы қабылдайды екен. Кез келген дискурс сана қажеттілігі үшін туындайды. Сол секілді көркем фильм сценарийлері әдеби тілде жазылады, кейіпкерлері әдеби тілде сөйлейді. Ал әлеуметтік жағдаятқа байланысты, яғни қоғамдық өмірде тілдік қарым-қатынастың жүзеге асуына байланысты әдеби тілдің бес түрлі функционалдық стильдік жүйесі бар. Аталған функционалдық стильдердің тілдік жүйесі бірдей емес.

Ескере кететін жағдай, кино тілінің стилі көркем әдебиет стилі болғанымен, мақсаты ақпарат беру, қоғамдық санасына ықпал жасау, эстетикалық әсер ету; қарым-қатынас жасаушысы - көпшілік, қарым-қатынас сипаты – бейресми, қарым-қатынасты жүзеге асыру формасы – ауызша, сөзінің формасы көбінде диалог болып келеді. Яғни кино тілі стилінің мақсаты аса күрделі.

Стиль коммуниканттар арасында жағдаятқа байланысты тығыз диалог орнаған жағдайда дискурсқа айналады. Көркем фильм дискурсының ең басты ерекшелігі тұрмыстық дискурстың кеңірек қолданылуымен анықталады. Тұрмыстық дискурстың өзгешелігі – адресат сөйлеушіні «бір сөзден-ақ» түсінуі қажет. Сондықтан да тұрмыстық тілдесім әдетте өте жақсы таныс адамдар арасында диалог түрінде өтеді және тілдесім тақырыбы басқаларға анық емес. Сол

себепті кино дискурсында вербалды тілдесім бейвербалды амалдарда қосымша ретінде беріліп отырады. Ал негізгі ақпарат сөйлеумен ілесіп беріліп отыратын іс–әрекеттер арқылы жүзеге асырылады (ым–ишара, дене қимылы т.б.).

Демек *көркем фильм дискурсы – кейіпкер сөзінен басқаның түгелімен экстралингвистикаға (музыка, табиғи шу, көріністер, кейіпкердің бейвербалды әрекеттері, кинесика, паралингвистика) көшіруі*. Көркем фильмдегі сөйлеу дискурсы жағдаятпен тікелей байланысты. Ым–ишара, интонация т.б. қимыл–әрекеттермен қоса жүретіндіктен, оның лексикалық, грамматикалық құрылымы жазбаша мәтіннен өзгеше болады. Бірақ кино алдымен сценарий ретінде жазылатындықтан жазбаша мәтінді ауызша жеткізу жазбашасының тасымалдануы болып табылады. Қандай жағдайда да *сөйлеу дискурсының ерекшелігі адресаттың назарын өзіне аударып, қызықтырып отыру*. Өйткені сөйлеуші туғызған экспрессивті әсер салдарынан қалыптасатын тыңдаушының эмотивті реакциясы диалогті ары қарай дамытады.

Ұлы ойшыл Гегель өз еңбегінде былай деп жазады: “...әрбір көркем шығарма аяқталған және үйлесімді дүние болғанымен ақиқат шындықтың көрінісі жеке дара нысан ретінде өзі үшін емес, көркем шығарманы тамашалайтын, тамсанатын біз үшін, яғни көпшілік үшін жасалып, қызмет етеді” [4]. Яғни өмір шындығының көрінісі көркем шығарма ішінде ғана тұйықталып қалмай, өзін бағалаушы, қызығушы көпшілікке бағытталғандықтан, өзі арналған ортамен міндетті түрде диалогқа түседі. Бұл бүкіл өнер туындыларына ортақ жағдай. Бұл мәселеге қатысты біз ғалым Н.Уәлидің төмендегі пікірімен толық келісеміз: “Көркем шығарма дискурсының басты қызметі – эстетикалық ықпал ету. Адресат санасының интеллектуалдық-эмоциялық тұстарына қозғау салу Көркем тіл мәтінінде зат, құбылыс, уақиға деректі бейнелі түрде елестетіледі. Көркем шығарманы оқи отырып оқырман санасында ақиқаттағы нәрселердің бейнесі пайда болады. Әдетте көркем жазба дискурста автор өзі ойлаған көркем идеясын тілдік құралдармен объективтендірудің амал-тәсілдерін ойластырады. Жазба көркем әдебиетте коммуникация оқырман мәтінді қабылдаған соң, автордың идеясында не айтылып, оның қандай тілдік құралдармен жеткізілгені, не мақсатпен айтқанын игерген соң аяқталады” [3]. Ал көркем фильм дискурсындағы коммуникация сценаристің идеясындағы тілдік құралдармен бірге тілдік емес құралдарды да бір арнаға тоғыстыру арқылы жүзеге асады. Мұнда көркем тіл мәтініндегідей зат, құбылыс, уақиға бейнелі түрде елестетілмейді, нақты түрде көрсетеді.

Байқағанымыздай, мәтін мен дискурстың айырмашылығы әрі ұқсастығы тілдегі сөйлем интонацияның ықпалымен сөзде айтылымға айналса, мәтін тіл бірлігі ретінде таңбаланады. Ал оның

коммуникациялану кезіндегі сипаты дискурс деп ұғынылады.

Экрандық дискурс та арқылы көрермен де экрандық шығармамен диалогке түседі. Мысалы «Қорқаулар» фильміндегі дискурс үдрісінен үзінді келтірейік:

1. **Тілдесім жағдаятының сипаты:** жас шамасы қарайлас, әлеуметтік деңгейі тең, жасырын қару-жарақ сатумен айналысатын мафияның белсенді мүшелері-серіктестер. Генерал (коммуникант А) Мұраттың (коммуникант Б) үйіне шақырусыз келеді;

2. **Дискурс түрі:** кекесін аралас тілдесу;

3. **Дискурс құрылымы:** 1) сәлемдесу; 2) денсаулық; 3) жеке беттесу мақсаты; 4) жағдаятты ыңғайлау.

4. **Коммуниканттардың рөлі:** А және Б коммуниканттар тең дәрежелі, бұрыннан жақсы таныс адамдар. Тілдесуде жетекші рөлді коммуникант А атқарады. Өйткені арадағы тілдесімнің жалғасуы мен нәтижелі болуына нақ осы коммуникант А қызығушылығы басым. Тілдесім арасындағы жалғастық еркін емес.

5. **А коммуниканты сөйлеу әрекетінің семантикалық ерекшеліктері** (шартты белгілер: ↓ – түсіңкі тон; ↑ – жоғары тон; / – сөйлеу үзілісі; • – қысқа үзіліс; [] – бейвербалды іс-әрекет):

А: – *Мұратжан* [саусағын шошайтып] ↓• *сені*↑ *көріп қойдым*↓ / *Білемін, білемін, ешнәрсе демей – ақ қой*, [екі қолын көтеріп] *білемін сырқатсың* / • *мені қайткендейсің* ↓ / • *Амансың ба*↑ *бауырым* ↓ [құшақтасып көріседі]

А: [көзін сығырайтып, езуінде мысқыл жымыиыс] – *Қаласаң, емдейін*↓ / *Бірақ мені қайбір жетіскен дәрігер дейсің*↓ / *Клизма жасауды ғана қатырамын*↑ [қарқылдап күледі]...

А: – *Иә* [реңі суып, жақтырмай, Мұратқа көз алмастан тесіле қарап, басын қисайтып] ...*хмм* / [кекесінмен] *Ал сенің сүйікті жиенің бізбен бірге отыратын болар*↑• [өз жігіттеріне қарап, «барындар» дегендей] *Жігіттер*↑...

А: – *Шал секілді* ↓ *күркілдейсің*↑ *ғой*↓

Түсіңкі және жоғарғы тонның жиі ауысуы, сөйлеу үзілісі мен қысқа үзілістердің бейвербалды әрекеттермен қоса жүруі А коммуникантының байланыс орнатушылық тактикасын дәлелдейді.

6. **Б коммуниканты сөйлеу әрекетінің семантикалық ерекшеліктері:**

Б: – *Сені көргеніме қашанда қуаныштымын*• *Дмитрижан*↓• [күліп, құшақтасып көріседі, бірақ жүзінде алаңдаушылық байқалады] *Емдейін деп келдің бе*↑[жасанды күледі]

Б: – [амалсыз күлкі] *Дегенмен де*↑ *жігіттерің дәлізде тосатын шығар*• ↓*а*

Б: – Төрлет↑• қымбаттым↓.

Б: – Хе–хе–хе.. [жасанды күледі].

Б коммуниканты А коммуниканттыңсөзіндегі ащы мысқылды түсініп тұр, алайда ашық тіресе кетуден қашқақтаушылық байқалады. Яғни Б коммуниканты қарсылық көрсетпейді, өзінің тілдесімге деген ықылассыздығын күлкі арқылы айқын байқатпауға тырысады.

7. Екі коммуниканттың да сөйлеу тактикасы, стратегиясы, интенциясы: екі коммуниканттың коммуникативтік интенциялары екі басқа. А коммуниканты белсенді, себебі Б коммуниканты жөнінде ақпараттық мағлұматы мен қызығушылығы басым. Б коммуниканты байланысқа ен жар. Оның сөйлеу тактикасының ерекшелігі имплицитті қойылған сұрақтардан күлкі арқылы құтылу.

8. Дискурстың семантикалық ерекшеліктері: Кекесін аралас тілдесу тақырыбындағы дискурс жағдаятқа, тілдесушілердің психологиялық қалыптарына және олардың айтылым ерекшеліктеріне тәуелді болып келеді. Коммуниканттардың мақсат айырмашылықтарына қарай олардың сөйлеу стратегиялары да мүлдем басқа. Бір қарағанда дискурс сұрақ-жауап диалогы, яғни эксплицитті деңгейде жүріп жатқандай көрінгенмен тілдесімнің имплицитті астарында анық бір-біріне дұшпан адамдар арасында ниет байқалады.

9. Дискурстың лексика–грамматикалық ерекшеліктері: дискурста қолданылған лексикалық бірліктердің ерекшеліктеріне қарай ол әдеби тіл кеңістігінен тысқары қылмыстық әлемге тән жаргон секілді бейәдеби топтың тілдік бірліктері араласқан тұрмыстық–әлеуметтік салаға тән келеді («клизма қою» тіркесіне «қазыққа отырғызу» мағынасы жақынырақ). Бұл ретте кинодискурстың барлық түрлеріне ортақ айтылымдардың редукциялаланған формалары кеңінен қолданылған: – *Жігіттер...* [жігіттер сыртқа шығып кетеді] – Бұл жерде бейвербалды ишарат [Жігіттер, сыртта күтіндер] мағынасын толықтырып тұр.

Байқағанымыздай, шығарманың киноға айналуы – қайта кодталу, трансформациялану болып табылады. Осының салдарынан сөйлем қысқарып, ықшамдалып және бейвербалдық әрекеттердің көзге көрінуі есебінен көркемдігі байи түседі.

Ал енді осынша дискурсивтік сипатқа ие кино тілін аудару киноаудармашы үшін тіптен де оңай процесс емес. Өйткені бір фильмнің өн бойында көрініс табушы оқиға сарынына байланысты бірнеше дискурс көрініс табуы мүмкін. Осыған байланысты түрлі әлемдерді бір-біріне таныстырушы коммуникативтік қатынастың бірегей түрі болғандықтан да аударма мәселелері де заман талабына сәйкес актуалданады. Әлемдік тарихы көнеден бастау алатын аударманың уақыт талабына байланысты түрлері де көбейіп, сан қырлы бола түседі. Себебі, бір әлемді әр ұлт өзінше таниды, өз ана тілінде өзінше бейнелейді. Сондықтан әлемнің

әр тілдегі көрінісі әртүрлі болып шығады. Соған қарамастан аудармашы еңбегінің басты күрделілігі түпнұсқадағы басты колоритті жойып алмай, күллі ерекшеліктерімен, интенциясымен адресатқа қатесіз жеткізу болып табылады. Аудармашы мәтінді аударып қана қоймай, оны ілеспе немесе дубляжды дыбыстауға бейімдейді. Осындай ерекшеліктер аударма кезінде біршама қиындықтар келтіреді. Кинофильм мәтіні диалогтардан, кадрдан тыс комментарийлерден, ән сөздерінен және жазулардан тұрады. Аударманың басқа түрлерінен қарағанда ол өзіндік амплификацияға ерік бермейтін, дыбысталу уақытының шектеулілігі, көрерменге сол сәтінде тілдік кедергісіз қабылдауға ыңғайлы, ақпаратқа барынша байытылғандығы секілді айрықшалықтарымен ерекшеленеді.

Сол себепті де киноаудармашының міндеттерімыналардан тұрады:

1. Аудармашы фильмді кімнің ыңғайына қарап аударылуы керектігін білуі тиіс. Қазақ көрерменнің бе, әлде түпнұсқа тіл иелерінің сөйленіс қалпын сақтап қалуы тиіс пе? Түпнұсқа қалпын көбірек сақтауы тиіс пе, әлде реципент тілдің ыңғайына көшуі керек пе? Кез келген түпнұсқа мәтіннің өзі жасалған белгілі бір тілдік ұжымға немесе тек сол ортаға тән әлемге көзқарасы, аялық білім мен мәдени–тарихи ыңғайына бейімделген тілдік ерекшеліктеріне негізделуі мәтіннің абсолютті түрде екінші тілде қайта жазылуына мүмкіндік бермейтіні анық.

2. Экрандағы характерлерді ашатын лексика, яғни сөз қолданысын дұрыстап тәржімалап беру.

3. Сол орнымен табылған лексиканы түпнұсқа менталитетіне сәйкес беруі керек.

Жаргон сөздерді аудару идиомалардан да қиын. Себебі бұлардың мәтін мен киноәсерге тигізетін ықпалы зор. Егер де тура мағынасын беретін болсақ аударма тіліндегі сөйлеу этикасы бұзылып, оғаштыққа ұрынуы мүмкін. Ал аудармай, лақуналап немесе жаргонның тура реңкін бермей кететін болсақ түпнұсқаға қиянат етіп, мәтін ықпалынан айрылып қаламыз. Яғни эмотивті мәтін экспрессиясын жоғалтады. Кейіпкердің образдық ерекшелігі ашылмай қалады.

Қорытындылай келгенде, дискурс – кез келген шығарманың бағасын, құнын көрсететін үдеріс. Соның ішінде кинодискурс аудармасы қазақ көрермендерін ғажайып туындыдан ұлт тілінде ләззат алумен бірге шетел мәдениетін орынды бағалау құзіреттілігін қалыптастыруға үлкен мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТ

1 Карлинский А.С. Методология и парадигмы современной лингвистики. – Алматы, 2009. – 352 с.

2 Уәли Н. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері. Филол.ғыл. докт... дисс. – Алматы, 2007. – 336 б

3 Алдашева А.М. Аударма ғылымының өзек аталымдары // Жизнь языка и язык в жизни. – Алматы: Қазақ университеті, 2005. – б. 175 – 186.

4 Гегель Г. Эстетика: В 4-х т. М., 1968-1973.

ДИСКУРС В КИНОЯЗЫКЕ И ЕГО ЗНАЧЕНИЯ В КИНОПЕРЕВОДЕ

Нурмышева Ш.А.¹, Тунгатова Г.Ж.²

¹к.ф.н., доцент, кафедра казахской филологии

²старший преподаватель, кафедра казахской филологии

Абылай хан атындағы Халықаралық қатынастар және Әлем тілдері университеті
Алматы, Қазақстан

e-mail: nurmysheva75@mail.ru

Аннотация: В этой статье рассматривается детальная характеристика процесса дискурса. Приводя примеры из кинофильма глубже выясняются действия плавного перехода художественного дискурса в киноязык, и сам процесс кинодискурса. В связи с этим динамичность дискурса усиливает в диалогичность кинодискурса

Ключевые слова: дискурс, трансформация, киноязык, сценарий, код, динамика, статика, диалог

Статья поступила 28.01.2019

TO THE LEXICAL ADAPTATION ISSUE OF COMIC-BOOKS

Nurumov D.N.¹, Tairbekova L.N.²

¹Second year Master's Degree Student, 6M020700 – Translation Studies

²Doctor of Philology, Head of Chair of Theoretical and Applied Linguistics

KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

e-mail: 904197@mail.ru

Abstract. The aim of this article is to cover the comic-books adaptation issue. The following questions rised: importance and the causes of visual censorship, and requirement to use the method of localization avoiding the simpler translation adaptation methods. This article enlist the translation transformation techniques and classification suggested by Retsker Ya.I., Komissarov V.N., and Latyshev L.K., the comparison of comic-books translations published within decades.

Key words: translation, translation adaptation, localizing, translation technique, censorship, comic-books, fan translation.

УДК 81. 25

МРНТИ 16.31.41.

К ВОПРОСУ О ЛЕКСИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ КОМИКСОВ

Нурумов Д.Н.¹, Таирбекова Л.Н.²

¹Магистрант 2 года обучения, специальности «6M020700 – Переводческое дело»

²Профессор, доктор филологических наук, заведующая кафедрой теоретического и прикладного языковедения

КазУМОиМЯ им. Абылайхана, Алматы, Казахстан

e-mail: 904197@mail.ru

Аннотация. Целью данной статьи является рассмотрение вопроса адаптации комиксов. Поднимаются вопросы необходимости и вероятные причины визуального цензурирования и необходимости прибегать к методу локализации избегая более простые способы переводческих адаптаций. В статье рассматриваются классификации и приемы переводческих трансформаций, предложенные Рецкером Я.И., Комиссаровым В.Н. и Латышевым Л.К., приводится сравнительная характеристика переводов комиксов разных лет.

Ключевые слова: перевод, переводческая адаптация, локализация, переводческие трансформации, цензура, комиксы, любительский перевод.

Ввиду стремительного оживления в сфере комиксов на постсоветском пространстве, а также комиксов, наводнивших полки магазинов и переведенных не один раз, поднимается вопрос о преобладающем количестве адаптаций, появляющихся благодаря «креативности» переводчиков. За продолжительную историю перевода комиксов предпринималось множество различных видов адаптаций. Причин для адаптаций такое же множество, как и способов. Например, возрастное ограничение, большинство выпусков японских комиксов(манга) были подвержены такой адаптации, где откровенные наряды (или их отсутствие) героинь были перерисованы или закрашены. Также к этому типу относится удаление кровавых элементов и сцен насилия из передаваемой истории. Однако опустим визуальный тип адаптации и сконцентрируемся на лексических(переводческих) адаптациях. В частности, сконцентрируемся на комиксах о супергероях и их переводах на русский язык, как профессиональных, так и любительского уровня. Первыми примерами всегда служили имена героев, то есть то, что первым бросается в глаза, когда берешь в руки комикс. Крупными буквами красуется имя супергероя. До сих пор можно найти изображения шведских обложек комиксов про Бэтмена с красующимся переводом "läderlappen", однако так он звался лишь по 1990-й год. Со временем эта область обзавелась устоявшимися переводами, такими как Человек-паук, а также и обычными транслитерациями, Бэтмен, Супермен и тому подобными. В данной статье мы больше рассмотрим вопрос адаптации диалогов в комиксах, в частности, так называемых отсылок к текущим мировым и локальным ситуациям. Но для начала обратимся к методам перевода и адаптации соответственно. Также будут представлены хорошие примеры и просто предложения для будущих публикаций комиксов.

В качестве основы обратимся к классификации трансформаций Я. И. Рецкера [1, 88]. Он приводит два вида: грамматические и лексические. Грамматические трансформации – это в первую очередь перестройка предложения (изменение его структуры) и всевозможные замены — как синтаксического, так и морфологического порядка. Грамматические трансформации обуславливаются различными причинами — как чисто грамматического, так и лексического характера, хотя основную роль играют грамматические факторы, т.е. различия в строе языков. Грамматические трансформации в свою очередь подразделяются на перестановки и замены. Рассмотрим подробнее лексический тип трансформаций.

Суть лексических трансформаций состоит в «замене отдельных

лексических единиц (слов и устойчивых словосочетаний) ИЯ лексическими единицами ПЯ, которые не являются их словарными эквивалентами, имеют иное значение, нежели передаваемые ими в переводе единицы ИЯ». Правда, не всегда можно чётко квалифицировать лексические трансформации из-за того, что они часто совмещаются. В общем можно выделить 8 основных разновидностей лексических трансформаций:

Конкретизация – это замена слова или словосочетания ИЯ с более широким значением словом или словосочетанием ПЯ с более узким значением [2, 154].

Приём генерализации противоположен конкретизации, т.к. он заключается в замене частного общим, видового понятия родовым [2, 159].

Приём лексического дополнения. Как лексические, так и грамматические трансформации нередко требуют внесения дополнительных слов. Введение дополнительных слов обуславливается рядом причин: различиями в структуре предложения и тем, что более сжатые английские предложения требуют в русском языке более развернутого выражения мысли. Отсутствие соответствующего слова или соответствующего лексико-семантического варианта данного слова тоже является причиной введения дополнительных слов при переводе [3, 97].

Опущение - явление, прямо противоположное добавлению. При переводе опущению подвергаются чаще всего слова, являющиеся семантически избыточными, с точки зрения их смыслового содержания [2, 178].

Приём смыслового развития заключается в замене словарного соответствия при переводе контекстуальным, лексически связанным с ним. К нему относятся метафора и метонимия [2, 184].

Антонимический перевод представляет собой замену какого-либо понятия, выраженного в подлиннике, противоположным понятием в переводе с соответствующей перестройкой всего высказывания для сохранения неизменного плана содержания [3, 105].

Целостное преобразование является разновидностью смыслового развития. Приём целостного преобразования можно кратко определить как преобразование отдельного слова, а порой и целого предложения. Причем преобразование происходит не по элементам, а целостно [3, 112].

И наконец, прием, который более подробно рассматривается в данной статье – *компенсация*. Компенсацией при переводе следует считать замену непередаваемого элемента ИЯ каким-либо другим средством, которое передаёт ту же самую информацию, причем необязательно в

том же самом месте текста, что и в подлиннике [3, 118].

Рассмотрим пару примеров адаптаций из официальных изданий и любительского перевода комиксов.

Любопытный пример адаптации имеется в переводе фрагмента выпуска the Amazing Spider-Man-Man #33 от издательства Панини Рус. Ниже в первом столбике представлен оригинальный текст комикса, датированный 1999 годом, в центре перевод Панини Рус – 2014 год, и в последнем столбике перевод Комикс ЛТД от 2002 года.

- I like you. You're funny. - Don't tell me, tell <i>Letter man</i> . I've been trying to get on his show for years[4, 3].	- Ты мне нравишься. Ты забавный. - Скажи это <i>Урганту</i> . Давно хочу попасть к нему в шоу[5].	- Ты мне нравишься. Ты забавный. - Скажи это <i>телевидению</i> . Давно хочу попасть в одно телешоу [6].
---	--	---

В примере перевода Панини можно отметить, что локализация довольно успешна, благодаря тому что в 2012 году появилось шоу-аналог «Вечерний Ургант». Однако такой перевод неуместен несмотря на то, что комикс отчасти юмористический, ввиду обилия шуток, исходящих от человека-паука. Если взглянем на перевод ИДК, то увидим замечательный пример генерализации, который ничего не меняет в восприятии истории. Локализация уместна, если она охватывает всё произведение. В качестве хорошего примера локализации можно вспомнить перевод телесериала «Все ненавидят Крису» от Кураж Бамбей, в котором было локализовано буквально всё. Что же до комиксов, учитывая что комиксы марвел частично происходят в реальном мире, в них показывают реальные города и людей. Таким образом, использование локализации вводит в недоумение, хоть и дает понять суть шутки. В целом, с развитием телевидения и интернета можно всё больше и больше избегать приема локализации. Так же стоит отметить что и местная аудитория комиксов «выросла» в сравнении с аудиторией начала 2000-х.

Следующий пример фанатской, или любительской локализации возьмем из the Amazing Spider-Man #9 от 2016 года.

- "Arachno-rocket"? - Yup. With built-in playlist. 'til touchdown brings me round— - No. Ooga Chakka! Ooga Ooga — - No. Ground Control to Major Tom... - Yeah. That'scool[7, 5].	- «Пауко-рокета»? - Ага. Со встроенной... магнитолой. «Не кочегары мы, не плотники...» - Нет. «Первым делом, первым делом самолеты...» - Нет «Не страшны тебе ни дождь, ни слякоть...» Да, вот эту оставь.
---	---

В данном примере мы видим, что аудитория достаточно взрослая, учитывая музыку использованную в локализации. Ввиду того что локализация любительская, переводческие команды сайтов, выполняющие переводы, обычно общаются с читателями посредством комментариев. Однако вернемся к примеру, в оригинале все упоминаемые песни связаны с космической темой: «Rocketman» Элтона Джона, «SpaceOddity» Дэвида Боуи и «Hooked on a Feeling» группы BlueSwede, последняя является саундтреком к фильму «Стражи Галактики», который входит во вселенную комиксов Марвел. А в переводе мы видим тексты песен советской киноклассики, которые далеки от космической тематики. Однако стоит отметить, что в предыдущем кадре был использован текст «Трава у дома» группы «Земляне». В общем, можно сказать, что здесь мы видим пример «переводческой отсебятины», что довольно часто встречается в любительских переводах.

Рассмотрим пример из комикса про Дэдпула. Данный комикс в некотором роде предназначен для локализации, и причиной тому, по большей мере, является характерная особенность героя ломать четвертую стену.

<ul style="list-style-type: none"> - Hey, where are you going? - Ethel needs a little pep talk and I'm about to <i>coach Taylor</i> the hell out of her. - Who's coach Taylor? - No idea. - Probably some character from a TV show that was popular before we were born[8, 3]. 	<ul style="list-style-type: none"> - Эй, ты куда собрался? - Итиль нужна небольшая тренерская взбучка, так что смотрите, как я щас буду включать <i>Фетисова</i>. - Кто такой Фетисов? - Без понятия. - Возможно какой-то спортивный тренер, которого боготворят старперы.
---	---

Как видим, в этом примере при использовании локализации, имя тренера из телесериала было заменено именем хоккеиста и тренера начала 2000-х. Так же благодаря последнему сообщению читателям дают небольшую подсказку о том, к какому персонажу и личности ссылаются Дэдпул. Это можно назвать примером хорошей адаптации, и большую роль именно здесь играет последняя строка, которая тоже была хорошо адаптирована.

<p>Tombstone. Should have thoughtot hisguy fromjump. <i>Ghoul-looking</i> bruiser with a bum ticker. Perfect candidate for a heart that literally can't stop, won't stop[9, 9].</p>	<p>Могилка. Чем-то похож на <i>Турана</i> из ремейка второго резика. Здоровенная бледная дылда со слабым местом в виде сердца. Идеальный кандидат для сердца, что никогда не остановится.</p>
---	---

В данном случае при использовании адаптации переводчик ссылается на недавно вышедший ремейк игры Resident Evil 2, где один из антагонистов внешне напоминает персонажа Могила. Таким образом, адаптация использована с целью актуализации и понимания юношеской аудитории. Гули же, на которых ссылается Дэдпул в оригинале комикса, не самый популярный вид нежити на территории СНГ и относятся к западному фольклору. Так же долю недопонимания могли бы вызвать популярные в последнее время манга и аниме (сериал «Токийский гуль»), где те самые гули не имеют ничего общего во внешности с персонажем Могила. И во избежание непонимания, переводчик привел еще один хороший пример адаптации.

В заключение необходимо отметить, что с развитием интернета и телевидения открывается большой простор для адаптаций и локализаций в комиксах. Однако переводчикам и издательствам стоит учитывать и антураж произведения, и то, будет ли уместна подмена понятия в комиксе. Для комедийных комиксов такие примеры могут по-новому раскрыть историю, но, к сожалению, в большинстве случаев переводчику не хватает толики чувства юмора или переводческой смекалки для создания хорошей адаптации фрагмента. Стоит ли адаптировать довольно сложный вопрос, а также вопрос случая и присутствия внешних факторов, не всегда зависящих от переводчика. Такими факторами могут выступить та же цензура или требование издательства. В целом же, если прибегать к локализации, то стоит уделить больше времени и сил для локализации всего комикса, избегая таким образом столкновения двух разных культур, вызывающих недоумение у читателей.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Рецкер Я.И. Что же такое лексические трансформации? –Тетради переводчика - №17, – М.: Международные отношения, 1980. –120 с.
- 2 Латышев Л.К. Курс перевода: Эквивалентность перевода и способы ее достижения. – М.: Международные отношения, 1981.– 248 с.
- 3 Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М., 1990. – 253 с.
- 4 Straczynski. The Amazing Spider-man #33. –MarvelComics, 2001. – 21 с.
- 5 Человек-Паук. Возвращение. – Том 1. – М.: Панини Рус, 2014. – 160 с.
- 6 Новые приключения Человека-паука. – №4.–М.: КомиксЛТД, 2002. – 28 с.
- 7 Dan Slott. The Amazing Spider-man #9. – Marvel comics, 2016. – 22с.
- 8 Skottie Young. Deadpool #5. – Marvel comics, 2018. – 24 с.
- 9 Skottie Young. Deadpool #9. – Marvel comics, 2018. – 24с.

КОМИКСТЕРДІН ЛЕКСИКАЛЫҚ БЕЙІМДЕЛУ МӘСЕЛЕСІЖӨНІНДЕ

Нурумов Д.Н.¹, Таирбекова Л.Н.²

¹«6M020700 - Аудармаісі» мамандығы бойынша 2-курс магистранты,

²Филология ғылымдарының докторы,

Лингвистика теориясы және коммуникация кафедрa меңгерушісі,

ҚазХҚ және ӨТУ, Алматы, Қазақстан

e-mail: 904197@mail.ru

Андатпа. Осы мақаланың мақсаты - комикстерді бейімдеу мәселесін шешу. Көрнекі цензураның қажеттілігі мен ықтимал себептері және аударуды бейімдеудің қарапайым тәсілдерінен аулақ болғандықтан, оқшаулау әдісіне жүгіну қажеттілігі туындамайды. Мақала Рецкер Я.И., Комиссаров В.Н. және Латышев Л.К. ұсынған аударма трансформациялық өзгерістердің классификациясы мен әдістері талқыланды. Сондай-ақ комикстердің аудармаларайырмашылығын 10 жылдан артық салыстыруға көңіл бөлген.

Тірек сөздер: аударма, аударма бейімдеу, локализация, аударма әдістері, цензура, комикстер, әуесқойлық аударма.

Статья поступила 20.03.2019

PROBLEMS OF TRANSLATION OF THE SPEECH OF THE CHARACTERS OF THE NOVEL N.V. GOGOL «DEAD SOULS» IN THE KAZAKH LANGUAGE

Sayranbekov D.¹,

¹MA student, specialty «6M020700 - Translation Major»

at Ablai Khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

e-mail: mr.ripichip@mail.ru,

Annotation. The article is devoted to the analysis of features of the speech characteristics of the heroes of the poem N.V. Gogol «Dead Souls» from the position of translation into the Kazakh language. The mastery of the speech portrait, which distinguishes the writer, creates considerable difficulties in transposing the meaning, sharpness and individual characteristics of the characters' speech.

Key words. Russian-Kazakh translation, literary translation, translation correspondences, linguocognitive analysis, irony, humor.

УДК 81125

МРНТИ 16.31.41

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА РЕЧИ ГЕРОЕВ ПОЭМЫ Н.В. ГОГОЛЯ «МЕРТВЫЕ ДУШИ» НА КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

Сайранбеков Д.¹

¹Магистрант 2-го года обучения, спец. – «6M020700 - Переводческое дело»

КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Қазақстан,

e-mail: mr.ripichip@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена анализу особенностей речевой характеристики героев поэмы Н.В. Гоголя «Мертвые души» с позиции перевода на казахский язык. Мастерство речевого портрета, отличающее писателя, создает значительные трудности при транспонировании смысла, остроты и индивидуальных особенностей речи героев.

Ключевые слова: русско-казахский перевод, художественный перевод, переводческие соответствия, лингвокогнитивный анализ, ирония, юмор.

Мастерство Н.В. Гоголя, благодаря которому его творчество на протяжении столетий привлекает читателей и переводчиков как трансляторов культуры, в немалой степени обусловлено виртуозным владением языком, особой манерой речи, ее выразительностью и остротой. Тонкое чувство языка, как и владение широкой палитрой разновидностей русского языка, свойственных различным социальным слоям общества от профессионального канцелярско-бюрократического языка чиновников, жеманно-манерной речи скучающих от безделья дам, забавляющихся охотой и картами помещиков до крепостных и слуг наряду с природной наблюдательностью позволило писателю использовать речевой портрет героя для его характеристики.

Богатство словарного запаса писателя сразу бросается в глаза и в то же время создает трудности для переводчиков, как показал сравнительный анализ оригинала и переводов. Из-за незнания значения даже одного слова бывают допущены искажения смысла оригинала, неточный перевод, подмена понятий, как это получилось со словом *борзые* в последнем из имеющихся на сегодняшний день трех переводов [1]. Так, лексика любителей псовой охоты в главе о Ноздрева, названия различных видов *снеди* и *явств* при описании *Коробочки* и *Собакевича* служат красноречивой характеристикой героев с ироническим оттенком, подчеркивая безудержную страстность Ноздрева, хозяйственность *Коробочки*, *чревоугодничество* *Собакевича*.

Рассмотрим мастерство «блестящего юмориста и сурового обличителя» Н.В. Гоголя, для которого смех и ирония были «выходом в крайнюю (из возможного) степень «объективации» изображаемого, наиболее действенную, хлесткую и уничижительную форму сатиры, персонифицирование, а потому более грозное осмеяние зла» [2, 103], и мастерство М.Акинжанова и А.Абильтая, которые сумели блестяще перевести «Мертвые души» на казахский язык, сохранив при этом идейно-художественные достоинства поэмы.

Не менее ярким средством характеристики героя является, как известно, его речь, и поэма Н.В. Гоголя «Мертвые души» в этом вопросе не исключение [3].

Следующий фрагмент без прикрас рисует, казалось бы, реальную бытовую сцену, но при этом определения, которыми автор характеризует *Чичикова*, щекотливый и привередливый, каждое имеет несколько значений и читатель, находясь в их власти, сразу улавливает когнитивный диссонанс между заявленными и истинными качествами героя, что переводчики сумели сохранить в казахском тексте:

Чичиков, будучи человек весьма щекотливый¹ и даже в некоторых случаях привередливый², потянувши к себе воздух на свежий нос поутру, только помаршничал да встряхивал головою, приговаривая: «Ты, брат³, черт тебя знает⁴, потеешь, что ли⁵. Сходил бы ты хоть в баню». На что *Петрушка* ничего не отвечал⁶ и старался тут же⁷ заняться каким-нибудь

делом; или подходил с щеткой к висевшему барскому фраку, или просто прибирал что-нибудь. – Чичиков тумысынан қытымыр², тіпті кейбір жағдайларда кірпияз¹ адам болғандықтан да шығар, таңертең тұрып, түнгі сасық ауаны жұтқанда тыжырынып, басын сілкілеп: “Батыр-ай³, бұл не болып кетті өзі⁴, ылғи терлеп жүретін немесің бе⁵, немене? Моншаға барсаң етті” дер еді. Бұған Петрушка жауап беремін деп басын ауыртып жатпайтын⁶ және табан астында⁷ бір жұмысты таба қойып, ұмыттырып жіберуге тырысатын; немесе мырзаның ілулі тұрған фрагын тазалай бастайды, болмаса әр жер-әр жерді сүрткілейді.

Как показывает сравнительный анализ, в переводе поэмы на казахский язык в качестве аналога слов щекотливый и привередливый при описании характера Чичикова использованы щекотливый – кірпияз ‘1. Талғампаз 2. Жиіркеншек, секемшіл’ [4, 439], то есть ‘разборчивый, брезгливый’, а не ‘деликатный’, как в русском прилагательном, и привередливый – қытымыр в значении ‘қатал, қатты’ [4, 566 б.], то есть ‘строгий, жесткий, требовательный’, а не ‘капризный’, как в русском прилагательном. Однако семы ‘деликатный’ и ‘капризный’, отсутствующие в переводе, не снижают общей смысловой близости приведенных фрагментов благодаря контекстным коннотациям, на которые определенное влияние оказывают вставки, используемых переводчиками в данном отрезке текста: жауап беремін деп басын ауыртып жатпайтын⁶, что означает ‘не морочил себе голову ответом’, и ұмыттырып жіберуге тырысатын – ‘старался отвлечь’.

Действующие лица поэмы Н.В. Гоголя «Мертвые души», как известно, отражают разные слои русского общества начала XIX в.: сословие помещиков, чиновничье-бюрократический класс, представителей низших сословий; все они проживают в провинциальном городке, где все друг о друге все знают. По мнению А.И. Герцена, «никто и никогда до него (Гоголя — Д.С.) не написал такого полного курса патологической анатомии русского чиновника» [5, 228]. Разоблачая чиновничество, бюрократические верхи, Гоголь обличал социальные пороки современного ему общества: хищничество, взяточничество, угнетение нижестоящих, паразитирование на чужом труде и др. Все эти пороки, безусловно, эксплицированы в их речи: «Бездельникам одинаково свойственны и засоренность речи, и бессмысленное соединение слов, и бранная лексика» [2, с.115]. Соответственно она изобилует канцеляризмами, речевыми штампами, просторечием. Сгущая некоторые ее в некоторых случаях до пародии, неожиданно включая особые выражения и словечки, свойственные представителям того или иного социального сословия, профессиональной группы, региона, намеренно создавая значимые недомолвки, Гоголь придает каждому персонажу только ему одному присущие характерные особенности. Она может напоминать чиновничье-бюрократическую, напичканную канцеляризмами и неуместными книжными оборотами; изобиловать

гиперболическими преувеличениями, словами-паразитами, словами-пустышками, а то и вовсе – такими же пустыми длинными периодами, скрывающими отсутствие мысли, или, наоборот, речь героя может быть односложна, отрывиста, что говорит о неспособности к рефлексии, выражению своих мыслей.

Чичиков узнал Ноздрева, того самого, с которым он вместе обедал у прокурора и который с ним в несколько минут сошелся на такую короткую ногу, что начал уже говорить «ты», хотя, впрочем, он с своей стороны не подал к тому никакого повода. — Куда ездил? — говорил Ноздрев и, не дождавшись ответа, продолжал: — А я, брат, с ярмарки. Поздравь: продулся в пух¹! Веришь ли, что никогда в жизни так не продувался. Ведь я на обывательских² приехал! Вот посмотри нарочно в окно! — Здесь он нагнул сам голову Чичикова, так что тот чуть не ударился ею об рамку. — Видишь, какая дрянь! Насилу дотащили, проклятые, я уже перелез вот в его бричку³. — Говоря это, Ноздрев показал пальцем на своего товарища. — А вы еще не знакомы? Зять мой Мижув! Мы с ним все утро говорили о тебе. «Ну смотри, говорю, если мы не встретим Чичикова». Ну, брат, если б ты знал, как я продулся⁴! Поверишь ли, что не только убухал четырех рысаков — всё спустил. Ведь на мне нет ни цепочки, ни часов... — Чичиков взглянул и увидел точно, что на нем не было ни цепочки, ни часов. Ему даже показалось, что и один бакенбард был у него меньше и не так густ, как другой.

Чичиков өзімен бірге прокурордың үйінде түскі ас ішкен, өзі бұған сылтау болатындай қабақ көрсете қоймаса да бірнеше минуттен кейін бұған “сен” деп сөйлей бастаған Ноздревті бір-ақ таныды. — Қайда бардың? — деп сұрады ол және өзі оның жауабын күтпестен. — Ал мен, бауырым, жәрмеңкеден келемін. Құттықтап қой: жұрдай болып ұтылдым¹! Сенесің бе, өмірімде мұндай боп ұтылмаған шығармын. Мен мұнда жергілікті тұрғындардың жылқыларын жалдап² әрең жеттім! Әдейілеп терезеге қарашы! — Осы арада ол Чичиковтің басын терезеге қарай өзі бұрып еді, анау терезе жақтауына басын ұрып ала жаздады. — Ана сұмырайды көрдің бе? Күштеп әрең алып келдік, қарғыс атқырлар, оның арбасына өзімнің мінуіме тура келді³. — Осыны айтқанда Ноздрев өзінің жолдасын саусағымен нұсқады. — Бірақ сендер әлі таныс емессіңдер ғой? Менің күйеу балам Мижув! Біз таң атқалы сен туралы айтып келеміз. “Қара да тұр, егер біз Чичиковті кездестірмесек неғылсын”. Иә, бауырым, егер сен білсең ғой, менің қалай ұтылғанымды!⁴ Сенесің бе, мен төрт бірдей жылқымды ғана емес — бәрін де ұттырдым. Менде сағат та жоқ, шынжыр да жоқ екенін көріп тұрсың ғой... — Чичиков жалт қарап еді, шынында да, сағаты да, шынжыры да жоқ екен. Оған тіпті Ноздревтің бір бакенбардынан екіншісі кішілеу әрі сиректеу көрінді.

В приведенных отрывках наблюдается небольшое несоответствие между оригиналом и переводом, вызванное с тем, что в оригинале речь Ноздрева более отрывиста, отдельные предложения не связаны

друг с другом и не сразу понятно, о чем он говорит: «Видишь, какая дрянь! Насилу дотащили, проклятые, я уже перелез вот в его бричку3» - само событие остается не названным, в речи героя – одни лишь его эмоции по поводу события. Переводчики вносят больше ясности: «Ана сұмырайды көрдің бе? Күштеп әрең алып келдік, қарғыс атқырлар, оның арбасына өзімнің мінуіме тура келдіз». В приведенных отрывках можно заметить повтор, который не вносит никакой новой информации, но служит отражением эмоционального состояния говорящего, его речь достаточно отрывиста (см. подчеркнутые предложения).

Как видим, речь Ноздрева передает его возмущение, злость, изобилует разговорными оборотами, все эти эмоциональные оттенки в переводе сохранены.

К особенностям речевого портрета персонажей Гоголя относятся его авторские комментарии которые либо предваряют их беседу, как в следующих отрывках, либо даются в ее завершение: «Но, однако ж, обратимся к действующим лицам. Чичиков, как уж мы видели, решился вовсе не церемониться и потому, взявши в руки чашку с чаем и вливши туда фруктовой, повел такие речи - Чичиков, өзіміз байқап отырғандай, қысылып-қымытырылып, сызыла бергісі келмеді және сондықтан да, бір шәшке шайын қолға алып, оған жеміс шарабын құйып, былай деп сөз бастады».

- У вас, матушка, хорошая деревенька. Сколько в ней душ? — Душ-то в ней, отец мой, без малого восемьдесят, — сказала хозяйка, — да беда, времена плохи, вот и прошлый год был такой неурожай, что Боже храни.

- Однако ж мужички на вид дюжие, избенки крепкие. А позвольте узнать фамилию вашу. Я так рассеялся... приехал в ночное время...

- Коробочка, коллежская секретарша.

- Покорнейше благодарю. А имя и отчество? — Настасья Петровна.

- Настасья Петровна? хорошее имя Настасья Петровна. У меня тетка родная, сестра моей матери, Настасья Петровна.— А ваше имя как?

- спросила помещица. — Ведь вы, я чай, заседатель?

- Нет, матушка, — отвечал Чичиков, усмехнувшись, — чай, не заседатель, а так ездим по своим делишкам.— А, так вы покупатель! Как же жаль, право, что я продала мед купцам так дешево, а вот ты бы, отец мой, у меня, верно, его купил.

- А вот меду и не купил бы.— Что же другое? Разве пеньку? Да вить и пеньки у меня теперь маловато: полпуда всего.

- Нет, матушка, другого рода товарец: скажите, у вас умирали крестьяне? — Ох, батюшка, осьмнадцать человек! — сказала старуха, вздохнувши. — И умер такой всё славный народ, всё работники. После того, правда, народилось, да что в них: всё такая мелюзга; а заседатель подъехал — подать, говорит, уплачивать с души. Народ мертвый, а плати, как за живого. На прошлой неделе сгорел у меня кузнец, такой искусный кузнец и слесарное мастерство знал.

– Разве у вас был пожар, матушка?— Бог приберег от такой беды, пожар бы еще хуже; сам сгорел, отец мой. Внутри у него как-то загорелось, чересчур выпил, только синий огонек пошел от него, весь истлел, истлел и почернел, как уголь, а такой был преискусный кузнец! и теперь мне выехать не на чем: некому лошадей подковать.

– Деревняңыз жақсы екен, шешесі. Мұнда қанша жан тұрады? – Аз дегенде сексендей жан тұрады, әкесі, – деді үй иесі, – бірақ заман бұзылып тұр; эне, өткен жылда да егін шықпай қалды, құдай басқа салмасын дейміз де.

– Алайда, мұжықтарыңыздың реңі жақсы, үйлері мықты. Ал фамилияңызды білуге бола ма? Түнделетіп жүрген соң... сұрай да алмадым... – Коробочка, коллеждік хатшымын.

– Көптен-көп рахмет. Ал аты-жөніңіз? – Настасья Петровна.

– Настасья Петровна дейсіз бе? Жақсы ат екен. Менің нағашы әпкем, шешемнің сіңлісі – Настасья Петровна. – Ал өз есіміңіз кім? – деп сұрады помещик әйел. – Сіз менің білуімше, Заседатель боларсыз?

– Жоқ, шешесі, – деп күле жауап берді Чичиков, – Заседатель емеспін, әншейін өз шаруаммен жүрген жанмын. – А, сатып алушы екенсіз ғой! Қап, әттеген-ай, балымды көпестерге арзанға сатқанымды қарашы, ал мына сен ғой, әкей, сөз жоқ, сатып алатын едің.

– Ал балыңызды сатып алмас едім. – Басқа не аласың? Бәлкім, қаймақ сатып аларсың? Менде ол да көп емес, жарты пұттай ғана қалды.

– Жоқ, шешесі, маған басқалай тауар керек: айтыңызшы сізде шаруалар өліп тұра ма? – Оһ, әкесі, он сегіз адам! – деді терең күрсінген кемпір. – Және қандай жандар десеңші, шетінен жұмыскер. Рас, одан кейін де келгендер болды, бірақ не пайда: өлімші біреулер; ал Заседатель жан басынан алым төле дейді. Өліп қалған адамға тірі ретінде алым төлейсің. Өткен аптада менің ұстам өртеніп өлді, ұста болғанда қандай, білмейтіні жоқ, слесарьлықты да білетін.

– Сізде өрт болып па еді, шешесі? – Құдай сақтады, өрт одан да жаман ғой: өзі өртеніп кетті, әкесі. Іші-бауыры өртеніп кетті, көп ішіп қойыпты, аузынан көгілдір от шығып, күлге айналып кетті, күлге айналған соң, көмірдей қарайып кетті ғой, ол қандай шебер ұста еді!»

Ввиду отсутствия однословного эквивалента слова церемониться переводчики обратились к описанию семантических составляющих его смысла путем их перечисления для создания целостного значения глагола 'быть чопорным, манерным' – 'сызылу', 'стесняться, вести себя стесненно, несвободно' [6,874] қысылып-қымтырылып, сызыла бергісі келмеді! Переводческая замена малоизвестного товара – пеньки 'грубого прядильного волокна из конопли' [6, 498] на общеизвестный товар – қаймақ 'сметану': «Что же другое? Разве пеньку? Да вить и пеньки у меня теперь маловато» - «Бәлкім, қаймақ сатып аларсың? Менде ол да көп емес.» – представляется вполне оправданной, так как делает смысл этой беседы достаточно понятным для казахоязычного читателя.

Перед нами два разных диалога: Чичикова с Маниловым (см. а) и Чичикова же с Коробочкой. Но как они не похожи по манере вести беседу! Если диалог Чичикова с праздным мечтателем Маниловым – беседа двух дружелюбно настроенных коммуникантов, приятного тона, плавная, обтекаемая, практически ни о чем, состоящая из взаимных похвал, то разговор с расчетливой, крепкой хозяйственницей весьма прагматичен, с ясными целями и интересами. Беседа же Чичикова с Собакевичем напоминает перетягивание каната, когда два мошенника стремятся обмануть друг друга.

Анализ приведенных диалогов показывает, что Гоголь является мастером речевой характеристики героев и диалога. И тем труднее переводчику реализовать индивидуальные особенности речи героев в переводе. Как показал анализ, даже опытные, авторитетные переводчики, вооруженные современными достижениями переводоведения, испытывают определенные трудности, столкнувшись с каким-нибудь устаревшим словом, разговорным или диалектным выражением, жаргоном.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гоголь Н.В. Өлі жандар. Поэма./ Орыс тілінен аударғандар М.Әкімжанов, Ә.Әбілтай. –Астана: Аударма, 2010. – 512 б.
2. Язык Н.В.Гоголя: Учебное пособие под ред А.Н.Кожина. – М.: Высшая школа, 1991. – 176 с.
3. Гоголь Н.В. Мертвые души. -
4. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы; Дайк-Пресс. – 2008. – 968 б.
5. Герцен А. И. Собрание сочинений в 30-т., Т.VIII. М.: Изд-во АН СССР
6. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – М.: 1999. -

Н.В. ГОГОЛЬДЫҢ «ӨЛІ ЖАНДАР» ПОЭМАСЫНЫҢ КЕЙІПКЕРЛЕР ТІЛІН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сайранбеков Д.¹

¹ 6M020700 – аударма ісі мамндығы 2 курс магистранты
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынас
және әлем тілдер университеті, Алматы, Қазақстан,
e-mail: mr.ripichip@mail.ru

Андатпа. Берілген мақалада Н.В. Гогольдің «Өлі жандар» кейіпкерлерінің сөйлеу сипаттамаларының қазақтіліне аудару ерекшеліктеріне талдау жасалды. Жазушыны ерекшелендіретін сөйлеу портретінің шеберлігі кейіпкерлердің сөзінің мағынасын, айқындылығын және жеке қасиеттерін айқындауда елеулі қиындықтар тудырады.

Кілт сөздер: орысша-қазақша аударма, әдеби аударма, аударма сәйкестігі, лингвокогнитивті талдау, ирони, юмор.

Статья поступила 26.04.2019 г

LINGUACULTURAL ASPECTS OF TRANSLATION OF CONVENTIONAL METAPHORS

Сеилова М.¹, Баимбетова А.П.²

¹2 курс магистратуры, Переводческое дело,

КазУМОиМЯ имени Абылай хана

²к.ф.н., доцент

This article is devoted to the study of linguocultural features of conventional metaphors in media discourse, as well as to the practical analysis aimed at the perception and interpretation of conventional metaphors of media discourse for the purpose of further translation. The results of the study have allowed to make several conclusions, that can have a positive impact on the problems of translation of conventional metaphors in the future.

Key words: metaphor, conventional metaphor, translation of metaphors, similarities and differences, linguacultural analysis

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА КОНВЕНЦИОНАЛЬНЫХ МЕТАФОР

Сеилова М.¹, Баимбетова А.П.²

¹2 курс магистратуры, Переводческое дело,

КазУМОиМЯ имени Абылай хана

²к.ф.н., доцент, КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Данная статья посвящена исследованию лингвокультурологических особенностей конвенциональных метафор в медиа дискурсе, а также практическому анализу, направленному на восприятие и интерпретацию конвенциональных метафор медиа дискурса с целью последующего перевода. Полученные результаты настоящего исследования позволили прийти к нескольким заключениям, которые в перспективе положительно отразятся на проблемах перевода конвенциональных метафор.

Ключевые слова: метафора, конвенциональная метафора, перевод метафор, сходства и различия, лингвокультурологический анализ

Когнитивный подход к изучению метафоры - одно из самых перспективных направлений в лингвистике. Стоит отметить, что метафоры вообще гораздо больше распространены в нашей жизни, чем кажется на первый взгляд. Конвенциональные метафоры представляют особый интерес для исследования, так как культурный компонент, лежащий в основе конвенциональной метафоры, позволяет увидеть различия и сходства в том, как структурируется понятийная система у представителей разных культур.

В соответствии с определением Дж.Лакоффа, конвенциональная (конвенционная) метафора - это метафора, которая широко распространена в повседневной коммуникации и не требует интеллектуальных усилий как от адресанта, так и от адресата. Люди будто договариваются («заключают конвенцию») о том, чтобы обозначать определенные понятия знаками других понятий, основывая свой выбор на сходстве между обозначаемым и обозначающим [1, с. 7-15]. Часто политический деятель или журналист становится автором

яркой, образной метафоры. Высказывание, содержащее креативную метафору, цитируется в различных СМИ, постепенно теряет оттенок «новизны» и служит обычным способом представления ситуации. Поэтому такие метафоры занимают промежуточное положение между креативными и конвенциональными. При этом в своих текстах авторы либо прямо указывают на создателя метафоры, либо рассчитывают на фоновые знания адресата. Примечательно, что со временем даже самые новые метафоры становятся конвенциональными.

Следуя постулатам современной когнитивистики, Дж.Лакофф и М.Тернер определяют конвенциональную метафору как ментальную основу взаимосвязанных метафорических выражений вербального уровня. Стоит отметить, что конвенциональные и оригинальные метафоры имеют общую когнитивную основу, а граница между этими типами размыта и довольно подвижна, поскольку всегда существует возможность активизировать конвенциональную метафору путем задействования дополнительных неиспользуемых частей концепта [2, с. 11].

В лингвокультурологическом аспекте метафора рассматривается с двух сторон. В первом случае, метафора - «зеркало» культуры, которое позволяет выявить строение «общего подсознательного». Во втором, метафора - «инструмент» управления общественным сознанием. Когнитивный механизм «оживления» метафоры заключается в актуализации активной метафорической модели.

Для рассмотрения проблем перевода конвенциональных метафор, остановимся на классификации, представленной Анатолием Чудиновым. Ученый выделяет 4 типа когнитивных метафор в политическом дискурсе на основе понятийной дифференциации сфер-источников:

1. Антропоморфная;
2. Природоморфная;
3. Социоморфная;
4. Артефактную [3, С. 35-36].

Изучив англоязычный медиа дискурс, мы можем утверждать, что данная классификация может быть приложена при анализе конвенциональных метафор в медиа дискурсе. Рассмотрим более подробно каждый вид применительно конвенциональных метафор.

Нами был произведен сравнительно-сопоставительный и переводческий анализ конвенциональных метафор в англоязычном и русскоязычном медиа дискурсах. В ходе анализа мы пришли к выводу о том, что метафорические модели англоязычного медиа дискурса имеют как сходства, так и различия с метафорами русского языка. Рассмотрим

несколько примеров.

1. Spanish minister attacks 'ostrich politics' in row over rescued migrants (The Guardian, 12 июня 2018).

Перевод:

Испания назвала «страусиной» миграционную политику ЕС (Федеральное агентство новостей, 5 июня 2018)

Природоморфная метафора англоязычного дискурса ostrich politics сохранилась при переводе на русский язык (страусиная политика).

2. Brexit Divorce Deal: UK Cabinet Gives Approval. (BBC News, 15 ноября 2018)

Перевод:

«Брексит»: лидеры ЕС одобрили сделку о разводе с Британией. (BBC News Русская служба, 25 ноября 2018)

Социоморфная метафора англоязычного дискурса divorce deal сохранилась при переводе на русский язык (сделка о разводе).

3. Антропоморфная метафора:

In his first address to a joint session of Congress President Obama made a point out, «The concern is that if we do not re-start lending in this country, our recovery will be choked off before it even begins.» (CBS News, 3 марта 2009)

Перевод:

По словам главы Белого дома, банки страны получили огромную государственную поддержку в кризис, поэтому сейчас от них требуется активное участие в восстановлении экономики США. (Интерфакс, 25 марта 2009)

Антропоморфная метафора англоязычного дискурса economic recovery сохранилась при переводе на русский язык (восстановление экономики).

4. Артефактная метафора:

US President Donald Trump is to visit Ireland on 5 June, the White House has confirmed. (BBC News, 21 May 2019)

Перевод:

Белый дом анонсировал визит Трампа в Ирландию (РИА Новости, 22 мая 2019)

Следует отметить, что наиболее часто сходства проявляют природоморфные и социоморфные метафоры. Среди концептов, сохранившихся при переводе выделяются следующие: «Развод», «Гонка», «Вызов» «Пожар».

С другой стороны, наблюдения показали, что некоторые англоязычные конвенциональные метафоры не принимаются в русскоязычной

культуре. Проиллюстрируем эти выводы следующими примерами.

1. Природоморфная метафора:

So what is behind the bull market? (BBC News, 25 августа 2018)

Перевод:

Почему растет? (BBC News Русская служба, 23 августа 2018)

Если на рынке преобладают «быки» и курс растет, то такой рынок принято называть «бычьим» («a bull market»). Метафора со сферой-источником «Мир животных» bull market при переводе была опущена.

Природоморфная метафора:

Mr Williamson is quoted in several of Thursday's newspapers as saying he was the victim of a «vendetta» and a «kangaroo court». (BBC News, 2 мая 2019).

Перевод:

Бывший министр раздавал комментарии, в которых называл себя «жертвой политической вендетты», а предпринятое в его отношении расследование - «судилищем». (EADaily, 2 мая 2019)

Метафора a kangaroo court означает несправедливый суд, инсценированный суд, пародия на суд. Исторически термин возник в Калифорнии, США во времена «Золотой лихорадки» и впервые упоминается в 1853 году. Самая распространенная версия возникновения данного термина заключается в том, что судебная процедура двигалась очень быстро, прыгая как кенгуру. В русском языке такой метафоры не существует, так как в нашем регионе кенгуру не обитают, и их качества не используются в метафорическом переводе. Поэтому данную метафору перевели как «судилище». В русском языке суффикс -ищ придает слову эмоционально-экспрессивной окраску, в данном примере - негативную, что полностью отражает несправедливый, поверхностный суд, суд без детального рассмотрения.

2. Социоморфная метафора

A Champion of Alliances in Israeli Politics, Tzipi Livni Rejected at Finish Line (Haaretz Daily Newspaper, 19 февраля 2019)

Перевод:

Бывшая глава МИД Израиля Ципи Ливни объявила об уходе из политики (Радио Свобода, 18 февраля 2019)

Метафора со сферой-источником «Спорт» была опущена. В русскоязычном медиа дискурсе сфера-источник «Спорт» не используется.

3. Антропоморфная метафора:

He told endless «darkie» jokes at the expense of black servants. (The Guardian, 16 июня 2000)

Перевод:

Он постоянно рассказывал расистские шутки о чернокожих слугах. (Авторский перевод)

В словаре метафоры «darkie joke» мы не найдем, однако данная метафора часто употребляется среди людей. Информация о данной метафоре мы можем найти на форуме UsingEnglish, где значение данной метафоры описывается как: «Racist jokes about Black people.» (Расистские шутки о чернокожих людях.) [4]. Стоит отметить, что метафора «darkie joke» носит также социоморфный характер, так как имеет определенный оценочный характер с негативной окраской по отношению к чернокожим.

Данный пример из разоблачительной статьи об Аврааме Линкольне, 16-м президенте США, который знаменит тем, что он один из государственных деятелей, который боролся за права чернокожих и освободил американских рабов. Учитывая контекст статьи, мы предлагаем перевод метафоры «darkie jokes» как «расистские шутки».

4. Артефактная метафора:

Final Say: Downing Street prepares Brexit referendum document claiming it would take longer than a year to organise. (The Independent, 17 января 2019)

Перевод:

Последнее заявление: Премьер-министр готовит референдум о Брексите, подготовка займет больше года. (Авторский перевод)

Метафорическая модель артефактной метафоры «Downing Street» - «Резиденция премьер-министра - это улица». В Оксфордском словаре словосочетанию «Downing Street» даются несколько значений:

1) улица в Вестминстере, рядом с Уайтхоллом и Сент-Джеймским парком; официальная резиденция премьер-министра Великобритании; официальный дом министра финансов Великобритании;

2) правительство Великобритании; премьер-министр Великобритании

[5].

В данном примере актуализируется значение 2) Премьер-министр Великобритании. Под названием учреждения подразумевается человек - премьер-министр Великобритании Тереза Мэй.

Среди метафорических моделей, которые демонстрируют различия в восприятии культур в англоязычном и русскоязычном медиа дискурсах наблюдаются некоторые антропоморфные и природоморфные конвенциональные метафоры, а также социоморфные метафорические модели с концептами «Спорт», «Театр», «Путешествие», артефактные метафоры со сферой-источником «Здание». Причем, в одних случаях метафора совсем исчезает при переводе, а в других - заменяется сфера-

источник (появляется новая метафора).

Что касается перевода конвенциональных метафор нам удалось выделить наиболее часто употребляемые способы и приемы перевода разных типов конвенциональных метафор в медиа дискурсе. При переводе антропоморфной метафоры чаще всего применяется дословный перевод, другие способы перевода (контекстуальный перевод, модуляция, калькирование, компенсация, параллельное именование метафорической основы) составляют одинаковое соотношение. При переводе природоморфной метафоры преобладает дословный и контекстуальный переводы, реже применяются модуляция, калькирование и структурное преобразование. Перевод социоморфной метафоры чаще всего осуществляется с помощью контекстуального и дословного перевода, самыми редко применяемыми являются традиционное соответствие, замена и компенсация. При переводе артефактной метафоры чаще всего используется контекстуальный перевод. Делая общее заключение по переводу всех видов конвенциональных метафор, следует подчеркнуть, что при переводе метафор в медиа дискурсе преобладают дословный и контекстуальный переводы; реже применяются модуляция, традиционное соответствие, замена и калькирование. Самыми редкими способами перевода являются компенсация, структурное преобразование и параллельное именование метафорической основы.

Таким образом, исследование особенностей перевода конвенциональных метафор показало, что в одних случаях, когда прагматические, социальные и культурные свойства определенного концептасовпадают в двух языках, при переводе сфера-источник метафоры оригинала сохраняется, в других случаях различия в особенностях культурного восприятия метафор влекут за собой необходимость изменения сферы-источник метафоры. Следует отметить, что перевод метафор – это комплексный процесс, целью которого является не только передача смысла, но и поиск равноценных элементов в целевом языке. Особенно это представляется важным в контексте медиа дискурса, так как любое несоответствие в переводе может привести к непониманию смысла текста СМИ. К сожалению, нам приходится констатировать, что универсальной тактики перевода метафор не существует. Основная задача переводчика заключается в сохранении смысла и образности конвенциональных метафор при переводе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor // Metaphor and Thought / Ed. A. Ortony. Cambridge, 1993. - 210 pp.
2. Lakoff G., Turner M. More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor. - Chicago: The University of Chicago Press, 1989. - 237 pp.

3. Чудинов А.П. Очерки по современной политической метафорологии: Монография / Урал. гос. пед. ун-т. - Екатеринбург, 2013. - 176 с. ISBN 978-5-7186-0504-4
4. UsingEnglish. Электронный ресурс: <https://www.usingenglish.com/>
5. Oxford Dictionary of English. Oxford University Press, USA; 3rd Revised ed. Edition. Electronic version, latest update on March 2019. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/>

ҚОНВЕНЦИОНАЛДЫҚ МЕТАФОРАЛАРДЫҢ АУДАРУДЫҢ ЛИНГВОМӘДЕНИ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сеилова М.,

¹6M020700 – аударма ісі мамндығы 2 курс магистранты
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынас
және әлем тілдер университеті, Алматы, Қазақстан,
ф.ғ.к., доцент **Баимбетова А.П.**

Бұл мақала медиа дискурста конвенционалдық метафоралардың лингвомәдени ерекшеліктерін зерттеуге, сондай-ақ медиа дискурстың конвенционалдық метафораларын кейіннен аудару мақсатында қабылдау мен түсіндіруге бағытталған практикалық талдау. Бұл диссертацияның зерттеу нәтижелері конвенционалдық метафоралардың аудару проблемаларына жағымды әсер ететін қорытындыларды жасауға мүмкіндік берді.

Тірек сөздер: метафора, конвенционалдық метафора, метафоралардың аударма, ұқсастықтар мен айырмашылықтар, лингвомәдени талдау.

Статья поступила 26.04.2019 г

HISTORY OF TRANSLATION STUDIES IN KAZAKHSTAN

Suranshy Zh.¹

¹Postgraduate of Translation Studies of
Ablai Khan KazUIRandWL

Almaty, Kazakhstan, e-mail: carly_konfetka@mail.ru

Abstract: The article is devoted to the rich history of translation activities in the territory of independent Kazakhstan, as well as to the stages of the formation of translation as a science. It examines the evolution of translation activities in Kazakhstan, when in the context of modern globalization, interethnic contacts intensify and demand for translation grows

Key words: science of post-soviet translation, literary translation, history of translation.

АУДАРМА ІСІНІҢ ҚАЗАҚСТАНДА ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ

Сұраншы Ж.¹

¹ 6M020700 – аударма ісі мамндығы 2 курс магистранты
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынас
және әлем тілдер университеті, Алматы, Қазақстан,
e-mail: carly_konfetka@mail.ru

Андатпа: Мақала тәуелсіз еліміздегі аударма ісінің бай тарихы, сонымен қатар оны зерттейтін аударматану ғылымының қалыптасу кезеңдеріне арналған. Қазіргі жаһандану кезінде этносаралық қатынас нығайып, аударманың қажеттілігі өсуіне орай ежелгі дәуірден келе жатқан тілмәш қызметінің Қазақстан территориясындағы эволюциясы көрсетілген.

Тірек сөздер: посткөнестік аударма ғылымы, көркем аударма, аударма тарихы, түркі тіл мәдениеті.

Шығыс елдеріндегі аударма тарихы. Зерттеушілердің пайымдауынша, мәдениеттің дамуы аударма және оған қатысты мәдени қарым-қатынас түрлері арқылы қабылданатын мазмұнмен анықталып қана қоймай, аудармаға деген қарым-қатынасқа да байланысты болады.

Таяу Шығыста, ислам діні келгенге дейін «даналық үйлері» деп аталатын аударма мектептері қалыптасқан болатын. Бұл орталықтарда жақын орналасқан елдердің барлық мәтіндері парсы тіліне аударылатын. Осындай орталықтар ең көне әрі бай кітапханалар әлі күнге дейін сақталған Бұқара және Бағдад қалаларында жұмыс істейді. Барлық көне мәтіндер парсы, одан кейін араб тілдеріне аударылатын. Бұдан ерте Інжіл қасиетті кітабы аударылған болатын. Александрия қаласының кітапханасы өртенгенде түпнұсқалар жойылғаннан кейін көне авторлардың аудармалары, мысалы, Аристотельдің жазбалары араб тілінен еуропа тілдеріне аударылды.

Таяу Шығыс мәдениеті барлық қолжетімді мәтіндерді араб тіліне аударып отырып, аударма қызметі арқылы өзінің мәдени құндылықтарын көрсетуге тырыспады. Еуропа мәдениеті болса, бұл аудармаларға қызығушылық танытпады, себебі оған көне және інжіл әдет-ғұрпы жеткілікті болды. Оған қоса, Батыс лингвомәдиеттанымы бөтен елдердің нормалары мен мәдени танымдарын меңгеруге қызығушылық танытпады, олар тек өз мәдениетін таратуды ойлады. Інжіл кітабына қарағанда, таяу шығыс лингвомәдиеттанымның негізгі мәтіні – Қасиетті Құран – басқа мәтіндер секілді мұсылмандардың бастамашылығымен шетел тілдеріне аударылмады.

Араб тіліне көптеген мәтіндер аударылды, алайда араб тілінен ешбір аудармалар болмады (осы тілде екі термин қалыптасты: жалпы аударма және араб тіліне аударма; осылайша, екі лингвомәдениеті өзгеше қызмет түрлері арасындағы айырмашылық тудыруға талпыныс болды деуге болады). Діндар адам діни мәтінді тек түпнұсқа тілінде оқып зерттеуі тиіс, немесе сол тілде үйреніп, жаттауы және рухани дамуы тиіс деп

саналды. Бұл мәдениетте негізгі мәтін түпнұсқа болып саналады және оның беделі мызғымастай берік болып табылады, ал оның аудармалары болса, қажет болған жағдайда ғана орындалатын тек оның көшірмесі ретінде ғана қарастырылады. Исламның жаулауы аударма ісінің дамуына әсер етпеді: мұсылман дінін қабылдаушылар бұрынғыдай мәтінді түпнұсқа тілінде оқулары тиіс болды. Ал, әдеби араб тілін меңгеру іс жүзінде өте қиынға соқтырды.

Мамандардың пікірінше, таяу шығыс мәдениетін, жалпы, басқа мәдени құндылықтарды өзіне сіңіріп алатын, алайда, өз құндылықтарын таратуды көздемейтін мәдениет ретінде сипаттауға болады. Ол өзінің лингвомәдени заңдылықтарын қабылдауға дайын адамдар үшін ғана ашық. Осылайша өзара салыстырылған батыстың және шығыстың лингвомәдениеті бір-бірінен айтарлықтай өзгеше болып келеді.

Аударманың қайнар көздері (түркі тілдері). Қазіргі Орталық Азия және Орта Азияның аумағында аудармашылардың белсенді қызметі Геродоттың «Тарихты» жазып бастағанына дейін екі ғасыр бұрын басталды деп болжауға болады. Оның жазбаларына үңілсек, скифтардың (б.з.д. VII ғасыр) «көптілді халық» болғанын байқаймыз. «Скифтардың патшасы елді аралаған кезде жанында әрдайым аудармашылары ілесіп жүретін» деп пайымдайды.

Шығыста аудармашылардың болғанын ахеменидтар жаулаған (б.з.д. V ғасыр) кезден бастап анықтауға болады. Ол кезде соғдылықтар мен хорезмдықтарда арамей жазбасының әсерімен өздерінің жеке жазба дәстүрі қалыптасқан болатын.

Түркі халықтарының жазба дәстүрінің б.з.д. V-VIII ғасырларда қалыптасуы (түркі-руна, ұйғыр) алғашқыда түркі халықтарының соғды жазбасын қабылдауына алып келді. Соғды тілі және жазбасы түркі халықтары арасында кеңінен тарады, тіпті Ұлы Жібек жолында мәдени қарым-қатынас тілі болып соғды тілі қалыптасты. Осы кезеңде түркі-соғды мәдени, экономикалық және саяси өзара қарым-қатынастары одан тығыз бола бастады. Соғдылардың сауда отарлары қалаларға айналды. Ол қалаларда әртүрлі өмір сүру салаларында аудармашылардың көмегімен орындалған түркі-соғды екітілдік қатынас белсенді түрде жүзеге асырылды. Түркі көшіріп жазушылары буддизм мәтіндерін аударумен айналысты (қытай, санскрит, палия).

Ю.А.Зуевтың айтуынша: «Соғдылықтар – соғды және түркі тілдерінде сөйлеген, Баласағұнда тұрған халық. Түркі халқының соғдылармен өзара қарым-қатынасы қағанаттың бүкіл тарихында орын алады және олардың байланыстары Орталық Азия тарихында моңғолдарға дейінгі және моңғолдар кезеңінде көшпелі және отырықшы халықтардың этномәдени ара-қатынастарының дамуына негіз құрағанын көрсетеді».

VII-XI ғасырларда ислам мәдениеті дамыған кезеңде осы өңірлерде соғдылар жазуы араб жазуына ауысқан кезде бір жақты және екі жақты

аудармалар белсенді түрде жүргізілген. Орталық Азияның келесі ағартушыларының мұралары осының бірден бір дәлелі болады: араб тілді – әл-Бухари, әл-Ферғани, ат-Тирмизи, Ибн Сина, әл-Беруни; парсы тілді – Рудаки, Фирдауси, Низами; түркі тілді – Жүсіп Хас Хажиб, Махмұд Қашғари, Ахмед Йүгінеки. Парсы тілінің жетік білімпазы Низами әзірбайжан әдеби тілінің негізін құраушы болды. Араб, парсы, түркі тілдері Орталық Азияда орта ғасырларда ұлтаралық қарым-қатынастың тілдері рөлін атқарды. Сөйтіп, XIII-XIV ғасырларда Орталық Азияда және Иранда барлық танымал ортағасырлық шығыс ақындары үшін парсы-түркі және парсы-араб екітілді, тіпті араб-парсы-түркі үштілді меңгеру кең таралды. Осындай ақындардың қатарына Рудаки мен Фирдаусиді, Омар Хайам мен Низамиді, Саади мен Хафизді, Навои мен Ширазиді қосуға болады. Жалаледдин Руми XIII ғасырда парсы, түрік, араб тілдерінде жазатын және бір тілден екінші тілге аударатын. Абу Райхан Бируни грек және санскрит тілдерінен араб тіліне аударатын. Мұхаммед ас-Самарқанд төрт тілді - парсы, түркі, араб және моңғол тілдерін меңгерген. Ал, Хакани Ширвани әзірбайжан, грузин, парсы және араб тілдерін жетік білген.

«Әлішер Навоидің (1441-1501 жж.) «Екі тіл туралы дау» атты филологиялық трактаты орта ғасырларда әр тілдің құндылығы мен ерекшелігін танып білу маңыздылығының дәлелі болады. Еуропалық және орыс тілдерін білмеген ортағасырлық ғалым, ақын және аудармашы Ә.Навои былай деп жазған: «Араб тілінен басқа тағы үш негізгі және өте бай тілдер бар. Ол тілдер сол тілде сөйлейтін адамдардың сөздерін өзінің байлығымен, оралымдылығымен көріктендіреді және бірнеше тармақтардан тұрады». Ғалым үш негізгі тілді бөліп айтты: түркі, парсы және хинди». Ғалым өзі меңгерген тілдердің ерекшелігіне тоқталып, ережелері мен негізгі өлең құрылыстарын зерттей келе, кең ауқымды білім алғанын өз жазбаларында атап өткен.

Ресей мемлекетіне біріккенге дейін Орталық Азияда (Қазақстан, Қырғызстан) ресми мемлекеттік құжаттар түркі тілінде (Хуа хандығы), парсы тіліне (Бұқара әмірі) және біруақытта түркі мен парсы (Қоқан хандығы) тілдерінде дайындалатын. Осы кезең көрнекті және нәтижелі көркем түркі-парсы көптілділік пен көптілділік және жоғары аударма өнерімен сипатталады.

Толғандыратын ақпарат. Мәдениеттер мен тілдердің даму тарихының көптеген мәселелері қазақ жазба мәдениетінің, аударма қызметінің дамуына алып келетін жаңа зерттеулерге сәйкес түзетілетін болады.

2003 жылы шыққан «Көне түркі жазбасының тарихы және теориясы» ғылыми басылымында танымал түркітанушы-ғалым А.С.Аманжолов өзінің зерттеуінің негізінде келесідей тұжырымға келді: «Көне түріктердің б.з. дейінгі I мыңжылдықтың ортасына тән көне грек алфавитінің және б.з. дейінгі I мыңжылдықтың ортасында туындаған түркі руна алфавитінің болуы Іле өңірінде осы өзара жақын

алфавиттердің айтарлықтай ұқсас келуін көрсетеді және түркі тілді тайпалардың көне жазба дәстүрі болуының бірден бір дәлелі.

... Қазақстан аумағында болған көне жазба түрлері (пиктография, идеография) тіл және жазудың қалыптасуы барысында түркі өркениетінің даму кезеңдерін көрсетеді.

... Көне түркі руналарының палеографиялық талдауы, өз кезегінде, Оңтүстік Сібір және Жетісуда түркі руна алфавитінің өте ерте - б.з. дейінгі I мыңжылдықтың ортасында қалыптасқанын растайды. Бұл алфавит, біріншіден, көне грек алфавитімен (әсіресе малоазиялық және италистік) және екіншіден, солтүстік семит-финикистік (соның ішінде, көне арамей) және оңтүстік семит алфавиттерінің көне түрлерімен тығыз генетикалық байланыстың болуын дәлелдейді. Сонымен қатар, түркі руна алфавиті өте бай және дербес қалыптасқан графикалық жүйе болып саналады. Түркі руна белгілерінің көне семит, көне грек, италий және малоазия әріптерімен тығыз генетикалық байланысы түркі руна алфавитінің өзінің қалыптасу жолында көне алфавиттік жазбалардан бастау алуымен түсіндіріледі.

... Түркі руна алфавитінің қалыптасуымен туындайтын мәселелерді шешуде түркі тілдерінің үнді еуропалық тілдермен көне генетикалық ортақтығы туралы болжамға ерекше көңіл аударылады».

Әрине, ұсынылған деректермен Шығыс және Орталық Азияда аударманың қалыптасу тарихы шектеліп қоймайды, оны зерттеу үшін тек семинар сабақтарда талқылап қоймай, тыңғылықты дербес жұмыстар атқару қажет.

Қазақстанда аударма ісінің теориялық және тәжірибелік құрамдас бөліктері туралы айтқан кезде, біз соңғы екі ғасырда жаңадан туындап жатқан түркітану (атап айтқанда – қазақ тілін тану) мәселелеріне тап боламыз. Барлық тіл деңгейлерінде түркітанудың көптеген аспектілері қайта қаралып, сипатталуда.

Аударма ісінің Қазақстанда қалыптасу тарихы, Қазақстанның Ресейге қосылған кезінен бері, олардың өзара байланысы мен қарым-қатынастары аясында тәржімашылық қызмет ретінде қалыптасып келді. Аудармаға қатысы бар орыс шенеуніктерінің миссионерлік қызметі қазақ көркем әдебиеті туындаларының орыс тілінде шығарылуына алып келеді. Өзара қарым-қатынас артқан сайын ақпаратты мазмұндау, іскерлік хат-хабар алмасу, әртүрлі жанрдағы мәтіндерді, соның ішінде көркем, сабағаттық-оқыту жұмыстарын жүзеге асыру қажеттілігі де артты.

Қазақ аударма ісінің эволюциялық дамуы XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басын құрайды. Осы уақыт ішінде аударма мектебінің құрылуы бірнеше кезеңдерден өтті. Ол кезеңдердің әрқайсысы кез келген бір тілдің не болмаса ілеспелі оқиғалардың басым болуымен сипатталады. Бірінші кезеңде ана тілі басым болды, сондықтан

шығармалардың көбі орыс тілінен қазақ тіліне аударылды. Осындай көркем әдеби шығармаларды аудару тарихы тіпті XIX ғасырдың өзінде – Абай, Шәкәрім (1858-1931) туындыларын аударудан басталады.

М.О.Әуезов: «Евгений Онегиннің аудармасы Абай және оның оқырмандары үшін ерекше мәнге ие. Ол қазақ ауыз және жазба әдебиетінде үлкен бір алға басу болды», - деп жазады.

Пушкиннің «Дубровский» туындысы Қ. Шәкәрімнің аудармасында ақындар бірнеше сағат бойы домбырамен өлеңдетіп орындайтын хикаяттың өлеңмен жазылған мазмұны ретінде берілген. Бұл хикаят орыс тілінде екі бөлімнен тұрады (екіншісі – аяқталмаған), Шәкәрімнің аудармасында 403 шумақтан тұрады, оның 31 шумағы – шығарманың тарихи-философиялық кіріспесі болып табылады. Мұндай туынды алғашқы аудармашылар үшін қиыннан қиыстырар жұмыс болды: екі тілдің сан алуан құрылымын жеткізу – аудару оңайға соқпады.

Мамандардың пікірінше, аудармашы қабылдаған әдіске қарамастан, шығарманың сюжеттік-композициялық құрылымы толықтай сақталған. Ал, әдебиеттанушы, Қазақстанның Ғылым академиясының академигі (1975 ж.), Қазақстанның халық жазушысы (1987 ж.) М.Қартаев аудармашының шығарманы түрлендіруі қазақ халқының өмір сүру жағдайларына, олардың поэзиялық ойлау ерекшелігіне байланысты болды деп пайымдайды. XIX ғ. 80-ші жылдарында В.В. Радлов қазақ халқының айрықша сөйлеу мәнерін ерекшелеп өтті: «Қара-қырғыздар және қазақ-қырғыздар тоқтамай, және шатасып қалмай, еркін де жақсы сөйлеу мәнерімен тіпті өздерінің түркі тілдес замандастарынан да озып түсті. Өз ойын анық және дәл жеткізе отырып, тілдің бар байлығын орынды пайдалана отырып, тіпті қарапайым әңгімеде сөздерін ерекше нақышқа келтіреді, сөйлемдер өлең шумақтары ұқсап құралады». Қазақ халқының поэзиясы – үлкен өнер».

ИСТОРИЯ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Сураншы Ж

¹2 курс магистратуры, Переводческое дело,
КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Аннотация. Статья посвящена богатой истории переводческой деятельности на территории независимого Казахстана, а также этапам формирования перевода как науки. В ней рассматривается эволюция переводческой деятельности на территории Казахстана, когда в условиях современной глобализации межэтнические контакты усиливаются и растет спрос на перевод.

Ключевые слова: переводоведение, переводоведение постсоветского периода, художественный перевод, тюркоязычная культура.

ӘДЕБИЕТ

1 Сәмитұлы Ж. Аударма теориясы және практикасы: Оқу құралы. – Алматы:Қазақ университеті, 2005. – 272 бет.

2 Илюхин В.М., “Стратегии в синхронном переводе(на материале англо-русской и русско-английской комбинаций перевода)”.- М., 2001ж.

3 Зимовец Н.В., Кобзарева Л.А. Декомпрессия текста при переводе с русского языка на английский (на материале перевода романа Б. Пастернака «Доктор Живаго») // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 11-8. – С. 1728-1731.

4 Кунанбаева С.С. Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности. Учебное пособие/ С.С. Кунанбаева:. Алматы, 2017 – 264 с.

5 Нұрмұратов С.Е. Қазақ Хандығының 550 жылдығына арналған ресми сайт, “Тәуелсіздік жағдайындағы философиялықзерттеулердің ерекшеліктері”. - 2013.

6 Алпысбаев Қ.Қ. Көркем мәтінді талдау әдістері: Оқу құралы / ҚазҰУ– Алматы: Қазақ университеті. – 2004. – 149 б.

Статья поступила 26.04.2019 г

**4 Бөлім. ШЕТ ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ЗЕРТТЕУЛЕР**

**Раздел 4. НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РАЗРАБОТКИ В ОБУЧЕНИИ
ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ**

**Part 4. SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENS IN FOREIGN
LANGUAGE TEACING**

UDC 801.7
JRSTI16.31.51

**PROBLEMS OF LEXICAL INTERFERENCE
ON TEACHING ENGLISH**

Yekibayeva N.A.¹,

¹candidate of pedagogical sciences,
associated professor of L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Nur-sultan, Kazakhstan
e-mail:ekibaeva@yandex.ru

Abstract. Researchers have always understood the importance of lexical interference on teaching the English language. The paper deals with this problem as one of the areas of practical lexicography and phonetics as well. Actually, we have been researching it systematically throughout 45 years of teaching experience in universities. It is really a great problem. We have looked through various dictionaries and come up to the conclusion in their deep investigation.

Key words: lexicography, dictionaries, phonetics, linguistic, research, knowledge acquisition.

From the last century a new branch, learning lexicography, has been developing. Actually, we join to the opinion that a number of distinctive features determine our educational systems. This is why we place a very strong emphasis on developing tools to help countries improve the quality of their education systems. To strengthen our understanding of what works and what does not in education, we have very interesting contributions. The work has not only been about promoting educational research and innovation; it has analyzed how well research and innovation are exploited in education systems to raise the quality of learning. It has found fundamental shortcomings in many countries; I will focus on three of them. First, our work on knowledge management has shown that education in general and schools in particular are conventionally poor at managing the very thing at the heart of their “business” – knowledge [1, p.308]. Too much educational practice takes place in isolation-individual teachers in individual classrooms-using old –fashioned methods in bureaucratic organizations.

We tend to be reluctant to exploit the key motors of innovation that many other sectors do

1. Research knowledge in education and related fields
2. Networking among professionals and organizations
3. Modular reorganization of basic structures
4. Using technology to create the opportunities to work differently[2].

Education thus needs to develop better its own culture of innovation, though this is certainly beginning to happen.

Second, a related point: despite the key role of knowledge-based innovation in education, our systems typically have low levels of investment in educational research; low levels of research capacity; and weak links between research, policy and innovation. A great deal is still to be done through effective brokerage and promoting collaborative forms of professional development, for instance- to ensure that the research that is going on directly informs the practice of teachers in schools and classrooms.

Third, too much of educational decision-making is preoccupied by the short term, with disincentives to innovate. Today's world is increasingly complex and uncertain, with a growing number of stakeholders making new demands on education. Yet, so much of education is still determined by short-term thinking –preoccupation with pressing immediate problems or simply seeking more efficient ways of maintaining established practice[3, p.71-83]. This is understandable perhaps but education has such long-term consequences that a better balance needs to be found between responding to the immediate and working towards the strategic and long term.

Finding this balance will mean softening education's pronounced «risk adversity» [4, p.57]. The parallel is often drawn with heart surgery: you cannot tolerate any failures in education - just as you do not want the surgeon to make any mistakes- and hence the call for robust accountability measures to expose any problems the moment they arise. But if the accountability measures to expose any problems the moment they arise. But if the accountability regimes are testing for a very limited range of knowledge and capacities or are so punitive as to stifle any genuine initiative, they will promote neither quality nor innovation. What is assessed and how it is done are critical factors in promoting or hindering innovation and ultimately the quality of learning [5, p.12].

We have made an experiment with 2 groups in ENU. The 1st was control group, the 2nd was an experimental one. The 2 groups of the 2nd course of the philological faculty were given different tasks for reading and interpreting texts from English and American writers. On experimental group had been a failure first, but after consolidation a set of effective tasks and exercises had had a great success.

First of all due to these exercises and various tasks the motivation in teaching English has greatly increased. The problems of lexical interference had been shortened and we were greatly surprised to see our student's interest in teaching English.

Ensuring that thousands or millions of learners and teachers work effectively on a daily basis in 21st century learning environments which offer genuine equality of opportunity is a daunting task for any country to achieve.

The third main leg of the three-legged stool to complement these other two is our capacity to look to and clarify the longer-term issues, and promote educational research and innovation. In a fast-changing knowledge society, all organizations must develop their capacity to understand the bigger picture, to anticipate future changes and to innovate- his must be a particular contribution.

It has been doing this for 40 years and we can refer to valuable contributions it has made internationally within the past decade. Its forward-looking scenarios for the future of schooling and of higher education- Schooling for Tomorrow and University Futures- have been highly influential in providing tools for long-term thinkiwhich seems so difficult even for the educational community [6]. Its work on the international "learning market" has exploited our privileged international vantage point to offer analysis of genuine significance and high relevance. Providing a forum for leading experts to elaborate the concept of social capital- networking and trust-has provided a very useful counterweight to the conventional economic focus on human capital, as well as broadening the understanding of education and learning outcomes.

This is something globalization has done so well over the years and widens the terms of debate in countries and shows new possibilities ahead for education. The new focus is on systemic innovation- looking to understand how something as ephemeral and individual as creative innovation can be promoted into the very culture learning systems[7].

The project on brain research discussed at many conferences has been path breaking in recognizing an important nascent field with far-reaching consequences and digesting the rapidly-developing knowledge for an educational audience. It has helped to create new knowledge by fostering dialogue between neuroscientists and educators who otherwise would have occupied separate worlds.

These conferences show that these are not just past achievements. There is ambitious new work on New Millennium Learners, which is bringing analytical rigor to understand the importance of the digital age as experienced by the learners themselves [8, p.9-10]. Innovative Learning Environments is a new project pushing at the limits and boundaries of the conventional variables of reform and will offer new models for the future.

These examples underline the particular value of globalization: to identify them into focus; to make connections between different and often novel perspective to provide an international forum for developing new ideas and knowledge; and this with an eye always on policy rather than as isolated academic pursuits [9].

We live now in a global village and we are in a one single family. It is responsibility to bring good, effective education to everybody who wants to study. We may have different languages, different religions but we all belong to one human race.

There exist very many difficulties while teaching the English language.

At turns out that there are very many borrowings from the French and other languages that have influenced on pronunciation of the English.

A pupil must be well aware of a great amount of these potential international words. He must not only know the translation of a word but its definition as well. That's why we must pay attention to a great amount of various effective exercises [10].

This phenomenon is studied in linguistics, sociolinguistics, psychology. In our case, we are interested in this concept as a result of bilingualism with subsequent negative impact on the translation process.

A person studying a foreign language rarely passes the collision with the phenomenon of language interference[11]. This phenomenon arises as a result of the influence of one language on another. Usually the native language affects a foreign language, but at an advanced stage of study it happens and Vice versa. Interference can manifest itself both orally and in writing, as well as at all language levels[12].

To sum it up, we can say that

- the mechanisms of the phenomenon of lexical interference are the identification and transfer of elements and functions of the contacting languages;

- common causes of interference are - excessive and insufficient identification of elements and functions of contacting languages for negative interference and normal or correct identification of similar phenomena and functions for positive interference;

- linguistic causes of interference are differences and similarities in the language systems of contacting languages.

REFERENCES

1 Bloem I., Bogaard S., & La Heij W. Semantic facilitation and semantic interference in language production :Futher evidence for the conceptual selection model of lexical access. Journal of memory and language, 51, 2004, 307-323 p

2 Brown H. Principles of language learning and teaching. (5 ed). New Jersey: Pearson educated limited,2007

3Diab N. The transfer of Arabic in the English writings of Lebanese students. ESP, Sao Paulo,18, 1996, 71-83p

4 Dweik B. Translating cultural and literary expressions from English into Arabic. Say[yab translation journal,5,2013,57-70p

5 Erarslan A., Hol D. Language interference on English : transfer on the vocabulary, tense and preposition use of freshmen Turkish EFL learners. ELTA journal, 2, 2014, 4-22p

6 Gaber, J. A textbook of translation: Concept, Method and practice. Al-Ain, UAE: University Book House. 2005

7 Havlaskova, Z. Interference in students' translation. Brno, Czech Republic: Masaryk University. 2010

8 Maros, M., Hua, T., & Salehuddin, K. Interference in learning English: Grammatical errors in English essay writing among rural Malay secondary school students in Malaysia. E- Bangi, Journal of Social Sciences and Humanities, 2, (2), 2007,1-15p

9 Mitchell, R., & Myles, F. Second language learning theories (2Ed). London UK: Hodder Arnold. 2004

10 Newmark, P. A textbook in translation. Hardford- shire: Prentice Hall. 1988

11 Norrish, J. Language learners and their errors. London: Macmillan Publishers. 1992

12 SattiHamad, M., & Yassin, A. Investigating lexical errors and their effect on university students' written performance in Sudan. SUST Journal of Humanities, 16, 2015, 1-18.

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА ЛЕКСИКАЛЫҚ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Екибаева Н.А.¹,

¹филология ғылымдарының кандидаты, доцент,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-сұлтан, Қазақстан
e-mail:ekibaeva@yandex.ru

Андатпа. Мақала ағылшын тілінде сөйлеудегі лексикалық интерференцияның пайда болу және оның әсерін төмендету мәселелеріне арналған. Орыс тілді білім алушылардың потенциалды интерференциясының аумағын анықтау мақсатында ағылшын тіліндегі бірқатар сөздер бақылау және эксперименталды топтарда қарастырылған. Лексикалық интерференцияның шынайы деңгейін анықтап, төмендетуде сөздіктермен жұмыс сабақ барысында апробациядан өтіп, нәтижелі екені дәлелденген.

Тірек сөздер: лексикография, сөздіктер, фонетика, лингвистика, зерттеу, білім игеру.

ПРОБЛЕМЫ ЛЕКСИЧЕСКОЙ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Екибаева Н.А.¹,

¹кандидат филологических наук, доцент,
Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева,
Нұр-сұлтан, Қазақстан
e-mail:ekibaeva@yandex.ru

Аннотация. В статье рассматривается проблема лексической интерференции в преподавании английского языка как одно из направлений практической лексикографии и фонетики. Для выявления уровня потенциальной интерференции и ее ослабления в результате целенаправленной работы со словарями, в двух группах: контрольной и экспериментальной - был отобран ряд английских слов, в ходе апробации на занятиях выявлена ее результативность.

Ключевые слова: лексикография, словари, фонетика, лингвистика, исследование, приобретение знаний.

Статья поступила 19.03.2019

UDC 371.261
JRSTI 14.35.09

FORMATIVE ASSESSMENT STRATEGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Sagat Zh.K.¹, Yekibayeva N.A.²

¹ Master's degree, Faculty of Philology, 1st course

² Associated professor

L.N. Gumilyov Eurasian National University,

Nur-sultan, Kazakhstan

e-mail: zhess24@mail.ru

Abstract. Today, our countries' system of education has changed in order to develop and become one of the most developed countries. Secondary schools have practiced the new updated program which has completely different form of evaluation than recent one. This form of assessment that called criterion –based assessment has two types as formative and summative assessment. Assessment always has a crucial role in teaching and learning, that is why the paper has not lost its relevance. In the study researcher presents the most effective, useful and common strategies that teachers use while assessing students. Also, survey conducted among teachers clarifying usefulness of those strategies.

Key words: evaluation, criterion-based assessment, formative assessment, summative assessment, strategies.

Currently, changes are being made in all spheres of our society, as well as reforms are being introduced in the education system. A society that capable of creating conditions for obtaining high-quality and modern education can successfully develop and become one of the leading countries. Until today, the traditional type of assessment had used, but today, process of assessment in secondary schools has colossally changed. A criterion- based assessment has entered to education process with updated program in 2016-2017 academic year by Ministry of Education. This type of assessment facilitates the formation of pupil's educational-informative competence and it with clearly specified criteria that coincide to the content and objectives of education based on comparison of academic achievements. Advantages of criteria-based assessment from the traditional five-point evaluation: Only student's work evaluated, not the student's personality; The evaluation criteria shown to students in advance; The student's work compared with the correct form of the work; The quality of education improved.

It has two types as formative assessment and summative assessment. The most visible is summative assessment where pupils can get certain points at the end of each units or modules and terms by doing special tasks, which prepared according to education standards of RK. Criterion-based assessment has also formative function, which called formative assessment. This type is intended to aid learning by feedback which conduces improvement of learning outcomes and beneficial to pupils in learning process [1,p3].

Formative assessment is an assessment of a student's knowledge of the world and an assessment to improve education. Because, it helps the development and formation of the student's personality [2,p.87]. This system of assessment allows the teacher to conduct individual work with each student, allows from the very beginning to observe that the student has not learned the material, diagnose the knowledge of the student, helps the teacher to organize the learning process in a different way, and the student assumes great responsibility for their education.

Formative assessment is an assessment method in which students receive immediate feedback and ideas on how to improve their performance. Feedback should be helpful to the student and, according to Rasmussen [3, p.3], should be "specific, precise, selective, accurate, timely, clear, conveyed in a variety of modes, focused on the achievable and expressed in a way that will encourage the person to think" so that they can change what they do, make corrections and improve their learning. He also stated that "formative assessment" is less effective if students are not adequately informed that they are expected to demonstrate knowledge". Volante & Beckett in their study stated that "formative strategies such as survey methods, feedback without evaluations, self-assessment, group assessment can double the speed of student learning [4, p.240]. It was also shown that the use of formative assessment in the class closing the gap in achievement, because of the formative assessment strategy which brings the greatest benefit in favor of the students with low achievements.

Connie M. and Susan M. (2009) noted that "the primary purpose of formative assessment is to improve learning, not just to audit it. This is an assessment for learning, not an assessment of learning." Thus, formative assessment should be used primarily for the benefit of students as support for learning.

Formative assessment is significance for the teacher, because it helps teachers meet the needs of students, path student achievements and propose students prospects for success. It also helps equalize standards to instruction and embeds the assessment into the instruction. Greenstein (2010) provides teachers with the opportunity to concentrate on students and how they can be more efficient in teaching and attracting each individual student. Patricia Blanton (2007) stated that it helps teachers "determine if the instructions given by [them] were sufficient to change the prejudices held by [students]".

Key principles of formative assessment in action:

- Students should be able to understand what they are trying to learn and what is estimated of them;
- Students should be given advice on how to make enhancements;
- Students should get feedback about the performance of their work and what they can do in order to make it better;

- Students should be completely engaged in making the decision what necessity to be done next;

- Students should know who can help them if they need it.

Types of assessment strategies

The goal of formative assessment is to get an idea of what students know (and do not know) in order to make responsive changes in teaching and learning, methods such as teacher observation and class discussion have an important place along with test analysis.

Black and Wiliampromote teachers to use *questionnaires* and *class discussions* as an opportunity to develop their students' knowledge. However, they warn that teachers should ask thoughtful, reflective questions, rather than simple, factual ones, and then give students enough time to answer[5, p.41].

One of the easiest and useful strategy of formative assessment is the "*exit card*". It is as index or sticky notes which students give to you, contribute in a box, or post on the door as they leave the class. On this card students have written their names and have answered to a question, made a solution or made conclusions of their understanding, then teacher can read the responses.

Index cards, whiteboards, magnetic boards, and other items are immediately maintain by all students to denote their response to a question or problem was given by the teacher. Using response, the teacher can simply notice the responses of students while teaching the whole group.

Another strategy is called "*think-pair-share*". In this strategy students take a few minutes to think about the question. Then, they told their opinion to pair also compare thoughts before sharing with the whole class.

The most effective one is "*3-2-1*". Students responds to following prompts considering what they have learned at the end of the lesson: 3 things they learned from the lesson; 2 things they want to know more about; and 1 questions they have. Or 3 important facts, 2 interesting ideas and 1 thought to think about. The prompt stimulates student reflection on the lesson.

"*Triangular Prism*" or "*Traffic lights*" (Red, Yellow, Green) is used often in class, because it is the easiest way of checking student's understanding. Here, students give feedback to teacher by sticking the color to the board or showing it that corresponds to their level of understanding. Green means that everything is clear, yellow –some of them not so understandable and red-I have a lot of questions.

"*Newspaper Headline*" used at the middle or at the end of the lesson. It usually used in practice or production stage. Students make a newspaper headline according to topic they have learned writing the main things, ideas.

Students remembered something better when they teach others. This is the best strategy that I like and use more in my own practice. It called "*Peer instruction*". If student can explain material to others successfully, it's clear that she understood your lesson.

A quick and easy snapshot of student understanding is “*Four Corners*” strategy. The teacher asks a question or makes a statement. Students then move to the appropriate corner of the classroom to give their response. For instance, the corner choices might include “I completely agree,” “I disagree,” “I agree somewhat,” and “I’m not sure.”

Jigsaw is a part of co-operative learning. Teacher divides task into subtasks and assigning one to each student in a small group. Then group members work together being “experts” about the information within their subtasks.

Metacognition Sheet. Teacher distributes sheets of paper with questions as “Can you sum up the topic?”, “What questions do you still have ?” Encouraging detailed answers help you find out which students are warring, trying or which of them has problems.

“*Countdown*” is similar to “3-2-1” strategy. Students should create 3 lists. The 1st they must explain three ideas, concepts that they have learned, then two things that surprised them and one idea they try to do.

“*Virtual classroom*” strategy, which students often prefer. Because they like using devices while learning. With an online platform such as “Hot potato”, “Socratic”, “Kahoot” teacher prepared questions that correspond with the lessons, then sends them to students on-the-spot, and they should answer to questions quickly using their devices. Teacher can elicit answers from those who don’t typically raise their hands., and this activities also motivates students.

Hand It In, Pass It Out. Students create questions concerning the theme with an objective answer that’s explainable in a few sentences. Then they pass it out to other students and they must write their answer to the questions not writing down their names. After students read the responses and teacher checks also explains what the correct answer is.

Simply “*Oral questioning*” technique is effective while formative assessment during the lesson. The questions will as following:

- What is the idea, moral in...?
- What ideas or details can you add... ?
- Can you give an example of ...?
- What is wrong with ...?
- What question are we trying to answer or what problems are we trying to solve?
- What approach or strategy could you use ...? And so on.

“*Web*”, “*Mind map*” or “*Concept Map*” is an excellent tool representing materials in graphs in order to make the topic or concept clear to students. Here, students can make their own map themselves finding key concepts concerning the topic.

“*Doodle It*” strategy. It can be used during the lesson or at the end of the lesson. One of the useful tool when having less time to write and improves

imagination, thinking skills. Teacher gives sheet of paper and students draw what they understand, instead of writing it.

Methods

A survey method conducted among 20 English teachers from different secondary schools, lyceums. For the survey used a list of questionnaire which clarifies the importance and usefulness of formative assessment strategies. It was conducted with help of program surveymonkey.com, and delivered to teachers by social networks as whatsapp, facebook, telegram.

Firstly, the conductor divided them into different ages and work experience as shown on the 1st table and 2nd table. According to table it is clear that amount of participants are 41-50 ages who have 6 to 10 years work experiences. And all of participants are female with different work experiences and age division.

Table 1. The age division of teachers.

Age groups	Respondent
20-30	4
31-40	5
41-50	9
50+	2

Table 2. The experience division of teachers

W o r k experience	Respondent
Less than 5 years	3
6 to 10 years	9
11 to 15 years	6
16+	2

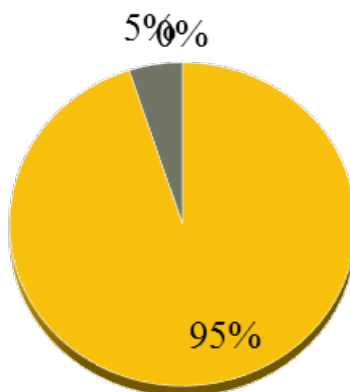
Results

Firstly there was a question in order to identify the importance of formative assessment in teaching English. On the following figure shown 95% of participants response that is very important, 5% chose less important, however none of them did not wrote that formative assessment is unimportant.

Figure 1. The significance of formative assessment (FA)

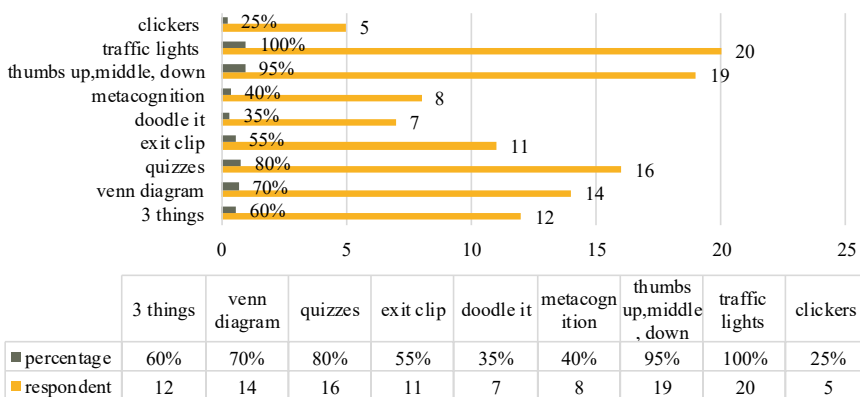

■ Very important
 ■ less important
 ■ unimportant

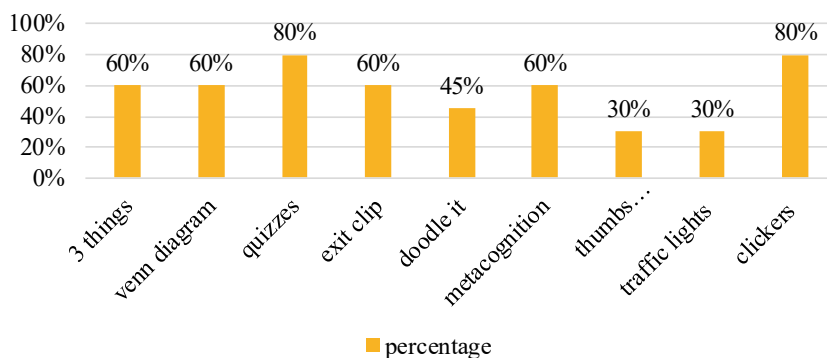
On the figure 2 was given strategies which teachers often use in their lesson. According to this diagram researcher find out that all of the teachers use the most easiest strategy which called “traffic lights”. And only 25% of them use clickers at their lesson. And these teachers give only 9 strategy which they used in their class.

Figure 2. Usage of FA strategies (techniques)

Then conductor asks about usefulness of those strategies, which they gave before. The figure below shows the percentage of their usefulness which given by teachers. Amount of teachers thought that quizzes and clickers are most useful tools while teaching English. However they do not often use clickers in their lesson according to figure above.

Figure 3. Usefulness of FA techniques or strategies.

Conclusion

The results of this survey offer that formative assessment has a crucial role in teaching and learning foreign languages (English). According to results researcher clarifies that there is no great difference between usage and usefulness of strategies. However teachers use 6-7 type of techniques to formative assessment. It can demotivate learners, they can lost their interest, and do not pay their attention to them which will be the big problem of teachers. In addition, analyzing a lot of strategies author notes that each of technique will be effective, if the teacher can use it properly. And teachers should know what for want to use and which approach is more suitable for that.

REFERENCES

- 1 Nasional'naya akademiya obrazovaniya imeny I. Altynsarina Ob osobennostyah organizatsii obrazovatel'nogo proseca v obsheobrazovatel'nyh shkolah Respubliki Kazakhstan v 2016-2017 uchebnomgodu: instruktivno-metodicheskoe pis'mo. Astana., 2016. [in Russ].
- 2 Mirseitova S. RWCT sozdigi, kasibi damu mektebi. Almaty., 2005. 87-88 b. [in Kaz].
- 3 Jay B. Rasmussen. Formative assessment strategies. Studylib., 2010. 3p. URL: <https://studylib.net/doc/6792626/formative-assessment-strategies-doc>
- 4 Volante L., Beckett D. Formative Assessment and the Contemporary Classroom: Synergies and Tensions between Research and Practice. Canadian Journal of Education., 2011. 240p.
- 5 Black P., Wiliam D. Assessment and classroom learning. AssessmentinEducation, 5 (1): 7-74.1998. 41p.

СТРАТЕГИИ ФОРМИРУЮЩЕГО ОЦЕНИВАНИЯ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Сагат Ж.К.¹, Екибаева Н. А.²

¹ магистрант, филологический факультет, 1 курс

² кандидат педагогических наук, доцент

Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева,

Нур-Султан, Казахстан

e-mail: zhess24@mail.ru

Аннотация. Сегодня система образования наших стран изменилась, чтобы развиваться и стать одной из самых развитых стран. Средние школы практикуют обновленную программу, которая имеет совершенно иную форму оценки. Эта

форма оценивания которая называется критериальной, включает два типа оценки: формирующую и суммативную. В статье представлены наиболее эффективные общие стратегии, которые учителя используют при оценке учащихся. Приводятся данные опроса, проведенного среди учителей для выяснения эффективности этих стратегий.

Ключевые слова: оценка, критериальная оценка, формирующая оценка, суммативная оценка, стратегии.

ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДА ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУ СТРАТЕГИЯСЫ

Сағат Ж. Қ.¹, Екибаева Н.А.²

¹ магистрант, филология факультеті, 1 курс

² пғк, доцент,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

e-mail: zhess24@mail.ru

Аңдатпа. Бүгінде біздің еліміздің білім беру жүйесі дамыған елдердің бірі болу үшін өзгеріске енді. Орта мектептерде алдыңғыға қарағанда бағалаудың мүлдем басқа түрі енетін жаңартылған бағдарлама тәжірибеден өтуде. Критерий негізіндегі бағалау деп аталатын бағалаудың бұл түрі қалыптастырушы және жиынтық бағалау ретінде екі түрге ие. Бағалау әрдайым оқыту мен оқытуда шешуші рөл атқарады, сондықтан мақала өзектілігін жоғалтпайды. Зерттеуші студенттерді бағалау кезінде мұғалімдердің қолданатын ең тиімді, пайдалы және ортақ стратегияларын ұсынады. Сондай-ақ, осы стратегиялардың пайдалылығын анықтайтын мұғалімдер арасында сауалнама жүргізілді.

Тірек сөздер: бағалау, критериалды бағалау, қалыптастырушы бағалау, жиынтық бағалау, стратегиялар.

Статья поступила 20.03.2019

UDC 371.261:81'243
JRSTI 14.35.09

FORMATIVE ASSESSMENT: THE ROLE OF ORAL CORRECTIVE FEEDBACK IN SECOND LANGUAGE ACQUISITION

Sagat Zh.K.¹, Nurzhanova Zh.J.²

¹ Master's degree, Faculty of Philology, 1st course

² Candidate of pedagogical sciences, associate professor

L.N.Gumilyov Eurasian National University,

Nur-Sultan, Kazakhstan.

E-mail: zhess24@mail.ru

Abstract. Feedback takes a crucial, vital role for all pupils to improve their second language learning. There are different types of feedback but this paper focused only on oral corrective feedback. The main aim of this work was to identify which approaches of corrective feedback are used mostly and useful for acquisition second language when pupils make oral errors at primary and secondary schools. Then researcher conducted a survey among 61 teachers from different schools in order to achieve the goal of study. The survey revealed frequently used and effective feedback approaches. After analyzing collected data, according to the responses of participants, some recommendations suggested for the teachers to use while providing oral feedback in their classroom.

Keywords: feedback, oral corrective feedback, second language acquisition, oral mistake, feedback approaches, interaction forms

Introduction

Assessment always has a significant role in education process. In addition, it is one of the most difficult process in teaching. In the educational sector, there are two types of the assessments. One of them is the formative assessment and thesecond is summative assessment. The formative assessment is the teaching tool which is utilized on a daily basis; it is an assessment for the learning that how much has been learned by the learner, and how much more they need to learn. Feedback which defined as essential element of learning process where learners clarifies what areas to improve by other's assessment to them or can get opportunity to self-assess their skills, knowledge, can be one of the form of formative assessment. Through feedback pupils can get self-awareness, self-confidence and enthusiasm. It used not only for better understanding of pupils but also motivating, encouraging them on their study. There are many types of feedback in teaching, but the researcher focused only on corrective feedback. The study presented several types of oral corrective feedback according to R.Lyster, who is the professor Emeritus of Second Language Education at McGill University and Leila Ranta, PhD associate professor also importance of approaches in teaching English as a second language.

The aim of this study was to find out answers to following questions:

- 1) The role of corrective feedback in teaching foreign language?
- 2) What type of corrective feedback is used mostly at primary and secondary schools
- 3) Which approach do teachers prefer to correct pupil's mistakes in classroom

Survey method analysis included to the study in order to give answers to questions, and to achieve the purpose of the paper. The article has been done for the study for academic purpose.

One of the main problem of teachers in teaching English as a second language is how to correct pupil's errors improving their knowledge without demotivating them. During the past decade or so, error correction or corrective feedback was conspicuous in language education, especially in second language acquisition. If teachers do not correct enough pupil's mistakes, then the pupils would make many errors. On the other hand, if the teacher corrects all errors of pupils, then pupils would fear making mistakes. The article has shown different, useful approaches of oral feedback while pupils make errors.

Review of literature

In the Second Language Acquisition literature used different terms of providing corrective feedback or error correction. Corrective feedback differs in correspondence with the extent to which it is implicit or explicit by scholars Younghee Sheen and Rod Ellis [1, p.593]. In implicit, teachers do not tell the

pupils that they made mistakes, while in explicit feedback there is an obvious direction of accomplishing errors. Implicit feedback regularly takes the shape of recast where “the teacher first repeated a learner utterance with an error, highlighting the error through emphasis, and then, if this did not result in a learner self-correction, the teacher recasts the utterance using the correct form” [2, p.410].

According to Professors as Patsy Lightbown and Nina Spada, corrective feedback defined as when the teacher uses any indication to correct a learner’s grammar structure. It can be different responses that the learners receive from teacher [3, p.356]. For instance, learner says “He brush his teeth every morning”, corrective feedback can be explicit like “No, you should say brushes, not brush” or correction can be implicit as “ yes, he brushes his teeth every morning” and may or may not include metalinguistic information as “ the verb should be agree with the subject”.

Michael Long, Professor of Second Language Acquisition suggests that environmental input can be classified into two groups as positive evidence and negative evidence. By professor Long, positive evidence is ensuring learners with pattern what is receivable, acceptable and grammatical in the target language, whereas negative evidence ensuring learners with information what is unacceptable. This information may be implicit or explicit [4, p.413-468].

Last three decades, there have been through disputes about the role of corrective feedback in gaining grammatical structures. Some scholars approved that, corrective feedback as negative evidence has a good result in helping learners acquire grammar, while others things that, error correction is needless when positive evidence alone can be enough for getting language, even it can be deleterious to learner’s language progresses.

Hattie and Timperely, mentioned that, corrective feedback is as one of the most influential, forceful factors impacting learners’ achievement [5, p.112]. According to professors Long and White corrective feedback as negative evidence has a significance role and positive evidence is deficiency for Second language Acquisition.

Also, pupil’s interaction has a vital role on corrective feedback. PhD doctor Mendez and Cruz Reyes identified pupil’s interactions in class while corrective feedback [6]. They are:

1. Self-correction. It is independent, autonomy learning, pupil can correct and assess themselves.
2. Peer correction. It is cooperative learning, pupils correct each other’s utterance. They can be less independent on teacher, that’s why feel themselves more confident.
3. Teacher correction. Pupil know his/her mistakes and solution. He or she corrects other pupil’s mistake and explains it in a way that can be understandable for another pupil. Pupil will be as a teacher.

Corrective feedback can be written or oral. As Ellis mentions, written form can be classified as direct, indirect, and metalinguistic, while oral form may be provided through different strategies.

Lyster and Ranta found out six classification of oral corrective feedback: clarification requests, recast, repetition, metalinguistic cue, elicitation, and explicit correction. These types have two categories like reformulation, which focuses on correct way of telling utterance, includes explicit and recast, and prompt which uses different signals rather than reformulation adds other types of corrective feedback. In order to clarify, and give more detail information six types of oral corrective feedback presented below:

1) *Explicit correction*. In explicit correction teacher provides correct form of certain word or sentence and used phrases like "you should say..", "it's not..." etc. For example,

Pupil (P1): I go to the Zoo last month.

Teacher(T1): No, not go-went.

P2: There is three books

T2: It isn't "there is". You should use plural form, there are.

2) *Recasts* as explicit correction includes to the reformulation of the pupil's expression. Teacher repeats pupil's utterance providing correction where pupil has made error without indicating that pupil's response was wrong. For example,

P1: Can I lend your dictionary?

T1: You mean, Can I borrow your dictionary?

P2: He brush his teeth every day

T2: I see... He brushes his teeth every day. Underlined word has a stress.

3) *Clarification request*. It is misunderstanding of what pupil said. Usually occurs on incorrect utterances. Teacher uses phrases like "Sorry?", "Excuse me?", or "Pardon me" "Say it again, please", etc in order to clarify, and obtain reformulated version of the answer.

P1: Sarah and Judi has got six children.

T1: Sorry, can you say it again

T2: How often do you use computer ?

P2: three

T2: Excuse me? Three what?

P2: Three hours a day

4) *Metalinguistic feedback or cue*. Teacher asks questions, gives comments or any information in order to formulate pupil's expression without providing right form of word, phrase or sentence. It usually used while checking pupil's grammar structure, lexis, etc.

P1: I go to Astana next Sunday.

T1: You need the future tense

P2: Zhanar visit her grandmother last week

T2: how about the past tense?

5) *Elicitation*. Teacher elicits correct form of pupil's response by asking questions, making pause to fill in the blank or using intonation and stress without saying the correct form.

P1: My brother wears the sock

T1: Excuse me, he wears the...

P2: I clean my room yesterday

T2: Really? I went to the park yesterday. I drunk juice and I clean my room?

6) *Repetition*. In order to attract pupil's attention to the error, teacher repeats pupil's utterance changing intonation. For instance,

P1: Ketty are Kevin's sister

T1: Kettyare Kevin's sister. Underlined word has stress and high intonation

P2: He have..

T2: He have?

Methods

Participants

Survey conducted among teachers about role of oral corrective feedback in second language acquisition. In the survey was participated 61 teachers from different secondary schools, lyceums and gymnasium who teach English, Russian, Kazakh language as a second language. The conductor divided participants into different ages as shown in the 1st table and the percentage of females were lot than males as 90% to 10% also they were with different teaching experiences (2nd table).

Table 1. The age division of teachers

Age groups	Respondent	Percentage
20-30	19	31,15
31-40	18	29,51
41-50	12	19,67
50+	12	19,67

Table 2. The experience division of teachers

Work experience	Respondent	Percentage
Less than 5 years	19	31,15
6 to 10 years	14	22,95
11 to 15 years	7	11,47
16+	21	34,43

Instrument

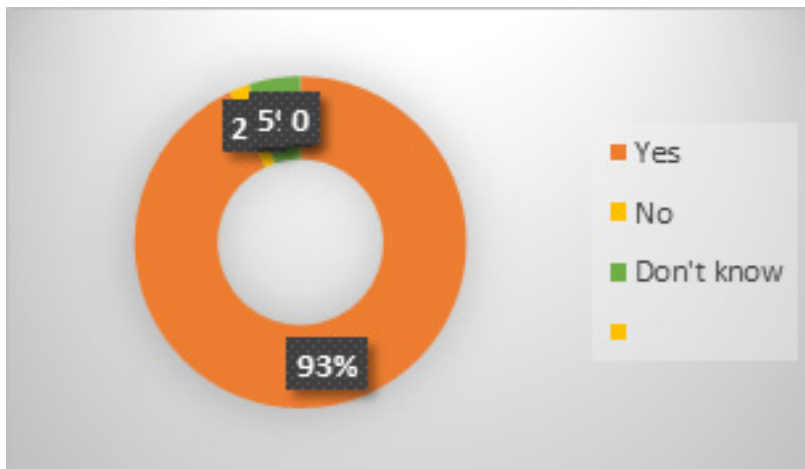
For the survey used a list of questionnaire. It was conducted with help of social networks as whatsapp, facebook, telegram. Link of the survey was

given by Conductor to the teachers, and teachers voluntarily answers to the questions. It was an anonymoussurvey, which written in two languages: English and Kazakh. Teachers of the Russian language had no questions about translation, so as they teach the Russian language in the Kazakh classes. Items connected with the six types of oral corrective feedback, some of them addressed to pupil's interaction and about general feedback.

Result

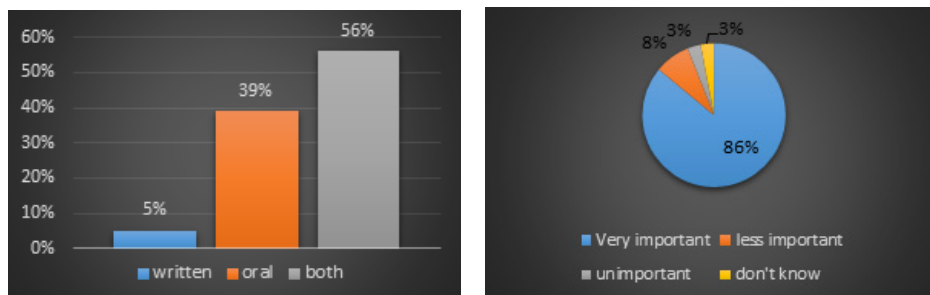
Firstly, there was a question by researcher in order to clarify the importance of feedback. The most of the teachers (93%) answers that they think it is important for the pupils while less of them only (2%) think it is not necessary to give feedback to pupils all time in the classroom. Other 5% wrote that they do not know has the feedback significance in teaching and learning. According to these responses researcher made result that feedback always help pupils to improve their knowledge.

Figure 1: the importance of feedback

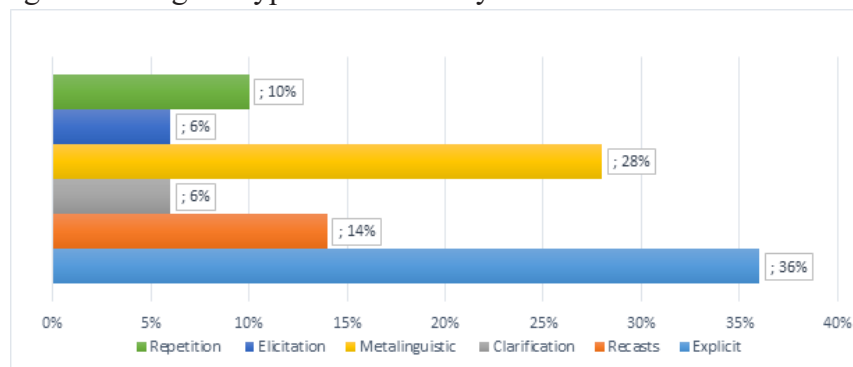
In terms of usefulness of types of feedback while correcting pupil's mistakes, oral corrective feedback (CF) showed high percentage, (24 teachers chose) than written (3 teachers chose) however most of the participants wrote that they use both of them mostly. There also was item to importance of oral feedback in second language acquisition. Looking at the presented graphics below, it was clear that oral CF has a vital role in teaching second language acquisition. Only 2 participants said that oral CF is unimportant and 5 of them think it has less significance in teaching and learning. Also, 2 participants don't have idea about oral feedback, it showed us that they don't provide oral feedbacks or they may be don't know the term "feedback".

Figure 2: The usefulness of CF Figure 3: The importance of oral CF

The following questions connected with oral CF and usefulness of its approaches in second language acquisition. There was given question like “how do you correct pupil’s mistake?” They should choose one of the variant or can write own version. Researcher correlated answers to corresponding types of oral corrective feedback by Lyster and Ranta. Among six types of oral corrective feedback, explicit correction was found to have the highest mean (36%), which showed us that teachers mostly used this type of oral CF in the class, while correcting pupil’s errors. Also metalinguistic feedback used mostly as explicit than other types of CF. 17 responses which amount to 28 % clarifies that a lot of teachers give chances to pupil’s to correct errors by themselves. 10-14% of respondents was chosen recasts and repetition approaches and only 6% for clarification and elicitation approaches was been chosen.

Figure 4: Usage of types of oral CF by teachers

And there was the question “what for do you use oral CF and what approach do you use?” Participants cannot choose one of the answers as other items, they have to answer to this question by themselves. Analyzing participant’s responses researcher identified that generally the amount of teachers use oral corrective feedback for correcting pupil’s grammar mistakes, and metalinguistic feedback and elicitation mostly used for grammatical mistakes. For mispronunciation most teachers mentioned repetition type of oral corrective is so helpful. For vocabularies errors wrote that they use

recasts mostly.

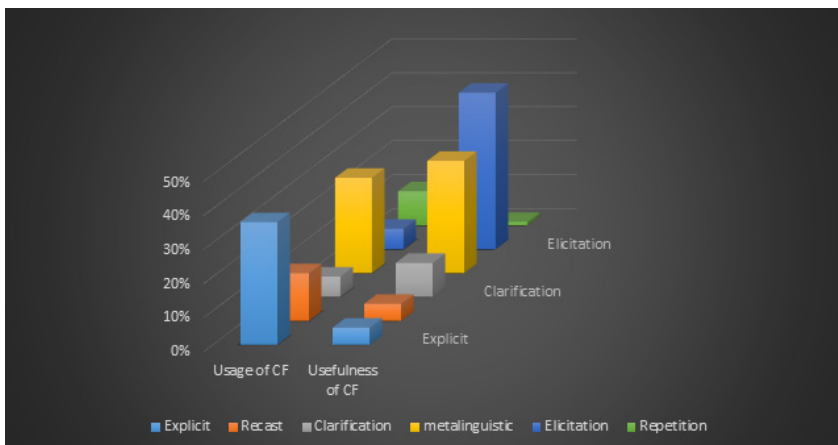
According to the next question as “Which approach do pupil like most for their better understanding?” responses were a little bit different comparing with using of approaches by teachers. The highest percentage showed elicitation(47%) which repeating pupil’s previews correct answers give chance to correct himself/herself without giving correct form. Metalinguistic cue stayed at the second place after elicitation amounting to 20%. However, explicit correction which has high percentage of usage in this table showed the lowest one (3%). Also, repetition and recasts in the last row depending to benefits of approaches. In accordance with the results of both item clarification approach is useless and needless to pupil’s, while correcting their mistakes.

Table 3. The usefulness of approaches of oral CF

Types of oral CF	Respondent
Explicit correction	3 teachers
Recast	3 teachers
Metalinguistic cue	20 teachers
Elicitation	28 teachers
Clarification	6 teachers
Repetition	1 teachers

The figure 5 showed the differences between usage and usefulness of approaches of oral corrective feedback.

Figure 5: Usage and usefulness of oral corrective feedback by type

The last question was about interaction form in correcting feedback. There were given three types of interaction by conductor as “self-correction”, “peer correction” and “teacher correction”. The large of percentage was given for self-correction. (67%), then peer correction (21%) and the last one teacher correction (12%). The result showed that teachers mostly prefer individual and pair works, and teacher correction which often will be in a group work has less important while correcting pupil’s mistakes.

Table 4. The usefulness of forms of interaction in CF

Forms of interaction	Respondent	%
Self-correction	41	67
Peer correction	13	21
Teacher correction	7	12

Discussion

According to the data analysis feedback, especially oral corrective feedback has a significance role in teaching second language. Most of the teachers use and prefer metalinguistic feedback as the best for better understanding, while correcting mistakes. Also elicitation approach is the most beneficial than other types, but teachers responded that they don't often use this correction. Comparing with results of survey which conducted by (Maria and Angie, 2016) defined that there are some similarities with them. According to survey Chilean teachers' the most effective strategies are metalinguistic and clarification request as in survey which conducted among teachers from cities as Almaty and Astana. However repetition is more useful in Chilean schools while it has not so much significance in our country. Likewise usage of explicit correction is high than usefulness. To corresponding participants' answers, it was clear that teachers use oral corrective feedback mostly, correcting pupil's grammar mistakes. That's why, high percentage showed metalinguistic and elicitation approach. While looking at the tables and graphs researcher found out that clarification approach was useless and unnecessary in second language acquisition. Recasts usually better to correcting vocabulary errors, while repetition helps to pronounce words correctly. It means that, using of approaches of oral corrective feedback depends on situation and error that made pupils. Additionally, according to interaction, self-correction was the most effective one than peer and teacher correction. However, researcher cannot understand that why teachers thought teacher correction form is less useful than peer correction. May be, participants don't understand what this form means, or they find it useless while correcting mistakes. But it is scientifically proven that if you teach others you will remember it more.

Conclusion

The results of this study offer that oral corrective feedback has a crucial role in second language acquisition and teachers need to pay attention to metalinguistic and elicit correction feedback in teaching language as a second language. While correcting pupil's mistakes, the way of providing feedback depends on situation, and teachers need to know what for they want to use and which approach is more suitable for that, besides they should choose appropriate form of interaction for better remembering the correct form.

REFERENCES

- 1 Sheen Y., Ellis R. Corrective feedback in language teaching: In Handbook of research in second language learning and teaching, 2011. 593–610p.
- 2 Ellis R. The study of Second Language Acquisition (2nd ed.), 2008, 410p.
- 3 Lightbown P.M., Spada N. How languages are learned, Oxford, UK: Oxford University Press, 1999. 356 p.
- 4 Long M. The role of linguistic environment in second language acquisition. In Ritchie W.C., Bahtia B.K. (Eds.). Handbook of second language acquisition. New York: Academic Press, 1996. 413-468p
- 5 Hattie J., Timperley H. The power of feedback. Review of Educational Research, 2007. 81-112p.
- 6 Méndez E.H., Cruz M. R. Teachers' Perceptions About Oral Corrective Feedback and Their Practice in EFL Classrooms. [electron. resource], 2012. URL: www.redalyc.org/pdf/1692/169224635005

ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУ: ЕКІНШІ ТІЛДІ МЕНҒЕРУДЕ АУЫЗША КЕРІ БАЙЛАНЫСТЫҢ РӨЛІ

Сағат Ж.Қ.¹, Нұржанова Ж.Ж.²,

¹магистрант, филология факультеті, 1 курс,

²п.ғ.к, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Нұр-сұлтан, Қазақстан

e-mail: zhess24@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақала түзетуші кері байланыстың ауызша түріне бағыттылған. Бастауыш және орта мектеп оқушыларының екінші тілдегі ауызша қателіктерін түзетуде жалпы ауызша кері байланыстың жиі және тиімді қолданылатын тәсілдері анықталды. Әр мектептен жиналған 61 мұғалім арасындағы сауалнама негізінде анықталған кері байланыс тиімді деген тәсілдер пайдалануға ұсынылды.

Тірек сөздер: кері байланыс, ауызша түзетуші кері байланыс, екінші тілді менгеру, ауызша қателік, кері байланыс тәсілдері, өзара іс-қимыл түрлері

ФОРМАТИВНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ: РОЛЬ УСТНОЙ ОБРАТНОЙ СВЯЗИ ПРИ ОВЛАДЕНИИ ВТОРЫМ ЯЗЫКОМ

Сағат Ж.Қ.¹, Нұржанова Ж.Ж.²,

¹ магистрант 1 курса, филологического факультета,

²к.п.н., доцент,

Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева,

Нур-сұлтан, Казахстан

e-mail: zhess24@mail.ru

Ключевые слова: обратная связь, устная корректирующая обратная связь, приобретение второго языка, устная ошибка, подходы обратной связи, формы взаимодействия

Аннотация. Данная статья посвящена вопросам устной корректирующей обратной связи при обучении второму языку. В ней рассматриваются часто используемые и эффективные подходы корректирующей обратной связи при устных ошибках учащихся начальных и средних школ. На основе анализа результатов вопроса, в котором приняли участие учителя из разных школ (61 человек), преподавателям было предложено использовать некоторые рекомендации при обеспечении устной обратной связи в классе.

Статья поступила 25.03.2019 г.

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ
ХАБАРШЫСЫ
«ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ» сериясы

ИЗВЕСТИЯ

КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия «ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»

BULLETIN

of Ablai khan KazUILandWL
Series «PHILOLOGICAL SCIENCES»

050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
+7 (727) 292 03 84 (вн. 3326)
e-mail: fmo@ablaikhan.kz

Подписано в печать 21.02.2019 г.

Формат 70x90 1/16. Объем 10,25 п.л. Заказ № 820. Тираж 300 экз.

Отпечатано в издательстве «Полилингва»
при КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Издательство «Полилингва» КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 24-09
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru